

KONFERANS

**SOSYAL DÖNÜŞÜM, BİYOETİK VE
KAMU POLİTİKALARI**

12-13 NİSAN 2012, ANKARA

Birleşmiş Milletler
Eğitim, Bilim ve
Kültür Kurumu
Türkiye Millî Komisyonu

Hereke Sokak No: 10 G.O.P /ANKARA
Tel : 0.312 426 58 94 427 19 48
Faks : 0.312 427 20 64
e-mail: webmaster@unesco.org.tr
www.unesco.org.tr

SOSYAL DÖNÜŞÜM, BİYOETİK VE KAMU POLİTİKALARI

Bu yayında geçen isim ve sunulan materyal ülkelerin yasal durumu, konumu, sınırları, bölge, kent veya yönetimleri ile ilgili UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun hiçbir şekilde resmi görüşünü içermemektedir.

Yayında geçen bilgiler ve görüşlerden tamamen yazarları sorumludur ve bu bilgi ve görüşlerden UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nu bağlamamaktadır.

ISBN: 978-605-62155-2-0

Nisan, 2012

© Tüm hakları saklıdır.

Birleşmiş Milletler
Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
Türkiye Millî Komisyonu

Kapak Tasarımı
Tevfik Akbabaoğlu

Basım Yeri:
Guzelis Ofset Ltd. Co.
www.guzelisofset.com

PROGRAM

12 NİSAN 2012

09:30 – 10:00 Açılış Konuşmacıları

Oturum Başkanı: **Fatma YÜCEL**

Türk Kültürüne Hizmet Vakfı

Genel Koordinatörü

UTMK Kadın İhtisas Komitesi Başkanı

10:00 - 10:20

Saniye Gülser CORAT

UNESCO Genel Müdürlüğü,

Toplumsal Cinsel Kimlikler Eşitliği Böl. Mdr.

UNESCO ve Kadın Çalışmaları

10:20 – 10:40

Ara

10:40 – 11:00

Gülay TOKSÖZ

A.Ü Siyasal Bilimler Fakültesi,

ÇEEİ Bölümü Öğretim Üyesi

Toplumda Kadın: İş Yaşamında Toplumsal

Cinsiyet Eşitliği için Politikalar

11:00 – 11:20

İsmail TUFAN

Akdeniz Üniv. Gerontoloji Bölümü

Öğretim Üyesi ve INPEA Türkiye Temsilcisi

Türkiye’de Yaşlanma,

Demografik Değişimin Sorunları

11:20 – 11:40

Jülide Yıldırım ÖCAL

TED Üniversitesi

IIBF Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

Türkiye’de Şartlı Nakit Transferleri:

Nitel Analiz

11:40 – 12:00

Tartışma

12:00 – 14:00

Yemek

Oturum Başkanı: **Nuket Örnek BÜKEN**

H.Ü Tıp Fakültesi,
Tıp Tarihi ve Etik AB Dalı Başkanı
UTMK Biyoetik Komitesi Üyesi

14.00 – 14:20

Harun TEPE

H.Ü Edebiyat Fakültesi,
Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi
UTMK Felsefe İhtisas Komitesi Başkanı -
İnsan Hakları İhtisas Komitesi Yürütücüsü
Kamu Politikalarında İnsan Haklarının Yeri

14:20 – 14:40

Gülriiz UYGUR

A.Ü Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve
Sosyolojisi AB Dalı Öğretim Üyesi
UTMK Biyoetik ve İnsan Hakları
İhtisas Komiteleri Üyesi
**Kamu Sağlığı Bakımından Hukuk ve
Biyoetik Arasındaki İlişki**

14:40 – 15:00

Ara

Oturum Başkanı: **H. İbrahim YALIN**

UTMK Başkan Vekili,
MOST Komitesi Başkanı

15:00 – 15:20

M.Murat ERDOĞAN

H.Ü Göç ve Siyaset Araştırmalar
Merkezi Müdürü
**Avrupa’da Göçmen Olmak: Almanya’daki
Türk Göçmenler**

15:20 – 15:40

Akif KİREÇCİ

Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü
Öğretim Üyesi
**Türkiye’de Sosyal Bilimler - Teoriden
Uygulama ve Politikalara**

15:40-16:00

Tartışma

13 NİSAN 2012

Oturum Başkanı: **Meral ÖZGÜÇ**

H.Ü Tıp Fakültesi,
Temel Tıp Bilimleri Bölümü Başkanı
UTMK Biyoetik ve
Temel Bilimler Komisyonları Başkanı

10:00 – 10:20

Stefano SEMPLICI

UNESCO Uluslararası
Biyoetik Komitesi Başkanı
Toplumun Kamu Politikalarına Katılımı

10:20 – 10:40

Berna ARDA

A.Ü Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve
Etik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
UTMK Biyoetik Komitesi Üyesi
Etik Yapıların Demokrasi Kültüründeki Yeri

10:40 – 11:00

Ara

11:00 – 11:20

Kumru ARAPGİRLİOĞLU

Bilkent Üniv. Kentsel Tasarım ve
Peyzaj Mimarisi Bölümü Öğr. Üyesi
UTMK Biyoetik Komitesi Üyesi
**Kent Mekanlarının Kullanımında Katılımcı
Kamu Politikaları: Gençler ve Engelliler**

11:20- 12:15

Orio IKEBE

Program Uzmanı, Bioetik,
Bilim ve Teknoloji Etiği
UNESCO Bölge Ofisi, Kahire
UNESCO Bölgesel İşbirlikleri

Yuvarlak Masa Tartışması

Moderatör: **Gülser CORAT**

İÇİNDEKİLER

PROGRAM	III
ÖNSÖZ	
Öcal OĞUZ	
UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanı	IX
SUNUMLAR	1
UNESCO ve Kadın Çalışmaları	
Saniye Gülser CORAT.....	3
Toplumda Kadın: İş Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İçin Politikalar	
Gülay TOKSÖZ	5
Türkiye’de Demografik Değişimlerin yaratacağı Yaşlanma ve Yaşlılık Olgusu ve Gelecek için Öneriler..	
İsmail TUFAN	15
Türkiye’de Şartlı Nakit Transferleri: Nitel Analiz	
Jülide Yıldırım ÖCAL.....	31
Kamu Politikalarında İnsan Haklarının Yeri	
Harun TEPE	43
Kamu Sağlığı Bağlamında Hukuk ve Biyoetik İlişkisi	
Gülriiz UYGUR	55
Avrupa’da Göçmen Olmak: Almanya’daki Türk Göçmenler	
M. Murat ERDOĞAN	67
Toplumun Kamu Politikalarına Katılımı	
Stefano SEMPLICI	79

Etik Kurullar ve Demokratik Kùltürdeki Yerleri	
<i>Berna ARDA</i>	93
Kent Mekanlarının Kullanımında Katılımcı Kamu Politikaları: Gençler ve Engelliler	
<i>Kumru ARAPGİRLİÖĞLU</i>	105
Bölgede Kamu Biyoetik Politikalarının Oluşturulmasında UNESCO Çalışmaları	
<i>Orio IKEBE</i>	119
Son Söz	
<i>Meral ÖZGÜÇ</i>	
<i>Konferans Koordinatörü</i>	125

Önsöz

Saygıdeğer Misafirler,

Bilindiği gibi UNESCO'nun programında öncelikli alanlar olarak toplumsal cinsiyet eşitliği, herkes için eğitim, sürdürülebilir kalkınma, etik, biyolojik çeşitlilik, kültürlerarası diyalog ve bilgi toplumları ve kültürel miras koruma programları öne çıkmaktadır. Bu konularda UNESCO'nun misyon ve vizyonunu görünür kılmak amacı ile üye ülkelerde Ulusal Komisyonlar görev yapmaktadır. Millî Komisyonumuz da hükümetlere, sivil ve kamu kuruluşlarına UNESCO öncelikleri ve programları hakkında danışmanlık görevi yürütmektedir. Türkiye Millî Komisyonu'nda Eğitim, Bilim, Kültür, Bilgi ve İletişim, Doğa Bilimleri, Sosyal ve Beşeri Bilimler olmak üzere beş farklı sektör etkinliği bulunmaktadır. Sektör çalışmaları ihtisas komiteleri aracılığı ile yürütülmektedir. Komiteler uzman görüşü oluşturmak, bu görüşleri yaymak ve alanlarında toplumda farkındalık yaratmak amacı ile çeşitli etkinlikler düzenlemektedirler.

Bugünkü konferansımız, Sosyal ve Beşeri Bilimler (SBB) sektörünün programını yürüten Felsefe, İnsan Hakları, Biyoetik, Kadın ve MOST ihtisas Komitelerinin ortak bir etkinliği olarak düzenlenmiştir.

Komitelerarası bu etkinliğin en öncelikli hedefi SBB sektöründe UNESCO 36. Genel Konferansı sırasında Millî Komisyonlar tarafından oluşturulan görüşleri ve programa yansıyacak olan konuları paydaşlarımızla ele almak, bilgi ağları oluşturmak ve önceliklerin kamu politikalarına yansıma mekanizmaları ile ilgili bilgi alışverişinde bulunmaktır. SSB sektörünün öncelikli ana başlıkları; barış

kültürü için etik ve insan hakları vurgusu, bilim/teknoloji uygulamalarında biyoetik ilkeler, sürdürülebilir kalkınmanın insani boyutu, gençlerin ve rselenebilir kişilerin kamu mekanizmalarına dahil, sosyal bilim metodlarının kamu politikası geliştirmede rolü, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal dönüşümler, örneğin gler ve özellikle kadınlar üzerinde sosyal etkileri gibi günümüzde her toplumun politika geliştirmesini gerektiren ve sosyal sorumluk boyutu olan alanlardır.

Bildiri sunmayı kabul eden tüm davetli konuklarımıza, siz değerli katılımcılarımıza teşekkür eder toplantının verimli geçmesini dilerim.

UNESCO Türkiye Millî Başkanlığı olarak bu etkinlikleri sürdürerek bir UNESCO düşünce platformu oluşturabilmek arzusundayız. Katkılarınız için çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. Öcal Oğuz
UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Başkanı

SUNUMLAR

Saniye Gülser CORAT

S. Gülser Corat, UNESCO Genel Müdürünün kabinesinde yer alan Toplumsal Cinsel Kimlikler Eşitliği Bölümünün müdürüdür.

Uluslararası gelişme konusundaki etkinlik ve tecrübeleri, sosyo-ekonomik gelişme, kapasite gelişimi, tarım politikaları ve kırsal gelişme, su kaynakları planlama ve kullanımı ve toplumsal cinsiyet analizi ve kaynaştırması alanlarını kapsamaktadır.

UNESCO'da görev almadan önce, 20 yıl boyunca Kanada'da bir uluslararası danışmanlık şirketinin yöneticisi (CEO) olarak çalışmıştır. Bu çerçevede, özellikle Asya ve Afrika'da çeşitli hükümetlere, iki taraflı gelişme yardımı kurumlarına, çok taraflı finans kuruluşlarına ve sivil toplum örgütlerine, kıdemli müşavir, kıdemli proje yöneticisi ve danışman olara hizmet vermiştir.

Bu dönem boyunca, akademik etkinliklerini de sürdürmüş ve Ottawa'da bulunan Carleton Üniversitesi ve Ottawa Üniversitesinde ekonomi politik profesörü olarak çalışmıştır. Lise öğrenimini İstanbul'da Robert Kolejinde yapmış, lisans diplomasını da Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesinden almıştır. College of Europe (Bruges, Belçika) ve Carleton Üniversitesi bünyesinde yer alan Norman Patterson School of International Affairs fakültesinden Master dereceleri vardır. Carleton Üniversitesinin Siyasal Bilgiler Fakültesinde doktora çalışmaları yapmıştır.

UNESCO ve Kadın Çalışmaları

Saniye Gülser CORAT

UNESCO Genel Müdürlüğü,

Toplumsal Cinsel Kimlikler Eşitliği Böl. Mdr.

Gülay TOKSÖZ

Gülay Toksöz Ortadoğu Teknik Üniversitesi Ekonomi-İstatistik Bölümü'nden mezun oldu. Aynı bölümde yüksek lisansını tamamladı. Doktorasını Federal Almanya'da göçmen kadın işçilerin işgücü piyasasındaki durumları ve sendikal katılımları üzerine yazdığı tez çalışmasıyla Berlin Hür Üniversite'nin Politik Bilimler Bölümünde yaptı.

1992 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde öğretim üyesi olarak göreve başladı. Toksöz'ün uluslararası emek göçü, toplumsal cinsiyet perspektifinden işgücü piyasaları, kalkınmada kadın emeği konularına ilişkin çok sayıda ulusal ve uluslararası yayını vardır. Kitaplarından bazıları: "Gelişmiş Ülkelerde İşsizlik Üzerine Güncel Tartışmalar" (1999), Seyhan Erdoğan ile birlikte yazdığı "Sendikacı Kadın Kimliği" (1998), Şerife Türkan Özsuca ile birlikte yazdığı "Sosyal Koruma Yoksunluğu-Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler" (2003), "Uluslararası Emek Göçü" (2006), "Türkiye'de Kadın İstihdamının Durumu" (2007). Son çalışması "Kalkınmada Kadın Emeği" (2012) başlığını taşımaktadır.

Toplumda Kadın: İş Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İçin Politikalar¹

Prof. Dr. Gülay TOKSÖZ

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi ÇEEİ Bölümü

Kalkınma denilince uzun yıllar boyunca akla ilk gelen ekonomik büyüme, sanayileşme, dış ticaretin büyümesi, kişi başına milli gelir artışı olmuştur. Ancak kalkınmayı makro düzeydeki ekonomik politikalar üzerinden, sanayileşmeyle bağlantılı tanımlayan kalkınma çalışmaları büyük ölçüde başarısız kalmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme sağlansa bile insan unsuru göz ardı edildiği için yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği gibi sorunlar çözülememiştir. Özellikle kadınların kalkınmanın getirdiği nimetlerden yararlanamadığı ve yoksulluktan, işsizlikten çok daha olumsuz etkilendiği açığa çıkmıştır.

Geleneksel kalkınma anlayışında kadınlar hane içindeki cinsiyet temelli işbölümü çerçevesinde doğuran, bakan, büyüten ve piyasaya katılmadıkları için üretici kabul edilmeyen kişilerdir. Ekonomik gelişmeyle hane refahı arttıkça kadınların durumlarının da iyileşeceği varsayılır. Ancak hane refahının artmasıyla kadınların durumlarının iyileşmesi arasında her zaman doğrudan bir ilişki yoktur. Kadın ekonomik açıdan erkeğe bağımlı olduğu sürece kaynakların paylaşımı konusunda ciddi gerilimler yaşanabilmekte, kadınlar ve kız çocukları hane gelirinden çok daha sınırlı

¹ Bu makale İŞKUR tarafından yayınlanan 31 dergisinin Ocak –Şubat-Mart 2012 tarihli sayısında yer almıştır. Makalede belirtilen görüşlerin kapsamlı bir tartışması için yazarın “Kalkınmada Kadın Emeği” başlıklı kitabına (Varlık Yayınları, İstanbul, 2012) bakılabilir.

yararlanabilmektedir. Kadınların hane içindeki yeniden üretici faaliyetler yani çocuk, yaşlı ve hasta bakımı ile günlük ev işleri için harcadığı emeğin karşılığı yoktur. Bu emek görülmmez, yapılan iş takdir edilmezken, ev içi yükümlülükler kadınların gelir getirici faaliyetlere katılımını sınırlar.

Kadınlar işgücü piyasasına kaldıklarında ise bu piyasanın kuralları, kadınları yeniden üretici faaliyetleri nedeniyle dezavantajlı konuma sokacak şekilde işler. Kadınların bakım yükümlülükleri nedeniyle işgücü piyasasına kesintili veya kısmi zamanlı katılımı, kadına verilen düşük nitelikli işlerin ve ödenen düşük ücretin gerekçesi yapılır. Cinsiyete dayalı işbölümü sonucu kadınların daha düşük ücretli işleri yapması erkeklerin kadınlar üzerindeki maddi avantajını pekiştirir, kadınların evle ilgili sorumlulukları ise onların işgücü piyasasındaki aşağı konumlarını güçlendirir. Kadınlara düşük ücret, daha az hak ve daha az ilerleme fırsatları patriarkal (erkek egemen) sistemin maddi temelini korur. Kadınların işgücü piyasası içindeki zayıf konumu onların aile içindeki tabi konumlarını pekiştirir. Kadınların erkekler gibi gelir getirici çalışma biçimlerine erişim imkanından yoksun olması, kadınların iyi ücretli işlerden uzak tutulması onların şiddete dayalı ilişkilerden kaçmalarını zorlaştırır. Dolayısıyla insan odaklı bir kalkınma anlayışı içinde kadınların başta eğitim ve istihdam olmak üzere temel insan haklarına erkeklerle eşit şekilde erişimi esastır. Bunun için özellikle çocuk, yaşlı ve hasta bakım işlerinin hane içinde ve toplum düzeyinde paylaşılmasını sağlamak üzere kamusal düzenlemeler yapılması, kamusal hizmet sunulması ve istihdamda kadınları destekleyici politikalar oluşturulması ön plana çıkar.

Bu tespitlerin ışığında ekonomik büyümenin temel eksenini oluşturan sanayileşme sürecinde kadınların istihdam-

daki yerlerine baktığımızda ülkeler arasında büyük farklar olduğunu görürüz. Gelişmekte olan ülkelerde farklı sanayileşme patikaları izlenmiş, bunun kadın işgücü açısından farklı sonuçları olmuştur. Bir ülkede kadınların işgücüne katılım oranları ve istihdamdaki yerleri, işgücü arz ve talebini belirleyen makro-ekonomik faktörlerin ve sosyo-kültürel yapıların karmaşık bir bileşimidir. Sosyo-kültürel faktörler yani ailede, toplumda ve devlette egemen olan patriarkal yapılar, zihniyetler ve pratikler kadınların eğitim ve istihdam erişimini engelleyerek kadın işgücü arzının sınırlı kalmasında etkili olabilir. Öte yandan, kapitalist ekonomilerde kadın işgücüne talebi artıran makro-ekonomik politikalar kadınları ücretli istihdamda çekerek ve böylece hane içindeki güç yapılarının değişmesine yol açarak patriarkanın zayıflamasında etkili olabilir. Ancak, bunun söz konusu olabilmesi kadınların insani çalışma koşullarına sahip olmalarına, örgütlenme ve kolektif eylem kapasitelerine bağlıdır.

Sanayileşmeye odaklanan kalkınma stratejilerinin ilk döneminde ithal ikameci sanayileşme süreci, ikinci dönemde ihracata yönelik sanayileşme süreci yaşanmıştır. İthal ikameci sanayileşme döneminde dünyanın çeşitli bölgelerinde kadın işgücüne genel olarak ihtiyaç duyulmamış, 20. yüzyılın son çeyreğinde, gelişmekte olan ülkelerde özellikle Güneydoğu Asya ülkelerinde ihraç yönelimli sanayileşme ve büyüme stratejilerine geçişle birlikte kadın işgücüne olan talep artmıştır. Uluslararası piyasalarda rekabet edebilmek için maliyetleri aşağı çekmek durumunda olan firmalar açısından, emek yoğun malların üretiminde kadınlar ucuz işgücü kaynağı olarak elzemdir.

Tarihsel bir perspektiften bakacak olursak, Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan 1980'lere kadar olan dönemde ithal ikameci bir sanayileşme politikası izlemiş, imalat sanayi-

inde kadın istihdamının payı düşük kalmıştır. Türkiye'nin ihracat yönelimli sanayileşme modeline geçişi dünyanın başka gelişmekte olan ülkelere göre oldukça geç bir dönemde, 1980'lerdedir. Ancak söz konusu ülkelerin tersine genelde imalat sanayi istihdamı, özelde ise bu istihdam içinde kadınların payı çok sınırlı düzeyde artmıştır. Tarımsal üretimin ve istihdamın gerilemesi sonucu hem erkek hem kadın işgücü açığa çıkmış, ancak tarım dışı istihdamdaki büyüme özellikle kadınlar açısından bu gerilemeyi karşılayacak boyutlarda bir işgücü talebi yaratmamıştır. Bunun temel nedeni, 1980 sonrası uygulanan yapısal uyum programlarının ve ihracata dayalı sanayileşme modelinin ücretlerdeki gerilemeye rağmen yeni yatırımlar aracılığıyla istihdam artışı yaratma potansiyelinin zayıf kalmasıdır. Yatırımların düşüklüğüne neden olan çeşitli makro-ekonomik faktörler arasında iç talebin düşüklüğü, iç tasarrufların düşüklüğü, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının azlığı, finans sektörünün karlılığı nedeniyle finansal yatırımların üretim yatırımlarına tercih edilmesi, kamu kesiminin sınai yatırımlarından çekilmesi vb. sayılabilir.

Bütün bunların sonucunda kadınların imalat sanayi istihdamında 1950'lerde %15 olan payı yaklaşık 60 yıl sonrasında çok fazla değişmemiş, ancak %22'ye çıkmıştır. Günümüzde sanayi işçisi kadınların üçte ikisi tekstil, giyim eşyası ve gıda-içecek işkollarında istihdamdadır. Sanayide istikrarlı bir cinsiyete dayalı sektörel ve mesleki ayrışma vardır, kadınlar söz konusu işkollarına adeta hapsedilmiş durumdadır. Türkiye, uluslararası pazarlara başta tekstil-giyim eşyası ürünleri olmak üzere temel tüketim mallarıyla girmiştir. Özellikle giyim eşyası işkolunda, uluslararası piyasalarda rekabet gücü esas olarak kadın işgücünün düşük ücretlerle ve çoğu zaman kayıtdışı istihdamı üze-

rinden sağlanan esneklikle yakalanmaktadır. Ancak bütün bu esnekliğe rağmen, düşük teknolojiye dayalı giyim, deri eşya ve kısmen tekstil gibi sektörlerde Çin ve Hindistan gibi ucuz emek gücüne sahip ülkelerle rekabet güçleştikçe, bu sektörlerin toplam katma değer ve ihracat içindeki payı gerilemekte, bu durum üretim ve istihdamı olumsuz etkilemektedir. Kuşkusuz bunun ücretli kadın işgücü açısından da sonucu, işsizlik ve daha fazla kayıtdışılıktır.

Bu noktada, işgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyete dayalı yapılanmanın, patriarkal zihniyetlerin ve üretim örgütlenmelerinin de kadın işgücüne talebi belirleyen bir unsur olduğunun altını çizmek gerekir. Hangi sektörlerin, hangi işlerin kadınlara uygun olduğuna dair patriarkal zihniyet yapısı, işverenlerin işe alım tutumlarını belirlemekte ve kadınlar açısından istihdam fırsatlarını sınırlamaktadır. Söz konusu patriarkal zihniyet yapısı kadınların da ne tür işler için işgücü arz edecekleri noktasında kişisel tercihlerini etkilemektedir. Anadolu kentlerinde sanayi bölgelerinde esas olarak erkeklerin çalıştığı işletmelerin bulunması, buraların adeta erkeklere özgü alanlar olarak algılanması sanayi bölgelerinin kadınlar için 'uygun' çalışma ortamları olarak görülmemesine neden olmaktadır. İşveren tercihlerinin erkek işgücünden yana olmasının sadece cinsiyetçi zihniyet ve tutumlara dayanmadığı, geniş bir erkek işgücü arzının da bunda etkili olduğu belirtilmelidir. Her koşul altında ve her tür işte çalışmaya hazır genç bir erkek işgücü arzı nedeniyle de kadın işgücüne talep düşük kalmaktadır. İşverenler kadınların yeniden üretim faaliyetlerinin getirdiği başta hamilelik, doğum izni, çocuk bakımı gibi durumlarla ilgili maliyetleri üstlenmek istememektedir. Ayrıca uzun çalışma saatleri, vardiyalı çalışma gibi koşullar kadınların yeniden üretim sorumluluklarıyla bağdaşmadığı ölçüde kadın

istihdam etmekten kaçınılmaktadır.

Bütün bu gelişmeler bize kadınların işgücü ve istihdama katılımının izlenen makro-ekonomik politikalar ve sanayileşme stratejileriyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. İstihdam yaratmayan büyüme modelleri insanı merkeze alan bir kalkınma sağlamamakta, işsizlik artışına ve patriarkal yapıları muhafaza ederek esas olarak kadınların işgücü piyasasının dışında kalmasına yol açmaktadır. İşsizlikle mücadele açısından Türkiye'nin izlediği sanayileşme politikalarında toplumsal cinsiyete duyarlı köklü değişikliklere ihtiyaç vardır. Sanayinin ihtiyaç duyduğu ara ve yatırım mallarının ülke içinde üretimini destekleyecek yatırım teşvik politikaları gereklidir. Ancak işgücü piyasaları toplumsal cinsiyet temelinde şekillendiği için hükümet politikalarının sonuçlarının toplumsal cinsiyet açısından tarafsız olması, yani kadınları ve erkekleri aynı şekilde etkilemesi söz konusu değildir. Dayanıklı tüketim mallarının örneğin otomotiv sektörünün desteklenmesine yönelik politikalar, sektör mevcut haliyle erkek ağırlıklı bir istihdam yapısına sahip olduğundan erkek istihdamının artması anlamına gelecektir. Kadınların geleneksel kadın işkolları dışındaki sektörlerde istihdamı için özel önlemler alınması gerekmektedir. Örneğin elektronik sanayi, tıbbi alet, hassas ve optik aletler imalatı, ilaç üretimi, biyoteknoloji gibi teşvik kapsamı içinde bulunan alanlarda işe alım politikalarının genç kadınların mesleki eğitim görerek vasıflı işgücü olarak çalışmasını sağlamaya yönelik olması, onlara öncelik vermesi gerekir. Kuşkusuz bu tarz istihdam, çalışanların haklarının yasal mevzuat kapsamında korunduğu ve örgütlenme önündeki engellerin kaldırıldığı bir işgücü piyasası çerçevesinde gerçekleşmelidir.

Kadınların istihdamını teşvik politikalarının öncelikle göz

önünde bulundurması gereken husus, kadınların üretici ve yeniden üretici faaliyetlerinin yani iş ve aile yaşamının uzlaştırılması gereğidir. Bu uzlaştırma kadınların üzerindeki bakım yükümlülüklerinin azaltılması, toplum ve erkekler tarafından adil bir şekilde paylaşılması yoluyla olmalıdır. Eğer bu uzlaştırma kadınların hane içindeki karşılıksız emeklerini sürdürerek işgücüne katılmalarını öngören girişimcilik ve esnek çalışma biçimleri gibi politikalar aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılırsa, işgücü piyasasında kadın-erkek eşitliği sağlanamaz. Ulusal İstihdam Strateji Belgesinde kadınların ve gençlerin istihdam fırsatlarını artırmak için esnek işgücü piyasaları vazedilmekte, güvence- li esneklik kapsamında kısmi süreli çalışmanın, belirli süreli çalışmanın, geçici istihdam büroları aracılığıyla geçici süreli çalışmanın vb. yaygınlaştırılması önerilmektedir. Halen kayıtdışı olarak sürdürülen bazı çalışma biçimlerini yasal hale getirmek, kayıt altına almak ve yaygınlaştırmak hedeflenmektedir.

Bir çok ILO çalışması, kadınlar için ev ve aile sorumluluklarını daha iyi bağdaştırmalarına imkan vereceği öne sürülen kısmi zamanlı çalışmada bulunabilen işlerin genelde vasıfsız, tam zamanlı çalışmaya kıyasla düşük ücretli işler olduğunu ortaya koymaktadır. Kısmi zamanlı çalışma nedeniyle emekli olma koşullarını yerine getirmek çok daha güçtür, emekli olunabildiği zaman ise alınan emeklilik ödeneklerinin düzeyi çok düşüktür. Bu durum geçici istihdam büroları üzerinden yürütülen belirli süreli çalışmalarda çok daha vahim bir durum almakta, belirli süreli çalışma içinde olmak, iş bittiği anda bir sonraki işi ne zaman bulacağını bilememek, işsizlik sigortasından yararlanma koşullarını yerine getirememek ve nasıl geçineceğini bilmeden tedirgin bir bekleyiş içinde olmak demektir. Kadınların is-

tihdama artan katılımlarını tam zamanlı, güvenceli, insan onuruna yakışır işler üzerinden değil, kayıtlı bile olsa eğreti ve güvencesiz işler üzerinden sağlayan, kadınların erkeklerle olan ekonomik bağımlılıklarını sürdüren bir ekonomik gelişme kadın ve erkek eşitliğini esas alan insan odaklı bir kalkınma olarak görülemez. Kadınlar için düzgün bir işte çalışma imkanına kavuşmadan, her türlü baskı ve tahakküm ilişkisinden uzakta, kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olmadan insan odaklı bir kalkınmadan söz edilemez.

Türkiye’de Demografik Değişimlerin Yaratacağı Yaşlanma ve Yaşlılık Olgusu ve Gelecek için Öneriler..

Prof. Dr. İsmail TUFAN

Akdeniz Üniv. Gerontoloji Bölümü Öğretim Üyesi

INPEA Türkiye Temsilcisi

Giriş

Türkiye’de uzun süreden beri gözlemlenen demografik değişimlerin birey ve toplum açısından sonuçlarına geçmeden önce demografik değişim kavramının genel anlamına kısaca değinelim. Nüfusun yaşa bağlı yapısının, erkek ve kadınların nicel oranlarının, yerli, yabancı ve vatandaşlık hakkını elde etmiş olanlar arasındaki oranların, doğum ve ölüm olayları arasındaki ilişkilerin, ülkeye ve ülkeden göçlerin nüfus yapısında yol açtığı gelişim eğilimleri demektir. Bugün bunlardan en önemlisi, bütün dünyada tartışılan, toplumun yaşlanmasına yol açan boyutlarıdır. Türkiye’de de bunun tartışmasını 2000 yılından beri yapmaktayım. Söylediklerimize kulak kabartan kurumlarımızın birkaç yıldır ortaya çıkmış olması sevindiricidir. Ancak bunun ardından yapılan girişimler konusunda bu kadar iyimser olmamız gerekir. Çünkü yaşlanan toplumun ihtiyaçlarından ziyade bu toplumdan yeni kazançlar elde edebilme hevesine kapılanların ihtiyaçlarına cevap verilmeye çalışıldığı izlenimi doğmaktadır.

Demografik Değişim

Türkiye’de demografik değişimin başladığını gösteren ilk belirtiler 1920’li yılların başlarına kadar gerilere dayanmaktadır. Tabii ki o dönemde Türkiye’nin asıl dertleri bu olmadığı için dikkate alınmamıştır. Daha sonraki dönemlerde

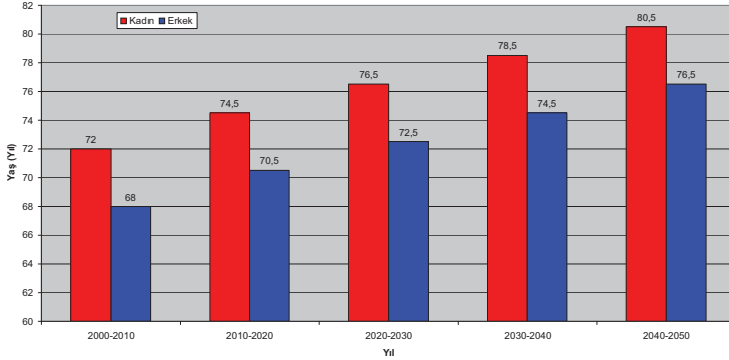
bu belirtiler çoğaldığı halde yine ilgi duyulmamış, sadece nüfus artışı üzerine odaklanılmıştır. Bunun sebebi doğurganlıktır, yani yaşı 15-45 arasındaki kadın başına düşen çocuk sayısıdır. Bu açıdan Türkiye'nin 1960'lı yılların ortalarına kadar dünyanın ilk sıralarında yer aldığı da hatırlanacaktır. Örneğin 1965 yılında doğurganlığın 6,1 olduğu, bugün ise 2,1'e gerilediği görülmektedir (TÜİK 1965, TÜİK 2010).

Fakat doğurganlığın azalmasına neredeyse paralel olarak gelişen toplumsal yaşlanma birkaç yıl öncesine kadar Türkiye'de dikkate alınmamıştır. Bunun en iyi kanıtı, yine kendi gözlemlerimizdir. 2000 yılından beri Türk toplumunun yaşlandığını ortaya koyan çalışmalarımıza başta hiç değer verilmemiştir. Oysa analizlerimizin 1960'tan sonra nüfusumuzda 60 yaş üzeri bireylerin %57 ve 80 yaş üzeri bireylerin %266 oranında çoğaldıklarını göstermiştir ve biz de buna dikkat çekmişizdir. Bunu ilk defa söylediğimizde yıl 2003'ün başıydı. Bunu daha sonra 2007 yılında bir kitapta da tekrarladık (TUFAN 2007).

Türkiye'de toplumsal yaşlanma hızı 2000'den sonra artmıştır. Bugün nüfusumuzun %10'3'ü yaşı 60 ve üzerindeki bireylerden meydana gelmektedir. Resmi rakamlara göre toplam 7,4 milyon yaşlı vardır. Bizim tahminlerimize göre bu rakam 9-10 milyon civarındadır. Ama nüfus kayıtlarında görünmeyen yaşlılar hakkında kesin kanıtlarımız olmadığından, buna sadece dikkat çekmekle yetinmemiz, resmi rakamlardan çıkan bulgularla da yaşlıların durumunun ne denli vahim olduğunun gösterilebileceğini vurgulamak gerekir. Güvenilir analizlere dayanarak 1,75 milyon ile 2,30 milyon arasında bakıma muhtaç yaşlı bulunduğunu, bunların 600.000'nin bunama hastası ve bunların 300.000'nin Alzheimer hastası olduklarından hareket etmek gerektiğini bir kere daha burada hatırlatalım (Bkz. TÜİK 2002, 2010).

Öte yandan aşağı yukarı 200.000 civarında yaşlının evde ailesi tarafından uygulanan şiddet, ihmal ve suiistimallerin kurbanı durumunda olduklarını yine vurgulayalım ve “Yaşlılara Şiddet, İhmal ve Suiistimal Farkındalılık Günü” için teklifimizi yineleyelim (GEROATLAS 2012).

Şekil 1: Türkiye’de ortalama yaşam süresi

Demografik değişimlerin “motoru” yaşam süresindeki değişimlerdir. Daha doğrusu ortalama yaşam süresinde meydana gelen radikal uzamadır. Bunun ardında insanın “kurtulma şansı” dediğimiz, erken yaşta ölmesine mani olan gelişmeler vardır. Bunlar sağlık hizmetlerinden konutlara, eğitimdten ulaşım, hijyenlikten beslenmeye varınca-ya kadar farklı alanlarda meydana gelen değişimlerin bir sonucudur.

Türkiye’de erkek ve kadınların ortalama yaşam süresindeki değişimleri incelediğimizde, devamlı yükseldikleri görülmektedir. Ama kadınların ortalama yaşam süresinin erkeklerden daha uzun olduğu dikkat çekmektedir. Bu ise bütün ülkelerde görülen bir fenomendir. Hatta bütün canlılarda gözlemlenmiştir (SIEBERT 2006).

Türkiye’de 2000-2010 döneminde dünyaya gelen bir bebek kız ise 72, erkek ise sadece 68 yıllık bir yaşam bek-

lentsine sahiptir. Daha sonraki yıllar için yaptığımız öngörü hesapları 2040-2050 döneminde kadınların ortalama 80,5 yıl, erkeklerin ise 76,5 yıl yaşayacaklarını göstermiştir (TUFAN 2010: TÜİK'in verilerinden ve uluslararası yaşam süresi bulgularından esinlenerek hazırlanan öngörü çalışması).

Öte yandan demografik değişimlerin bölgesel farklılıklar gösterdiklerini de belirledik. Bazı bölgelerde daha güçlü bazılarında daha düşük bir etki yarattığı, ama sonuçta her bölgede bu değişimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin Aydın ve Nazilli'de şimdiden yaşlı oranının %20'i aştığı belirlenmiştir. Bu bölgede yaşayan yaşlıların %14'ü 80 yaştan üzerindedir. Nazilli'de 5000, Aydın'da 8000 civarında Alzheimer hastası vardır. Bazı köylerinde nüfusun %30'u yaşıdır (TÜİK 2010). Bu gelişmenin belki hemen algılanamayan dramatik sonuçlarına örnekler vererek, Türkiye'de Gerontolojiye duyulan ihtiyaca aşağıda dikkat çekeceğim.

Demografik Değişimin Sonuçları

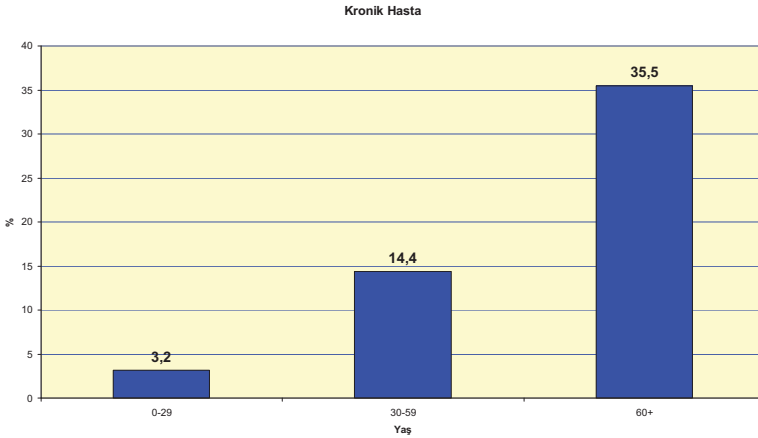
"Yaşlanmanın, biyolojik enformasyon kaybı anlamına geldiği konusunda bugün görüş birliği egemendir" (MANN, 1982). Ancak bu kayıpların sosyopsikolojik anlamları konusunda bu kadar kesin konuşamıyoruz. Duruma göre farklı algılamalar ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Biyolojik yaşlanmayı durdurma şansımız olmadığından, yaşlanma ve yaşlılıkla ilgili sosyopsikolojik çerçeve içindeki değerlendirmelerin de önemi artmaktadır.

Demografik değişimler sadece yaşı ileri insanların çoğalması anlamına gelmiyor. Eğer bu değişimler basitçe bu düzlemde tartışılırsa, yarattığı toplumsal sonuçları görülemezler. Demografik değişim, nüfus sayımı ile sona eren değil, aksine bu sayımın ardından başlayan değerlendirmelere ve yeni bakış açılarına ihtiyaç yaratmalıdır.

Fakat Türkiye’de bu bağlamda bir kıtlık göze çarpmaktadır. Bir örnekle bunu açıklamaya çalışalım: Demografik değişimleri belirlediğimizi, bunu tartışma gereğini duyduğumuzu farz edelim. Mesela akla şu soru gelebilir: Mademki demografik değişimler toplumsal yaşlanmaya yol açıyor ve yaşlılar arasında hasta, engelli ve bakıma muhtaç bireyler de bir hayli fazla, o zaman bu insanların toplumdaki algılanışı da farklı olabilir mi?

Bu sorunun içinde başka sorular vardır. Örneğin toplumsal yaşlanma gerçekten hasta ve bakıma muhtaç yaşlıların çoğalmasına yol açıyor mu? Bunun böyle olduğunu hem ulusal hem de uluslararası bulgularla kanıtlayabiliriz. Yaşı 60 ve üzeri nüfusun %25’inde hafiften ağıra kadar, farklı derecelerde psikiyatrik hastalıklar vardır. %17’si depresyon hastasıdır. %28’i bedensel engellidir ve %6’sı zihinsel engellidir (BICKEL, 1997; TUFAN 2007).

Şekil 2: Türkiye’de kronik hastaların yaş grubundaki oranı (TÜİK 2010).

Dolayısıyla demografik yaşlanma sürecinde yaşlı nüfusta sadece değişen şey bireylerin “yaşı” değildir ve sadece

bu yönüyle algılanmamalıdır. Hatta prensipte yaşın hiçbir önemi de yoktur. Yaş faktörünü dikkate almamızın yegane sebebi, zamanla meydana gelen değişimler açısından güvenilir bir gösterge olmasıdır. Bunun dışında yaşın hiçbir önemi yoktur. Eğer bir gün insanlar 200 yaşındayken hala 20 yaşındaki zindeliğini ve sağlığını koruyabilecek duruma erişirse, o zaman yaşa bağlı olarak tartışılan yaşlanmanın da anlamı bir kere daha radikal bir değişimden geçmiş olacaktır. Ancak bugünkü şartlarda bizim “yaşlı” dediğimiz kişilerin yaşı minimum 60’tır. Çünkü bu yaştan itibaren kronik hasta, engelli ve bakıma muhtaç insanların sayısında belirgin çoğalma olmaktadır. Yaşlılarda daha sık görülen bu sorunlar, algılayışa göre değişik yaklaşımlara ve değerlendirilmelere yol açmaktadır.

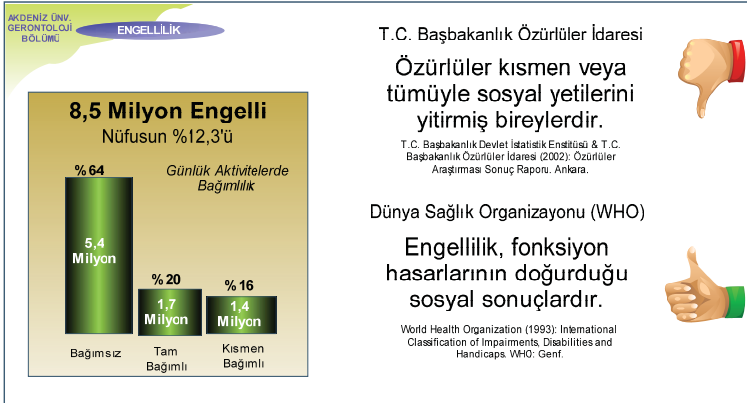
Yaşlılığı ve yaşlıyı nasıl algıladığımız, nasıl değerlendirdiğimiz belli bir dünya görüşünün sonucudur. Bu genellikle unutulur, sanki bireyin “yaşı”, onun o şekilde değerlendirilmesinin sebebi zannedilir. Böyle olmadığını, çocukluk ve yaşlılık ile ilgili tarihsel araştırmalardan da bilmekteyiz. Eskiden ne çocuk, ne yaşlı, bizim bu iki kavramdan bugün anladığımız şeylerle bağlantılıydı. Yani kavramlar aynı kalabilir, ama içerikleri değişir. Bu iki kavramın anlamı tarihsel süreçte değişmiştir. Bunu bir kere daha dile getirme gereği duymamın sebebi, yaşlılıkla ilgi son yıllarda yayılan romantik değerlendirmeler ve efsanelerdir (DPT 2007).

İngilizce “able” (yetenekli) kelimesinden türetilen Ableism, bireyin bedensel ve ruhsal durumuyla ilgili değerlendirmeleri ifade etmektedir. Toplumsal beklentilere uymayan insanları dışlamanın türlerinden biridir veya bu insanlara yönelik toplumsal önyargıları ifade etmektedir. Physicalism olarak da adlandırılır ya da “kusurlu” insanlar üzerinde kurulan baskılar olarak tanımlanmaktadır. Bedeninde herhangi bir nedenden ötürü “arıza” bulunan insanların dışlanması demektir.

Özürlülüğün tıbbi modelinde (Medical model of disability) özürsüzlük “toplumsal norm” kabul edilmektedir. Engelli insanlardan bu norma uymaları veya engelsiz insanlarla aralarına mesafe koymaları beklenmektedir (TUFAN 2004).

Ableism taraftarlarının dünya görüşünde engellilik bir “hata”, “yanılgı” veya “eksiklik” olarak kabul edilir (Czollek, Perko, Weinbach 2012: bkz. www.social-justice.eu) Nitekim Türkiye’de de “Özürlüler İdaresi” adlı kurumun “özür” kavramını odak noktaya koyması, Ableism’in ülkemizdeki en belirgin göstergesidir.

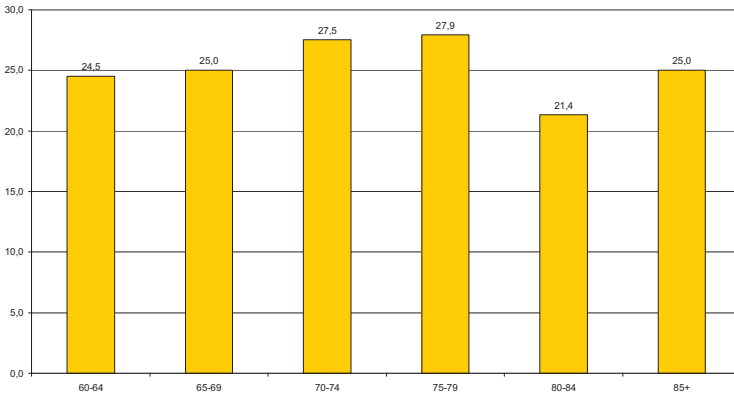
Şekil 3: Özürlüler kavramına eleştiri.

Ableism'in dünya görüşünden hareket edenlerin tabii ki bakıma muhtaçlık olgusunu da bizimkinden tamamen farklı açılardan değerlendirecekleri tahmin edilecektir. Yaşlı nüfusun içinde bakıma muhtaçlık yaygın bir problemdir. Aşağıdaki iki grafik bunu ortaya koymaktadır. Kısmi ve tam bağımlı şeklinde sınıflandırılan bakıma muhtaç yaşlıların, özellikle tam bağımlılardaki yaşa bağlı artışı dikkat çekmektedir.

Biz, bu kavramları kullanıyorsak, bunları doğru bulduğumuz için değil, bu grafikleri çizmemizi sağlayan verilerin, ancak bu kadarlık enformasyona şans tanımamasından ötürüdür. Bakıma muhtaçlık bu iki kavramla açıklanamayacak kadar karmaşık ve ihtiyaçlara odaklı olarak tanımlanması gereken kavramlardır ki, buna da 2000'li yılların başlarından beri dikkat çekmekteyiz.

Şekil 4: Tam bağımlı (TÜİK 2002)

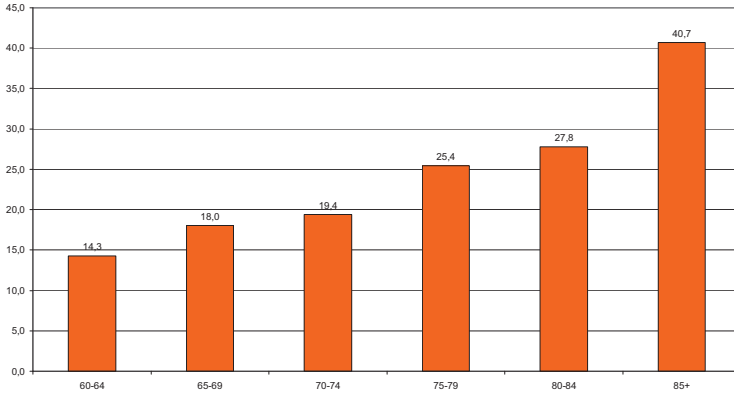

Bu yetersiz kalan kavramlardan hareket ederek, kısaca bakıma muhtaçlığın yaşlı nüfustaki dağılımına bakalım ve bundan çıkarabileceğimiz yetersiz sonuçları birlikte görelim. Bu kavramlar Türkiye Özürlüler İdaresi ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun kullandığı resmi kavramlardır. Nitekim belirttiğimiz gibi üretebildikleri çözümlerin de kısırlığına daha önce olduğu gibi bugün de dikkat çekmekten ve bundan vazgeçmelerini önermekten başka elden bir şey gelmemektedir. “Kısmi bağımlı” olarak adlandırılan bakıma muhtaç durumdaki yaşlıların, hangi açılardan “kısmen” bakıma muhtaç oldukları tabii ki bu grafikten görülemiyor. Gö-

rebildiğimiz tek şey her yaş grubunda bunların %25 veya daha yüksek bir orana sahip olduklarıdır. Belirtildiği gibi 7,4 milyon yaşlıyı anımsarsak, bu grafiğin belki birey ev toplum açısından yarattığı tolerans sınırlarımızı zorlayan “kaderler” algılanabilir.

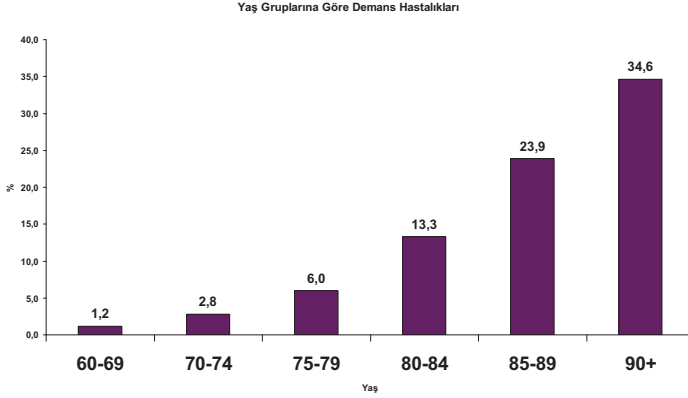
Daha vahim durum ise aşağıdaki grafikten görülüyor. Yaş yükseldikçe “tam bağımlı” denilen ve yine bundan nelerin anlaşıldığı anlaşılamayan bir çelişki yaşıyoruz. Tam bağımlı diye bir kavram ne Bakım Biliminde ne de Gerontolojide vardır. Bakımın tamı eksiği diye bir şey yoktur. Sadece “günlük yaşam aktiviteleri” dikkate alınarak tanımlanan bakıma muhtaçlıkta, belirli aktivitelerdeki kısıtlanmalardan söz edilmektedir. Prensipite “tam bağımlılık”, bakıma muhtaçlığın en son safhasında ortaya çıkan ve artık ölüm sürecine girmiş olan yaşlılarda görülmektedir. Fakat aşağıdaki grafik kesinlikle ölüm sürecindeki bireyleri ifade etmiyor. Sadece yetersiz bir bakıma muhtaçlık kavramıyla yetinmek zorunda kalmanın bir sonucunu ifade ediyor. Bu grafikten bakıma muhtaçlığa dayanan bağımlılığın arttığını görüyoruz, ama hangi yönden bağımlılık artıyor ve bu bağımlılık kimedir, bunu göremiyoruz ve işin en kötüsü, bunu aslında görmesi gereken kurumların da görülmesi gerekeni görebilecek olanaklardan yoksun olmalarıdır ki, bu bizim “körlüğümüzden” çok daha vahim sonuçlar yaratmaktadır. Evlerinde gidip gördüğümüz bakıma muhtaç yaşlıların hazine yaşamlarını tekrar etmenin bir anlamı yoktur.

Şekil 5: Kısmi bağımlı (TÜİK 2002)

Şüphesiz en dramatik yaşam koşullarına Alzheimer hastalarında rastlamaktayız. Bu hastalık bütün dünyayı sarmış durumda olan bir salgın hastalı olduğu için on binlerce araştırma yapılmıştır ve bu hastalığa çözüm bulmak için bilim insanları gece-gündüz çalışmaktadır. Fakat şimdiye kadar verilen uğraşlardan sevindirici bir sonuç çıkmamıştır. Alzheimer hastalığının tedavisi bulunamamıştır. Bu yüzden Türkiye’de de yaşam süresinin uzamasına bağlı olarak Alzheimer hastalarının sayısı hızla çoğalacaktır. Bu hastaların klasik metotlarla bakımını yapmak mümkün olmadığı için özel olarak geliştirilmiş olan bakım modellerine de ihtiyaç duyulmaktadır.

Şekil 6: Alzheimer hastalarının yaşa bağlı dağılımı (Marwedel 2005).

Öneriler

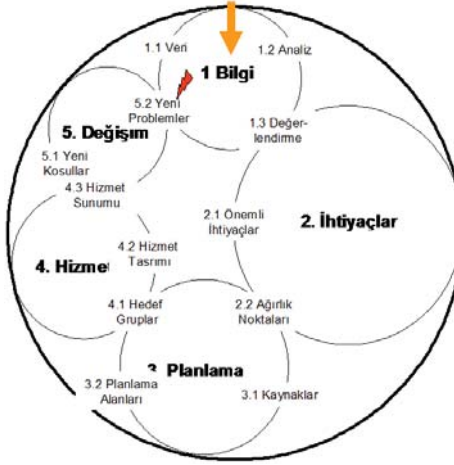
Demografik değişimlerin bireysel ve toplumsal sonuçlarını kavrayabilmek için bunlarla ilgili bilimsel çalışmalara yönelmekten başka çare yoktur. Endüstri ülkeleri bu açıdan iyi bir örnek teşkil etmektedir. Yaşlanmanın her yönüyle araştırıldığı ve çözümlerin üretildiği bir dönemde, Türkiye bu çalışmaların dışında kalmamalıdır. Dolayısıyla Türkiye’deki Gerontolojinin ulusal ve uluslar arası olmak üzere iki yolu takip etmesi gerekmektedir.

Yaşlanma ve yaşlılıkla ilgili sosyal politikalarımızı Gerontoloji düzleminde tasarlamamız yararlı olacaktır. Hem toplumun hem de politikanın bundan sağlayacağı faydalar ve toplumsal gelişmeye kazandıracağı hız, başka gelişmelerin de ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır. Bunlardan biri SOSYAL BAKIM SİĞORTASI” ile bağlantılıdır. 2004 yılında bunun temel ilkelerini açıkladık ve partilere birer nüshasını gönderdik. Bugün bu çalışmamızın eksik ve yanlış bir uygulamasını “bakım parası” adı altında “fakirlik yardımı”

olarak verilen uygulamada görmekteyiz. Bunun değişmesi gerektiğini dūřünüyoruz ve Sosyal Bakım Sigortasının bir an önce önerdiğimiz şekliyle devreye sokulmasının gerekli olduğunu vurguluyoruz. Bununla birlikte gelişecek olan bakım sektörüne, yaratacağı istihdama ve arttıracaağı bakım kalitesine bir kere daha değiniyor, bu gelişmeleri sağlayacak olan politik girişimlerin yapılandırılmasına yardımcı olmaya hazır olduğumuzu bir kez daha hatırlatıyoruz.

Gerontolojik her türlü hizmetin ülke çapında yayılması gerekmektedir. Yaşlılar her bölgede vardır. Ancak gerontolojik hizmetleri hayata geçirecek bir de imkana sahip olmak gerekir. 2000 yılından beri yerel yönetimlerden bazılarıyla sıkı bazılarıyla daha seyrek ilişkilerimizden edindiğimiz tecrübeler, genel olarak yerel yönetimlerde yaşlılara hizmet götürme isteğinin mevcut olduğunu, ama bunu nasıl başarabileceklerini bilemediklerini göstermiştir. Bu isteğin somut girişimlere dönüşmesini sağlayacak bir mekanizmanın tasarımına da bu yüzden yönelme ihtiyacını duyduk. Adını TUFAN ARK MODELİ olarak koyduğumuz, basit, kolay ve mantıklı bir hizmet tasarım, uygulama ve denetleme modeli geliştirdik. Bu model bugün Aydın'da ve Nazilli'de denenmiş, başarılı olduğu görölmüştür. Bizim önerimiz bu modelin bütün yerel yönetimler tarafından uygulanması yönündedir. Nasıl uygulanır sorusuna ise cevap vermeye hazır olduğumuzu bir kere daha hatırlatarak, bu modele dayanan çalışmalarımızdan sadece isimlerini belirterek birkaç örnek verelim: Aydın Yaşlı bakım Ağı (AYBA), Nazilli yaşlı Bakım Ağı (NAYBA), Türkiye İleri Yaşlılık Araştırma ve Uygulama Merkezi (TİYAM), belirttiğimiz ark modeliyle tasarladığımız ve yürüttüğümüz gerontolojik hizmetlerden birkaç örnektir.

Şekil 7: Tufan Çark Modeli

Yaşlılar, yaşlanma ve yaşlılık hakkında TÜİK'ten bile daha fazla bilgiye sahibiz. Yaşlıların nasıl yaşadıklarını, günlük yaşamlarını nasıl şekillendirdiklerini, hangi açılardan sıkıntı çektiklerini, hangi yönlerden yaşam memnuniyetlerinin yüksek olduğunu, aile ilişkilerini, komşuluk ilişkilerini, tüketim davranışlarını, medyadan yararlanma davranışlarını, dini eğilimlerin, ölüm korkusuna sahip olup olmadıklarını, devletten, toplumdan, aileden, ekonomiden neler beklediklerini, ortalama saat laçta yatağa girip saat kaçta kalktıklarını ve daha bir sürü bir elimizde var. Türkiye'nin en büyük Gerontolojik Veri Bankasının sahibiyiz. 70000 yaşlının kayıtları elimizde ve hedefimiz, bunu 200000 kişiye çıkarmaktır. Biz, bu veri bankamızı da toplumsal gelişmeye katkı sağlayacak koşullar yaratmada kullanmaktan yanayız. Ama yapacağımız girişimler gerontolojik düzlemde, interdisipliner ve Gerontolojinin çatısı altında olmak zorundadır. Çünkü sadece bu şekilde bir ilişki, yardımlaşma ve

bilgi transferi mümkün olabilmektedir ve sadece bu şekilde yaşıların ve yaşlanan toplumun ihtiyaçlarına cevap verilebilmektedir. Bunun da sayısız örnekleri vardır. ABD, Almanya, Japonya, İsveç, Danimarka, Hollanda, Avustralya ve yaşlısına değer veren tüm diğer ülkelerde bu şekilde bir hareket benimsenmiştir.

Artık insan aklının güvenilir olmadığını, sosyal dünyayı ancak sadece titiz araştırmalarla tanımlayabileceğimizi (Durkheim), bunun içinde gerontolojik araştırmaların da yer alması gerektiğini kabullenme vakti gelmiştir. Çünkü insanlar geride bıraktıkları yıllardan ötürü kendilerini yaşlı hissetmiyorlar, aksine önlerinde kalan zamanın kısalığını görüyor (Kishon) ve bizim edindiğimiz tecrübelerle göre geride kalan zamanın yarattığı pişmanlıklarından ötürü yaşlılığa lanet ediyorlar. Asıl sorun yaşlılık değil, o yaşlılığı yaratan yaşlanma süreçleridir ve biz başarısız şekilde yaşlanan insanların çoğunlukta olduğunu görmekteyiz. Çin atasözünün dediği gibi “horozu kafese kapatarak güneşin doğmasını önleyemeyiz”. Bizim de ülkemizde başarılı yaşlanmayı sağlayacak bir Gerontoloji güneşinin doğması önlemez, sadece önünde gölge edilebilir. Ama biz bu ihsanı hiç istemiyoruz.

Kaynakça

BICKEL, H. «Epidemiologie psychischer Erkrankungen im Alter.» Lehrbuch der Gerontopsychiatrie içinde. Stuttgart: Enke, 1997.

KURUMU, TC BAŞBAKANLIK TÜRKİYE İSTATİSTİK. Türkiye Nüfus İstatistikleri . Ankara: TÜİK, 2010.

—. Türkiye Nüfus İstatistikleri. Ankara: TÜİK (o zamanki adı: Devlet İstatistik Kurumu), 1965.

MANN, J. A. «Geheimnisse der Lebensverlaengerung (orig. Secrets of Life Extension).» Basel: Sphinx Verlag., 1982.

SIEBERT, C. . «Medizinische Alternstheorien.» Gerontologie - Medizinische, psychologische und sozialwissenschaftliche Grundbegriffe içinde, yazan W. D. OSWALD, U. LEHR, C. SIBER ve J. KORNHUBER, 26-31. Stuttgart: Kohlhammer, 2006.

TC BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI. Ulusal Yaşlılık Eylem Planı. Ankara: DPT, 2007.

TUFAN, İ. Birinci Türkiye Yaşlılık Raporu. Antalya: GeroYay, 2007.

—. Engelsizlerin engellilerden beklentileri ve onların buna cevap verebilme imkanları. Antalya: GeroYay, 2004.

—. I.Türkiye Gerontoloji Atlası. GEROATLAS araştırması sonuç raporunun son hazırlıkları sürmektedir; yakında yayınlanacaktır. , 2012.

www.social-justice.eu

Jölilde Yıldırım ÖCAL

Jölilde Yıldırım Öcal Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ekonomi Bölümü'nden 1989 yılında mezun oldu. Yüksek lisans derecesini 1990 yılında Bilkent Üniversitesi İktisat Bölümü'nden aldı. Ekonomi – Ekonometri birleşik doktora derecesini 1997 yılında University of Manchester, School of Economic Studies'den aldı. 1998- 2002 yılları arasında Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisat Bölümü'nde; 2002- 2011 yılları arasında Gazi Üniversitesi Ekonometri Bölümü'nde çalıştı. Halen TED Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü'nde görev yapmaktadır. Üniversitede çeşitli düzeylerde makroekonomi, sağlık ekonomisi, sağlık politikası ve planlaması, ekonometri dersleri vermiştir. Bölgesel iktisat, yoksulluk, sağlık iktisadı, savunma iktisadı ve parasal iktisat konularında yayınları vardır.

Türkiye’de Şartlı Nakit Transferleri: Nitel Analiz

Prof. Dr. Jülide Yıldırım ÖCAL

TED Üniversitesi, IIBF Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

Pek çok ülke yoksulluk ile mücadele amacıyla Şartlı Nakit Transferlerini kullanmaktadır. Şartlı Nakit Transferleri dışlanmış gruplara ve sosyal koruma altına alınamamış yoksullara ulaşılmada başarılı olduğu için önem kazanmıştır. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkilerini azaltmak ve ülkedeki sosyal güvenlik ağını genişletip, güçlendirmek amacıyla, Sosyal Riski Azaltma projesi uygulamaya konulmuştur. Günümüzde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı yoksul ve muhtaç durumdaki vatandaşlara nakdi, aynı ve proje desteği sağlamaktadır. Şartlı nakit transferleri ailelerin eğitim ve sağlık alanlarında bazı şartları yerine getirmeleri koşulu ile verilmektedir. Bu çalışmanın amacı şartlı nakit transferi programının nitel analiz yöntemleri kullanarak değerlendirmektir. Analiz sonuçlarına göre şartlı nakit transferi programı eğitimi göstergelerini olumlu etkilemektedir. Aynı zamanda yoksul kadınların güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Keywords: Şartlı Nakit Transferleri, Türkiye, Etki Analizi, eğitim, sağlık, nitel analiz.

1. Giriş

Yoksulluk pek çok farklı boyuta sahip sosyal bir meseledir. Gelir yoksulluğu ve insani yoksulluk iki önemli boyutunu oluşturmaktadır. Gelir yoksulluğu, insanın temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli gelirin eksikliği olarak tanımlanabilir. İnsani yoksulluk ise kötü yaşam beklentisi, kötü anne

sağlığı, cehalet, yetersiz beslenme düzeyi, güvenli içme suyunu erişimin olmayışı gibi beşeri yeteneklerinin eksikliği olarak tanımlanabilir (UNDP, 2003). Ancak ekonomik kaynakların eksikliği yoksulluğun tek belirleyicisi değildir. Konunun toplumsal bağlamı da göz önüne alınmalıdır. Bu bağlamda, yoksulluk tanımı kişinin içinde yaşadığı topluma katılma kapasitesi açısından değerlendirilmektedir. Böylece yoksulluk doğrudan sosyal içermeye ile bağlantılıdır (Atkinson ve Marlier, 2010).

Yoksulluk kişinin kendisi ile ilgili konulara ve yaşadığı sosyal çevreye müdahale kapasitesinin sınırlı olması şeklinde tanımlanabilir. Kişi yoksul ise para ve güç eksikliği, ırk, dil, etnik ve kültürel, fiziksel, zihinsel ve sağlık engeli gibi bir kaç nedenle yaşamın çeşitli alanlarından sosyal olarak dışlanmış olabilir. Dolayısıyla bireyin sınırlı kapasitesi, aktif, sorumlu bir kişi olarak işgücü piyasasına katılmasına engel olur ve bireysel refahını arttırmasını engeller. Barry (1998) sosyal dışlanmanın iki şekilde sosyal adaletin taleplerini ihlal ettiğini belirtti: Bu durum fırsat eşitliği ile çelişir, çünkü sosyal dışlanma adil olmayan eğitim ve istihdam olanaklarından yol açar. Ayrıca bireyler siyasete etkin biçimde katılamadıklarından, sosyal dışlanma siyasete ilişkin fırsat eşitsizliklerine de neden olur. Böylece yoksulluk, beşeri sermaye zenginlikleri eksikliğinin başlıca sonucu olarak temsil edilebilir. Düşük eğitim ve beceri seviyesi, ile kötü sağlık, emeğin göreceli bolluğu ve kayıtdışı ekonominin mevcudiyeti emek piyasasına katılımı engellemektedir.

Yoksulluğun azaltılması ve daha fazla sosyal uyum ve sosyal içermenin sağlanmasına yönelik çabalar devam etmektedir. 2001 yılında Türkiye'de ülkenin modern tarihindeki en büyük ekonomik kriz yaşanmıştır. Finansal krize hızlı bir yanıt olarak, 2001 yılında Dünya Bankası tarafından mali olarak desteklenen Sosyal Riski Azaltma Projesi

(SRAP) başlatılmıştır. SRAP son ekonomik krizin yoksul haneler üzerindeki etkilerini hafifletmek, mevcut sosyal güvenlik ağı programları genişletmek ve güçlendirmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu hedeflere ulaşmak için SRAP çerçevesinde Şartlı Nakit Transferi Programı (ŞNT) başlatılmıştır. ŞNT yoksulların eğitim ve sağlık hizmetlerine olan talebini teşvik etmek için, olumlu davranış değişikliği şartına bağlı olarak sürekli nakit transferleri sağlar. Bu programlar hükümetin arz odaklı yaklaşımından, talep odaklı yaklaşıma odaklanan bir değişimi temsil etmektedir. ŞNT dezavantajlı kişileri hedefler ve acil fakirliğin giderilmesini sağlamanın yanı sıra, gelecekteki beşeri sermayeyi artırmayı hedefler. ŞNT programları informal sektörde istihdam edilen, sosyal koruma programlarının dışındaki, özellikle dışlanmış gruplara, ulaşmada başarı sağlayarak dünya çapında popülerlik kazanmışlardır. ŞNT programlarının önemli özellikleri olan çocuklu hanelerin hedeflenmesi ve para transferilerinin kadınlara yapılması daha fazla sosyal bütünleşmelerine yönelik çabalara katkıda bulunur.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki ŞNT programının etkisini değerlendirmektir. Bu amaçla Nisan 2011 - Mart 2011 döneminde Türkiye’nin 12 ana ilinde bir alan araştırması yapılmıştır. Yararlanıcılar ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma analizi sonuçları, şartlı nakit transferlerinin eğitim çıktıları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu, ayrıca kadının güçlendirilmesi ile daha fazla sosyal içerme sağlanmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir.

2. Türkiye’de Fırsat Eşitsizliği ve Yoksulluk

Türk İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2010” sonuçlarına göre, nüfusun yüzde 16.9’u yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2009 Hanehalkı Bütçe Anketi’ne dayalı Yoksulluk Çalışması ise

insanların yüzde 0.48'nin açlık yoksulluk sınırının ve yüzde 18.08'nin yoksulluk sınırının (gıda + gıda dışı) altında yaşadığını göstermektedir. Yoksulluk raporları yoksulluk ile eğitim durumu ve cinsiyet arasında doğrudan bir ilişki olduğunu düşündürmektedir. Okuma yazma bilmeyen yoksul grubunda erkeklerin iki katı kadar kadın vardır. Ayrıca Türkiye'nin kırsal kesimlerinde, geniş bir aile içinde yaşayan insanların çekirdek bir aile olarak kentsel alanlarda yaşayanlara oranla yoksulluk içinde olma olasılığı daha yüksektir. Türkiye'de daha düşük eğitim düzeyine sahip, sosyal ve sağlık güvencesi olmayan ve aile işçisi olarak çalışan kadınların yoksul olma ihtimalleri daha yüksektir (Saatçi ve Akpınar, 2007; Dansuk, 1997). Dolayısıyla Türkiye'de sosyal dışlanma ve yoksulluk arasında anlamlı bir ilişki vardır. Kırsal kesimde, geniş ailede yaşayan ve genellikle aile işgücü olarak çalışan insanlar, eğitim ve sağlık hizmetlerine sınırlı erişime sahip olduklarından, içinde bulundukları durum yoksulluklarının gelecek nesillere aktarılmasına neden olur.

Hentschel ve ark. (2010) Türkiye'de servet ve hayat koşulları arasında yakın bir ilişki olduğunu savunuyorlar. Yoksul hanelerde yaşayan kadınların yüzde 85'i kırsal alanda doğarken, varlıklı hanelerde yaşayan kadınların sadece yüzde 20'si kırsal kesimde doğarlar. Aynı şekilde ebeveyn eğitim ve refah arasında doğrudan bir ilişki vardır: ebeveyn eğitim düzeyi yükseldikçe refah da artar. Ayrıca bölgesel farklılıklar da refah durumunu etkiler. Kentsel Batı Türkiye'de doğan insanların kırsal Doğu illerinde doğanlardan daha varlıklı olması muhtemeldir. Genel olarak Hentschel ve ark. (2010), Türkiye'de refah eşitsizliğinin en az üçte birinin fırsat eşitsizlikleri ile açıklanabildiğini ifade ederler.

Zenginlik, fırsat eşitsizliği ve dolayısıyla sosyal dışlan-

ma ile ilgili eşitsizlikler, çocukların eğitim ve sağlık sonuçlarına yansır. Bu nedenle yoksulluk kısır döngüsünü kırmak için, nüfusun en yoksul yüzde 6'sına ait olan savunmasız çocuklar hedef alınmıştır. ŞNT Sosyal Yardımlaşma Genel Müdürlüğü tarafından, çocukların temel sağlık ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamayan yoksul ailelere verilmektedir.

1986 yılında kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, ülke çapında yoksulluğun azaltılması programlarını yürütmeyi ve yerel Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla savunmasız insanlara yardım sağlamayı amaçlamaktadır. Yarı sivil Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) Fon faaliyetlerini koordine etmek ve merkezi düzeyde kaynaklarını yönetmek için bir Genel Sekreterlik'e bağlı olarak her il ve ilçe merkezinde kurulmuştur. Uzmanlaşmış kurum ve personel için artan ihtiyaca yanıt olarak ve Fon kaynaklarının etkin kullanımını artırmak için Genel Sekreterlik, Sosyal Yardımlaşma Genel Müdürlüğü SYDGM adıyla 2004 yılında Başbakanlığa bağlı olarak yeniden düzenlendi. 2011 yılında, yakın zamanda kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Sosyal Yardımlaşma Genel Müdürlüğü (SYGM) olarak yeniden düzenlenmiştir. Sosyal Yardımlaşma Genel Müdürlüğü, ülke çapında yoksulluğun azaltılması yönünde programlar uygulamaktadır.

Yılda yaklaşık 2.5 milyon hane, SYGM sosyal yardım ve proje destek programlarından yararlanmaktadır. Bu yardımların yüzde 85'i nakdi, kalanı ise ayni olarak gerçekleştirilir. Toplam sosyal koruma harcamalarının GSYİH içindeki payında istikrarlı bir artış olsa da, AB üyesi ülkeler ile karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Son OECD rakamlarına göre toplam sosyal koruma harcamaları 2011 yılında GSYİH'nın yaklaşık yüzde 17'sini oluşturmaktadır. Bazı Avrupa ülkelerinde, Fransa ve İsveç gibi, bu oran yüzde 25-30 ve OECD ülkeleri için ortalama yüzde 19,3'dir

(OECD Sosyal Harcama İstatistikleri). Sosyal koruma harcamalarında artış olmasına rağmen, refah ve yoksullukla mücadelede kamu harcamaları mütevazı olmuştur. Toplam sosyal yardım harcamalarının GSYİH oranı ise yıllar itibari ile şöyle gerçekleşmiştir: 2008 yılında yüzde 1.03, 2009 yılında yüzde 1.37 ve 2010 yılı için yüzde 1,18 .

Türkiye’de ŞNT programı üç ana bileşenden oluşmuştur: sağlık, eğitim ve gebelik yardımı. Şartlı Nakit Yardımları okula devam etme şartı ile hedef grubundaki ilköğretim öğrencileri için, bu çocukların annelerine verilmektedir. Bir kez yararlanıcı olmaya hak kazananlar, hibe almaya devam edebilmek için en az yüzde 80 okula devam mecburiyetindedirler. Hibe, aileleri kızlarını eğitmek için teşvik etmek amacıyla kızlar için daha yüksektir. 2012 rakamlarına göre bir ilkokul öğrencisi kız öğrenci ayda 35 TL; ilkokul öğrencisi erkek çocuk ise ayda 30 TL almaktadır. Ortaöğretimde ise ailelere kız çocukları için ayda 50 ve erkek çocuklar için ayda 45 TL ödenir. Sağlık desteği, 0 - 6 yaş arası çocuklar için, aşıların tamamlanması ve sağlık merkezine düzenli ziyaretler koşullarına bağlı olarak ödenen ayda yaklaşık 30 TL yardımlardır. Ayrıca, Ocak 2005 itibariyle kadınların düzenli sağlık merkezi ziyaretlerine şartlı olarak, hamile kadınlar için sağlık desteği de sağlanmaktadır.

ŞNT programının yürürlüğe girmesinden bu yana, bu çabalar sonucunda eğitim ve sağlık göstergelerinde iyileşmeler görülmüştür. Sağlık Bakanlığı istatistiklerine göre, bebek, çocuk ve hamile kadınlar için ortalama takip sayısında sürekli bir artış olmuştur. Aynı şekilde bebek, yenidoğan ve postneonatal mortalite oranları da düşüş eğilimi gösterirler. Ayrıca anne ölüm oranı 1998 yılında 100000 canlı doğumda 70’den 2010 yılında 100000 canlı doğumda 16,4’ya düşmüştür. Aşılama oranları neredeyse yüzde 98’ine ulaşmıştır. Hastanede doğum oranı 2003 yılında yüzde

78 iken, 2010 yılında yüzde 92'ye yükselmiştir. En dramatik yükseliş ise 2003 yılında yüzde 54 iken, 2010 yılında yüzde 82'ye yükselen doğum öncesi bakım (sağlık ocağına en az dört kez ziyaret) oranlarında görülmüştür (SBSİY, 2010). Ayrıca tüm doğumlar içinde sezeryan payında artış (2003 yılında yüzde 21, 2010 yılında yüzde 46) görülmüştür. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı eğitim göstergeleri okullaşma oranlarının artan bir eğilim sergiler ortaya koymaktadır.

Türkiye'de yoksulluk ile birlikte fırsat eşitsizliklerini gidermek için, yoksulluğun nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik çabalar devam etmektedir. Dezavantajlı gruplara yönelik sosyal yardım politikaları geliştirilmektedir. Bunların arasında, sosyal içermeyi vurgulayan şartlı eğitim ve sağlık transferleri, beşeri sermaye birikimi geliştirmeyi amaçlayan önemli bir araç oluşturmaktadır. Sağlık ve eğitim göstergeleri Şartlı Eğitim Yardımları ve Şartlı Sağlık Yardımlarının başarısını desteklemektedir. Sonraki bölümde şartlı Nakit transferlerinin etkileri nitel analiz yöntemi ile araştırılacaktır.

3. Nitel Analiz

Şartlı nakit transferlerinin etkisini değerlendirmek için Mart 2011- Nisan 2011 döneminde 12 ilde bir alan araştırması yapılmıştır. Kapsanan iller şunlardır: Adana, Ankara, Çankırı, Denizli, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, Malatya, Sivas ve Trabzon. Toplam 94 şartlı nakit transferi yararlanıcısı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bireysel katılımcılar ile görüşmeler yaklaşık bir saat sürmüştür ve kaydedilmiştir. Ek olarak alınan notlar transkripsiyonların doğruluğu sağlamıştır.

Nitel araştırmanın temel bulguları katılımcıların çoğunun, şartlı nakit transfer programı ve içeriği hakkında bilgi sahibi olsalar bile, transferlerin kaynağı konusunda net olmadıklarını ifade etmektedir. Bazıları bu transferlerin ye-

rel belediye başkanları ve diğer hayır kurumları tarafından sağlandığını düşünmektedir. Yararlanıcıların çoğunluğu her zaman yardımın koşullu olduğunun farkında olmayıp, bu paranın çocuklarının eğitim ihtiyaçları için hükümetin onlara sağladığı bir hak olarak görmektedirler.

Yararlanıcılar çocukları için aldıkları Şartlı Nakit Transferlerini, çocuklarının gıda ve eğitim ihtiyaçları için harcamaktadırlar. Anketimize katılanlar, yardımları öncelikle çocuklarının eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için harcamaları gerektiğini kabul etmişlerdir. Ancak yararlanıcıların yüzde 48'i yardımları gıda, sebze, et ve süt gibi temel tüketim ihtiyaçları için harcadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumda, yararlanıcı hanelerin gıda tüketimi payının artmasının da çocukların sağlığını olumlu etkilemesi beklenir. Bir başka önemli faktör, özellikle okula göndermeden önce, çocuklarının karnının doyurulmasıdır. Ayrıca çocuklara harçlık vererek bu çocukların sorumluluk sahibi ve bağımsız bireyler olarak yetişmeleri hedeflenir. Ayrıca, ev anlaşmazlıkların çoğunluğunun yoksulluğun bir sonucu olduğunu iddia eden yararlanıcı kadınlar, ŞNT yardımları ile birlikte aile içi şiddette bir düşüş olduğunu söylemişlerdir. Anneler yardımları almaya başladıktan sonra, şiddet kurbanlarının neredeyse yüzde 71 şiddetin azaldığını ya da sona erdiğini ifade ederler.

Katılımcılar transferlerin anneye verilmesinin akıllıca olduğunu, çünkü babaların parayı öncelikle kendi ihtiyaçları için harcadıklarından sorumsuz olduklarını ifade etmişlerdir. Transferler annelere verildiğinden, kadınlar aile içinde karar verme sürecinde daha büyük bir paya sahip oldular. Transfer programı sayesinde kendilerini daha güçlü hissetmektedirler. Ayrıca aldıkları transferleri uygun gördükleri şekilde harcamaktadırlar. Görüşülen annelerin neredeyse yüzde 60'ı aldıkları parayı kendilerinin harcadığını

ifade ederler. Katılımcılar, önceliği kendi aile ve çocuklarına verdikleri için kocalarının daha akıllıca para harcadıklarını ifade ederler.

Bu yazıda sunulan nitel analiz mevcut etki değerlendirmesi literatür bulgularını desteklemektedir. Saha çalışmasında katılımcıların çoğunluğu (yüzde 63) şartlı nakit transfer programına katılımları ile, çocuklarının okul başarısının iyileştiğini ifade etmişlerdir. Özellikle çocukların kendine güvenleri ve benlik saygısı düzeyinde bir artış olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca katılımcıların yaklaşık yarısı çocukların okula devamlarında bir iyileşme olduğunu ifade etmişlerdir. Hepsi çocuklarının şimdi daha mutlu ve daha fazla heyecanla okula gittiklerini gözlemlemişlerdir.

Analiz bulgularına göre çocukların yaklaşık yüzde 18'i okul sonrası zamanlarda çalışma imkanı bulunca çalışmaktadırlar. Ama annelerin yaklaşık yüzde 20'si çocuklarının çalışmak için henüz çok genç olduğunu belirtmiştir. Anneler çocukları için ŞNT'dan daha yüksek ücretle iş bulmaları durumunda çocuklarının eğitiminden vazgeçmeye hazır olup olmadıkları sorusu karşısında, çocuklarını okutmaktan vazgeçmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Ankete katılanların neredeyse yarısı, ŞNT yardımı için hak sahibi olmamaları durumunda, maddi zorluklar yaşasalar bile, çocuklarının eğitimlerine devam etme konusunda kararlı olduklarını ifade ettiler. Fakat yaşlılık günleri için çocuklarına güvenmektedirler. Anneler yoksulluk döngüsünü kırmaları için çocukları için güvenli, saygın istihdam istemektedirler.

Katılımcıların tümü kızlarının iyi bir eğitim almaları konusundaki kararlılıklarını ifade ettiler. Ancak bunların sadece yüzde 10'u gerekli minimum düzeyin (12 yıl) ötesinde kız çocuklarını eğitmeye gerek olmadığını belirtti. Annelerin, yoksulluk nedeniyle kendi hayatlarında ulaşamadık-

ları hedeflere kızlarının ulaşmasını istedikleri görülmektedir. Türkiye için ŞNT etkilerini değerlendiren önceki nicel araştırmalar, yardımların kırsal ve kentsel alanlarda eğitim üzerinde erkekler için istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmasa da, kız çocuklarının okullaşma oranını arttırdığını ifade ederler.

4. Sonuç

Bu çalışmanın amacı nitel veriler kullanarak Türkiye’de uygulanan ŞNT programının bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu amaçla Mart 2011 - Nisan 2011 arasında 94 yararlanıcı aile ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Yararlanıcılar, transferleri ilk olarak yiyecek ve çocuklarının eğitim ihtiyaçları için kullandıklarından aile bütçesinde yiyecek harcamalarının payı artmıştır. Şartlı eğitim yardımlarının etkisi incelendiğinde, yararlanıcılar çocuklarının kendilerine güvenlerinin ve öz benlik saygılarının arttığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla ŞNT programı öncesi duruma kıyasla eğitime devam etme konusunda daha hevesli ve isteklidirler. Bu aynı zamanda, çocukların eğitim başarılarında ve neredeyse varolmayan okul terk oranlarında da görülebilir. Aileler çocukları için daha yüksek ücrete sahip bir iş bulsalar bile, çocuklarını okuldan alıp çalıştırmayacaklarını, eğitime devam edeceklerini belirtmişlerdir. Gelecekte de düzenli bir gelire sahip olabilmeleri için çocuklarının, özellikle kızların eğitimlerine devam etmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda çocuklarını geleceklerinin sigortası olarak görmektedirler. ŞNT programının okula kayıt oranlarını fazlaca etkilemediği ifade edilse de bunun nedeni ŞNT öncesinde de yüksek olan okullaşma oranı olabilir. Bu çalışmada sunulan nitel analizler, Türkiye’de şartlı nakit transfer programının okula devam, okul başarısı ve gıda tüketimini arttırdığını ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmelerin sonunda ise çocukların sağlıklarında, bedensel ve bilişsel

gelmelerinde iyileşmeler olması beklenir. Bütün bu etkilerin yanı sıra, Türkiye’de programın en çarpıcı etkisi aile içinde gözlemlenir, kadınlar sınırlı olsa bir mali bağımsızlık sayesinde, aile içinde daha çok söz sahibi olmaktadır. Dolayısıyla daha az şiddet görüp, daha barışçı evlerde yaşamaktadırlar.

5. Kaynaklar

Atkinson, A. B. and Marlier, E. (2010) “Analysing and Measuring Social Inclusion in a Global Context”, UN Department of Economic and Social Affairs, ST/ESA/325.

Barry, B. (1998), “Social exclusion, social isolation and the distribution of income”, CASE Paper 12. London, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.

Dansuk, E.(1997) “ Measuring poverty in Turkey and the relationship with socioeconomic structures”, State Planning Organization Dissertation in Turkish.

Hentschel, J., Aran, M., Can, R., Ferreira, F.H.G., Gignoux, J. And Uraz, A. (2010), Life Changes in Turkey: Expanding Opportunities for the Next Generation”, World Bank Publication.

Saatci, E. and Akpınar, E. (2007), “Assessing poverty and related factors in Turkey”, Croat Med J., 48(5), 628–635.

TÜİK (2008), “Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı: Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-6”, <http://www.tuik.gov.tr>.

UNDP (2003), Human Development Report 2003, New York.

Harun TEPE

1956 yılında Balıkesir’de doğdu. 1978 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nden mezun oldu. 1983’te Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Nüfus Dinamiği Programında Yüksek Lisans, 1985’te Felsefede Yüksek Lisans, 1990’da da Felsefede Doktora derecesini aldı. 1989-1991 arası Almanya’nın Johannes Gutenberg (Mainz) Üniversitesi’nde çalışmalar yaptı. 1993 yılında Felsefede Doçentlik, derecesini aldı; 2002’de Profesörlük kadrosuna atandı; halen Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde ve İnsan Hakları Anabilim dalında Etik, İnsan Felsefesi, Bilgi Felsefesi ve İnsan Hakları gibi dersler vermektedir. 2008 yılından bu yana Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları ve Felsefesi Merkezi Müdürü; 2010 yılından bu yana Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yönetim Kurulu üyesidir.

Çoğu felsefe dergilerinde yayımlanmış yazıları yanında, *Etik ve Metaetik* (1992, 2011) ve *Platon’dan Habermas’a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat* (1995, 2003) adlı iki telif kitabı vardır; *Biyoetik Terimleri Sözlüğü*(2005), *Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları*(2010), *Bilgi Felsefesi*(2010) *İnsan Hakları Evrensel Bildirgenin 60 Yılında İnsan Hakları*(2011) ortak kitaplarının yazarlarındadır; ayrıca *Etik ve Meslek Etikleri: Tıp, İşletme, Medya ve Hukuk* (2000) ile *Ethics, The Proceedings of the Twenty-first World Congress of Philosophy Volume 1*(2007) başlıklı kitapların editörlüğünü yapmıştır.

Kamu Politikalarında İnsan Haklarının Yeri

Prof. Dr. Harun TEPE

*H.Ü Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi
UTMK Felsefe İhtisas Komitesi Başkanı,
İnsan Hakları İhtisas Komitesi Yürütücüsü*

- I. Kamu ve Kamusal Yarar Kavramları
- II. Etik ve İnsan Hakları
- III. Devlet ve İnsan Hakları
- IV. Kamu Politikaları ve İnsan Hakları
- V. Kamu Politikaları ve İnsan Hakları Eğitimi

Özet

Kamu politikalarının belirlenmesi devletin en başta gelen görevlerinden biridir. Bir insan kurumu olarak devletin varlık nedeni, insanlar arası ilişkileri hukukla düzenlemesi ve kamusal yararı sağlamasıdır. Kamusal olan, herkesin ortak yararına olandır. Kişi ya da grupların çıkarına olmayandır. Devleti yönetenlerden ya da kamu politikaları belirleyenlerden beklenen şey ilgili devlette yurttaşların haklarının korunmasını sağlamak, böylece o ülkede sosyal adaleti gerçekleştirmektir. Bu ise günümüz koşullarında, yurttaşların temel haklarını eşit düzeyde koruyacak önlemlerin alınmasıyla başarılabilir. Kısaca devleti yönetenler kamu yararını korumak, sömürü ve sosyal adaletsizliği önlemek istiyorlarsa, çıkaracakları yasalarla, kuracakları kurum ve kuruluşlarla, o ülkede tüm yurttaşların insan haklarının korunması için gerekli önlemleri almak zorundadırlar.

Bu konuşma kamu politikalarında insan haklarının yeri ni konu edinmektedir. “Kamu politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında insan haklarının ne derece etkilidir?”

sorusu üzerinedir konuşma. Çıkış noktası bir sorun ya da eksiklik bilinci olan bir konuşmadır bu. Günümüzde kamu politikalarının belirlenmesinde ve hayata geçirilmesinde karşılaşılan bir eksikliktir görülen; olması gerektiği düşünülen, ama olmayan. Bu nedenle konuşmanın öncelikle mevcut durumu gözden geçirmesi, oradan yıla çıkması doğaldır. Bugün politika yapımcılar yasama sürecinde insan haklarını ne kadar göz önüne almaktadırlar? Yasa yapımcıları yasa yaparken insan haklarına dayanmıyorlarsa, neye dayanmakta ya da hangi motiflerle yasal düzenlemeler yapmaktadırlar? Daha da önemlisi, kamu politikalarının belirlenmesinde insan hakları nerededir ve nerede durmalıdır? İnsan haklarının merkezde ya da temelde yer alması neyi değiştirir? “İnsan haklarının hukukun temelinde yatan etik ilkeler” olduğu düşünülürse, insan haklarına dayanmayan bir kamu politikası mümkün müdür?

Soruları daha da uzatmak mümkün, ama soruların hukukun, özellikle kamu politikalarının niteliğiyle ilgili olduğu unutulmamalıdır. Kamu politikaları neyi korur ya da korumayı amaçlar? Hukukun korumaya çalıştığı şey nedir? Kimin içindir hukuk ya da kamu politikaları? Öncelikle yanıtlanması gereken sorular bunlardır. Bu ve benzeri sorularla dile getirilen şey kamu politikasının amacı ya da özüdür. Aslında onun özünü oluşturan da ne için yapıldığı, neyi korumayı amaçladığıdır. Kısaca kamunun ne olduğu, kamusal olanın niteliğidir.

I. Kamu ve Kamu Yararı Kavramları

Sık sık yapılanların “kamunun iyiliği” için yapıldığı, bazı şeylerin yapılmasında “kamu yararı” ya da “kamu menfaati” olduğu gibi ifadelerle karşılaşıyoruz. Onlara karşı çıkmak kamuya, kamunun çıkarlarına karşı çıkmaktır; en azından öyle algılanır. Böyle nitelendirilen eylemlere ya da kararlara baktığımızda, kamu yararının bir kılıf olarak kullanıldığı

–asında ise kimi kişi ve grup çıkarlarının korunduğu- ey- lemler bir yana, onların topluluğu ya da genelin yararına eylemler olduğu görürüz. En azından amaçlananın bu olduğu görürüz. Kamusal olan bireysel olmayandır, bireylerin ya da kimi grupların çıkarlarıyla ilgili olmayandır. Geneli ya da toplumun genelini ilgilendiren, bu nedenle de bir anlamda bazı kişi ya da grupların değıl, herkesin yararına olandır¹. Kamu yararına yapılan şey, hiçbir tek kişinin çıkarına korumak için yapılmayan, aksine öyle yapılması gerekli olduğu için yapılandır. Başka bir deyişle etik olarak yapılması gerekendir ya da yapılması doğru/adil olandır kamu yararına yapılan. Böyle anlaşıldığında, ama ancak böyle anlaşıldığında, kamu yararı ile etik olan örtüşürler. Eğer belirli bir durumda etik olanın ne olduğu bulunabilirseki bunu bulmak çoğu zaman farklı türden bilgi ve becerilere sahip olmayı gerektirdiğinden kolay olmamaktadır-, kamu yararı da korunmuş olur. Ama, rastlantılar dışında, ancak bu koşulda mümkün olmaktadır kamu yararını korumak.

II. Etik ve İnsan Hakları

Kamu yararı ile etik arasındaki burada dile getirilen bağın/bağlantının pek bilinip dile getirilmemesi gibi, etik ile insan hakları arasındaki zorunlu bağ da çoğunlukla gözden kaçırılır. İnsan haklarının özünde etik ilkeler olduğunun, insan hakları ihlallerinin aynı zamanda ya da temelde etik sorunlar olduğunun da gözden kaçırılması demektir bu. Çünkü insan hakları düşüncesi, insanların, bazı özelliklere ve bazı türe özgü olanaklara sahip oldukları için özel bir biçimde davranılmayı hak ettikleri düşüncesidir. İnsanlara insan türünün üyesi oldukları için belli şeylerin yapılama-

1 Kamu kavramı üzerinde çalışmalar yapan İ. Kuçuradi bir yazısında kamuyu “bir grupta herkesin ve herbirinin olan herşey” biçiminde tanımlamaktadır(“İnsan Haklarından Devlet Kavramına”, İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, s. 42).

yacağı, yapılırsa insan onurunun zarar göreceğı düşünce-
sidir insan hakları. Pozitif olarak dile getirilirse de kişilere
insan onuruna zarar vermeyecek biçimde davranılması
gerektiğı düşüncesidir. Her tek kişinin başkalarından böyle
davranılmamayı beklemesi ötesinde, kendisinin de böyle
davranmaması gerektiğı düşüncesidir. Ancak bu ilkelere
uygun davranırlarsa, kişilerin kendi yapılarında taşıdıkları
ve yalnız insan tarafından gerçekleştirilebilir olan olanak-
ları gerçekleştirebileceğı düşüncesidir. İnsan hakları koru-
nabilirse, yani kişilerin yaşama hakları, düşüncelerini ifade
etme hakları güvence altına alınır; eğitim ve sağlık hakları
gibi, insanın insan olarak sahip olduğı kimi olanaklarını
gerçekleştirebilmesinin koşulları onlara sağlanırsa, kişiler
etik eylemlerde bulunabilir, değerler, yeni bilgi ve düşün-
celer ortaya koyabilirler demektir insan hakları düşüncesi.

Bu düşüncenin temelinde ise insanın –sahip olduğı
kimi olanaklar nedeniyle- değerli bir varlık olduğı kabulü
yattmaktadır. İnsan hakları, belirli tarihsel koşullarda, insa-
nın bu yapısal olanaklarının değerinin bilgisinden türetilen
normlardır. İnsan türünün bu yalnız ona özgü olan değerli
olanaklarını gerçekleştirebilmesi için gerekli olduğı düşü-
nülen koşulları dile getirirler bu normlar. Böylece de insanın
değerini –varlıktaki özel yerini- korumayı amaçlarlar². Bu
nedenle her insan hakkı ihlali aynı zamanda bir etik ihlaldir.
Daha doğru bir deyişle, etik bir ihlal olduğı, insanın değe-
rine zarar veren bir eylem olduğı için, o eylem bir insan
hakkı ihlalidir. Bu nedenle insan olmayla, insanın değeriyle,
değeri korumanın bir ifadesi olan etik ilkelerle bağı açık bir
biçimde görülmeden insan haklarını korumak da mümkün
değildir.

2 İoanna Kuçuradi, "Etik İlkeler ve Hukukun Temel Öncülleri Olarak İnsan Hak-
ları", İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, s. 66, TFK Yayınları, Ankara,
2011.

Tüm bu söylenenler insan haklarına kişi merkezli bakıldığına, onların kişi hakları olduğu noktasına odaklanılarak söylenenlerdir. Ama kişi açısından bakıldığında etkin ve edilgin etik eylem ilkeleri ya da normları olan insan hakları, devlet açısından bakıldığında farklı bir gereği dile getirirler: insana bu türden davranmayı mümkün kılan koşulların sağlanması gerektiğini dile getirirler. İnsan hakları, hangi önkoşullar sağlanırsa, insanların temel haklarının korunabileceğini ve insanların yalnız insana özgü, yalnız insanın yapabileceği türden eylemlerde bulunabileceğini, bilgiler ve değerler ortaya koyabileceğini bize gösterirler. Bu koşulları, insanın insanca yaşamasının koşullarını sağlamak ise devletin en başta gelen görevlerindendir. Bunu kısaca devletin varlık nedeni, yaşama hakkı başta olmak üzere insan haklarını korumaktır biçiminde ifade edebiliriz.

III. Devlet ve İnsan Hakları

Devlet ve insan hakları ilişkisi günümüzün sıkça tartıştığı konulardan biridir. Devlet hem insan haklarının koruyucusudur -ya da en başta ondan insan haklarını koruması beklenmektedir- hem de insan hakları ihlallerinin esas faili ya da öznesidir. İnsan haklarını sağlamak ve/veya korumak en başta devletin görevidir. Bu konuda ciddi bir itiraz da yoktur. Ama bugün çok yaygın bir insan hakları anlayışına göre, insan hakları ihlalleri devletin, devlet adına çalışanların- en başta da güvenlik kuvvetlerinin- yol açtığı ihlallerdir. Başka bir deyişle, yalnızca devlet adına iş görenlerin yol açtıkları ihlallere insan hakları ihlalleri denilmektedir. Devlet ajanları dışında tüm öldürme, işkence, kötü muamele gibi ihlalleri insan hakları ihlallerinin dışında bırakan bu anlayış, oldukça sorunlu görünse de, çok yaygın ve kabul gören bir anlayıştır.

Böyle bir anlayışla yola çıkıldığında, insan haklarını korumanın da devletten beklenmesi bir çelişki yaratmaz mı?

İhlalleri yapandan ihlalleri gidermesi beklenebilir mi? Burada bir yanlışlık olduğu muhakkaktır. Ama nerededir yanlışlık?

Bu yanlışlık hem yaygın “insan hakları” kavramında hem de devlette, daha doğrusu yaygın “devlet” kavramının kendisindedir. Yanlışlığı ya da sorunu gidermenin yolu “devlet” kavramının, bununla birlikte “insan hakları” kavramının açıklığa kavuşturulması, buradan yola çıkarak da “kamu” kavramı aracılığıyla kamusalla devlet arasındaki ilişkinin sorgulanmasıdır. Kısaca insan hakları-devlet ve kamu ilişkisinin açıklığa kavuşturulmasıdır. Bununla “kamu politikalarında insan haklarının yeri nedir?” sorusu da yanıtlanmış olacaktır.

“Devlet” bugün insanların çoğunun kafasında “kendi başına bir varlık”tır. Onun için devletin yalnız başka devletler karşısında değil, ulusal düzeyde de tehlikeye düşmesinden, korunmasından söz edilmektedir. “Devlete karşı suçlar”dan, “devlete hakaret”ten, “devleti yıkmak”tan, “devleti kurtarmak”tan sıkça söz edildiğine bakılırsa, devlet bir kişi gibi korunmaya gereksinim duyan kendi başına bir varlık olarak görülmektedir. Zaman zaman, çaresiz kalan insanlar tarafından, onun nerede olduğu sorulmakta, aranmaktadır devlet.

Peki nedir öyleyse devlet? İnsanların oluşturduğu bir kurum, bir insan kurumudur devlet. Diğer insan kurumlarından farkı işlevi ya da kendisinden beklenendir. Devlet yönetim işiyle ilgili olarak oluşturulan bir kurum, yani siyasal bir kurum, hukuk kurumudur. Tüm diğer kurumlar gibi, belirli bir amaç için oluşturulmuş bir kurumdur. Devletin amacı “a) grup halinde yaşayan insanlar arasındaki şu ya da bu şekilde kendiliğinden kurulan toplumsal ilişkileri -:hak-ödev ya da rol ilişkilerini- h u k u k i l i ş k i l e r i n e -:adalete dayanan ilişkilere- çevirmek ve b) kamuyu -:bir grupta her-

kesin ve herbirinin olan herşeyi- işletmektir. Bu amacı açı-
sından devlet bir h u k u k kurumudur". (İ. Kuçuradi, "İnsan
Haklarından Devlet Kavramına", İnsan Hakları: Kavramları
ve Sorunları, s. 42).

Böyle bir bakış açısıyla ele alındığında, devletin ana
varlık nedeninin, bireyler arasındaki hukuksal ilişkileri dü-
zenlemek ve kamusalılığı hayata geçirmek olduğu görülür.
Bunu bireyler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve kamu-
sal olanın korunması şeklinde de ifade edebiliriz. Devlet
bir yandan bireyler arasındaki ilişkileri –adaleti gözeterek-
hukuksallaştırıp bu ilişkilerde ortaya çıkabilecek sorunlara
ilişkin düzenlemeler yaparken, öte yandan da bireylerin or-
tak iyiliğini, kamusalılığı korumaya yönelir.

İnsan haklarının günümüz koşullarında insanca yaşa-
manın gereklerini dile getiren düşünceler olduğu anlaşılır-
sa, bu gereklerin ulusal düzeyde yerine getirilmesini sağla-
mak, doğrudan ya da dolaylı olarak "devlet"in işidir. Varlık
amaçlarına uygun kurulan ve işleyen her devletin ana amacı
insan haklarının korunmasıdır. Başka bir deyişle, bugünkü
insan hakları bilgisiyle bakıldığında, bir devletten beklenen
şey budur. Zira günümüzün tarihsel-toplumsal koşullarında
insanın değerinin korunması ancak insan haklarını koru-
makla mümkündür; insan haklarının korunması ise devle-
tin en başta gelen varlık nedenidir. En azından amacına
uygun bir biçimde kurulan her devletin varlık nedenidir. Bu
nedenle, bugün "hukuksal bir insan kurumu olarak devletin
amacına uygun kurulan ve işleyen bir devletin iki ana işle-
vinden söz edilebilir: yurttaşlarının temel (insan) haklarını
güvence altına almak v e yaşanabilmesini sağlamak. Bu iki
işlevin 'açılması', bir devletin bugünkü koşullarda g ö r e v
l e r i n i belirler.

Ve denilebilir ki, bugün insan haklarının açık bilgisine
dayanmadan 'kurulan' ve işletilen her devlet -:bu hakla-

rın korunmasını sağlamayı merkeze almadan yapılan her anayasa ve bu haklarla ilgi kurmadan çıkarılan her yasa, kurulan her kurum ve kuruluş-, nedeni ister bilgisizlik ister çıkar olsun, hukuku kötüye kullanma olur" (İ. Kuçuradi, "İnsan Haklarından Devlet Kavramına", s. 43-44). Hukukun ve bir hukuk kurumu olan devletin varlık nedeni böyle belirlenince, kamunun iyiliğini, kamusal yararı korumayı amaçlamayan her düzenleme, örneğin belirli kişi ya da grupların çıkarlarını korumayı amaçlayan her yasal düzenleme, hukukun kötüye kullanılması, devletin varoluş amaçlarından uzaklaşmasıdır. Devlet, yurttaşlar arası ilişkileri -temel kişi haklarını hesaba katarak- düzenler ve kamuyu bütün yurttaşların temel kişi haklarına ilişkin ihtiyaçlarının eşit bir biçimde karşılanabilmesini sağlayacak şekilde yönetirse, varoluş amacına uygun hareket etmiş olur. Devlet bu işlevini, söz konusu ülkenin somut koşullarında yurttaşların ihtiyaçlarını eşit biçimde karşılamasını sağlayacak kimi kurum ve kuruluşları kurup bunları amacına uygun biçimde işletmesiyle yerine getirebilir. Bunun yapılmadığı, devletin iki temel işlevini yerine getirmede her ülkede, yurttaşların yurttaşları ve bu arada da devleti sömürmesi ve sosyal adaletsizliğin egemen olması kaçınılmazdır (İ. Kuçuradi, a. g. y., s. 47).

IV. Kamu Politikaları ve İnsan Hakları

Kamu politikalarında insan haklarının yerini ya da önemini ele alan bu konuşmada, önce etik ve insan hakları, sonra devlet ve insan hakları bağlantısı üzerinde durulduktan sonra, sıra konuşmanın başlığında yer alan sorunun yanıtlanmasına geldi: Kamu politikalarında insan haklarının yeri nedir? Bu soru aynı zamanda "ne olmalıdır" sorusunu da içermektedir. Zira bir eleştirin, bir eksiklik bilincinin sordurduğu bir sorudur bu. Devleti işletenlerin, yasaları yapanların, ilgili kurum ve kuruluşları oluşturanların "kamu"

adına hareket edenlerin, bunları yaparken neleri amaçladıkları, hangi ilke ve amaçlarla hareket ettiklerine ilişkin bir sorudur sorulan. Sorunun arka planında işlerin amacına uygun yapılmadığı, yani kamu adına yapıp edilenlerin kamu için değil, başka kimi amaçlar için, en başta kimi kişi ve grupların çıkarlarını korumak için yapıldığı –kimi zamanda bilgisizce yapıldığı- eleştirisi vardır.

Gerek ülkemizde gerekse dünyada devletleri işletenlerin yapıp ettiklerine, aldıkları kararlara, bunları yaparken amaçlarına –neyi, niçin gerçekleştirmeye çalıştıklarına- baktarsak, çoğu zaman yapılanın çıkarları korumak olduğunu görürüz. Bu bir kişinin çıkarı olabildiği gibi, bir grubun hatta tüm bir ulusun çıkarı da olabilmektedir. Uluslararası ilişkilerde ülke çıkarlarını korumanın ana ilke olması, bunun da neredeyse bu alanda çalışan herkes tarafından tartışmasız bir biçimde meşru bir ölçüt görülmesi şaşırtıcı, ama bir gerçektir. Paranın baş değer olduğu, para kazanmanın birçok insan etkinliklerinin ana amacı olduğu günümüzün tarihsel koşullarında bunun anlaşılması güç değildir. Ama tek tek kişiler gibi devleti yönetenler de yapıp ettiklerinde, verdikleri kararlarda kimi kişi veya grupların çıkarları yerine kamuyu, kamusal yararı koruyabileceklerinin farkındadırlar, eğer bunu görececek gözleri varsa tabi. Hukuksal düzenlemeler yapılırken çıkar yerini, adaletli olana, tüm herkesin yararına olana bırakabilir. En azından kararı verenler bunu amaçlayarak hareket edebilirler. İçinde bulundukları verili koşullarda yapılması gerekeni bulabilirler. İşte bunu bulmada, günümüzün tarihsel koşullarında “kamuyu işletme”nin, o grupta “herkesin ve birbirinin olan herşeyi” işletmenin yolu, tüm grup bireylerinin insan haklarının eşit bir biçimde korunmasıdır. Eğer saptanan kamu politikaları tüm yurttaşlara temel haklarını kullanabilmeleri için gereken tüm koşulları onlara eşit bir biçimde sağlıyorsa, ancak bu koşulda

sosyal adalet sağlanabilir. Sömürü ve çıkarları koruma yerini adalete bırakır. Bir devlet kamu politikalarında ne derece insan haklarına dayanır, işlemlerinde ne kadar tüm yurttaşlarının temel haklarına korursa, devlet olma amacına o derece uygun davranmış olur. Ülkenin somut koşullarında yurttaşlarının temel haklarına ilişkin ihtiyaçlarını eşitçe karşılayabilecek yasaları, kurum ve kuruluşları yapan ve işleyen devlet, kamunun, kamusalın, kamu iyiliğinin gereklerini yerine getiren devlettir. “Yurttaşların yurttaşları, yurttaşların devleti sömürmesinin”, “sosyal adaletsizliğin” önüne ancak böyle örgütlenen ve işleyen devlet geçebilir. Ancak bu bakışla oluşturulan bir kamu politikası ve bu bilinçle çalışan kamu görevlileri insan haklarının bir ülkede korunmasını sağlayabilir. Bu ise öncelikle bu amaca uygun olarak yapılacak insan haklarının eğitimiyle sağlanabilir.

V. Kamu Politikaları ve İnsan Hakları Eğitimi

İnsan haklarının dünyada gittikçe daha fazla korunması sağlamayı amaçlayan bir insan hakları eğitiminin bilinç kazandırmak yanında, bu bilincin gereği olarak nasıl davranılacağıнын, ne nasıl yapılırsa insan haklarının korunacağıнын ya da ihlallere yol açılmayacağıнын bilgisini de kazandırması gerekiyor. Kısaca bu eğitimin kamu görevlilerine, insan haklarını korumayı istemek yanında, kişilere tek tek durumlarda ne şekilde eylemlerde bulunurlarsa, insan hakları koruyabileceklerinin bilgisini kazandırmayı da hedeflemesi gerekiyor. Böyle bir eğitimse Kuçuradi’nin “insan haklarının etik eğitimi” adını verdiği türden bir eğitimidir.

Kamu görevlilerinin bu eğitimle a) insan haklarını korumayı içtenlikle istemeleri, b) insan haklarının kavramsal bilgisine sahip olmaları, c) belirli bir durumda insan hakları isteklerine uygun karar alabilecek ve değerlendirme yapabilecek hale getirilmeleri sağlanabilirse, eğitim amacına ulaşabilir. Bu eğitimde temelde bir doğru değeren-

dirme yapma ya da yapabilme eğitimidir. Bu, belirli bir tek durumda hangi türden yasal düzenlemeler yapılırsa, hangi talepler yerine getirilirse hem insan haklarının –insan onurunun- hem de kamu yararının korunabileceğini görebilmeyi sağlayan bir eğitim olmalıdır. Bu eğitim kamu politikasını yapanları ve uygulayanları, yalnızca kendi haklarını –sık sık kendi çıkarlarıyla da karıştırdıkları haklarını- veya grup çıkarlarını korumak için değil, kendi mesleklerini ya da işlerini yaparken insan haklarını koruyabilecek hale getirmeye yönelik bir eğitim olmalıdır³.

Kaynakça

1. İoanna Kuçuradi, “İnsan Haklarından Devlet Kavramına”, İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, TFK, 2011, Ankara.
2. İoanna Kuçuradi, “Etik İlkeler ve Hukukun Temel Öncülleri Olarak İnsan Hakları”, İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, TFK, 2011, Ankara.
3. İoanna Kuçuradi, “İrkçilik ve Diğer Hoşgörü Konusu Olamayacak Olanlarla Savaşma Yolu Olarak İnsan Haklarının Eğitimi”, İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2011.
4. Harun Tepe, “İnsan Hakları Eğitiminden Beklenenler”, Evrensel Bildirgenin 60. Yılında İnsan Hakları Human Rights 60 Years After The Universal Declaration, İ. Kuçuradi (ed.), Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2011, İstanbul, ss.151-158.

3 İ. Kuçuradi, “İrkçilik ve Diğer Hoşgörü Konusu Olamayacak Olanlarla Savaşma Yolu Olarak İnsan Haklarının Eğitimi”, s. 274-275.

Gülriz UYGUR

Doçent Doktor Gülriz Uygur lisans ve yüksek lisans öğrenimini Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde, doktora öğrenimini ise Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde tamamlamıştır. Halen Ankara

 niversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı'nda  ğretim  yesi olup, UNESCO Biyoetik Komitesi  yeleri arasında yer almaktadır. Yabancı dili ingilizce olup, başlıca çalışma konuları etik,insan hakları ve sosyal adalettir.

Kamu Sağlığı Bağlamında Hukuk ve Biyoetik İlişkisi

Doç. Dr. Gülriz UYGUR

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Öğretim Üyesi

UTMK Biyoetik ve İnsan Hakları İhtisas Komiteleri Üyesi

Etiğin temel ilkesi insan onurudur. İnsan hakları ve etik birbirleriyle bağlantılı kavramlardır. İnsana onur sahibi varlık olarak davranmak, insane haklarını gözetecek şekilde ona davranmaktır. Etiğin temel ilkesi insan hakları ise, biyoetik ve hukuk arasındaki ilişki insan onuru ve insan hakları vasıtasıyla kurulabilir.

Bu makalede, kamu sağlığı bakımından hukuk ve biyoetik arasında ilişki kurmanın olanaklı olduğunu ortaya koymaya çalışacağım. Şayet insan hakları perspektifi egemen olursa, bu ilişkiyi açıklamanın mümkün olduğunu ileri süreceğim. Bunu ortaya koyarken de insan haklarını biyoetikte egemen kılmaya çalışan 2005 tarihli UNESCO Biyoetik ve İnsan hakları Evrensel Bildirgesi'nden hareket edeceğim. Ardından da kamu sağlığı ve insan hakları arasındaki ilişkiyi hukuki araçlarla açıklamaya çalışacağım.

1.Hukuk ve Biyoetik Farklılığı

Hukuk ve etik farklı disiplinlerdir. Etiğin bir parçası olarak biyoetik, hukuaktan farklıdır. Örneğin hukuk belirli özelliklere sahip olan hukuk normlarından oluşur. Ancak hukuk ve biyoetik arasında farklı şekillerde bağlantı vardır. İlk olarak, hukukun temel amacı adaleti sağlamaktır. Adalet, insan haklarının korunmasını gerektirir. Bu bağlamda hukuk ve etik arasındaki ilişki insan hakları vasıtasıyla kurulur. Burada insan haklarının hukuk olmadığı düşüncesinden hareket edilmektedir. Bazıları insan haklarını hukuki hak-

lar olarak değerlendirilmektedir. Esasen gerek uluslararası hukukta gerekse iç hukukta bir insan hakları hukuku vardır. Örneğin, Türk hukuk sistemi insan haklarıyla ilgili uluslararası araçlara sahiptir. Türk hukuk sistemi, ayrıca anayasası ve diğer hukuk kurallarında insan hakları hükümlerini içerir. Bu bağlamda insan haklarının hukukta bulunduğu belirtilebilir. Ancak bunun anlamı insan haklarının hukuk olduğu demek değildir. İnsan hakları ahlak felsefesinde bulunur. Bu hakların anlamı ve insan olmanın yansımalarını belirlemek için ahlak felsefesine başvurmamız gerekir. Hukuk sadece insan haklarını korumada bir vasıtaadır. Hukuk sistemleri etikle insan hakları vasıtasıyla bağlantılıdır.

İkinci olarak, hukuk ve etik arasındaki ilişki yorumlama vasıtasıyla kurulur: “Hukukun ne olduğuna ilişkin yorumlama genellikle normatif etik incelemeyi gerektirir”¹. Yukarıda belirtildiği gibi, hukukun amacı adaleti sağlamaktır. Adalet, insan hakları, insan onuru, eşitlik etikte anlamını belirleyeceğimiz kavramlardır. Örneğin insan onuru etik bir kavramdır. Anlamını belirlemek için etiğe başvurmak gerekir. Öte yandan hukuki vasıtalar bu kavramı anlamak için güvenilir bir rehber oluştururlar. Örneğin, ilk olarak onurun insanlığın bütün üyelerine ait olduğunu, ikinci olarak bütün insanların haklarda ve onurda eşit olduğunu ve üçüncü olarak da bu hakların insan onurundan türetildiğini belirttiklerinde insan onuruna ilişkin belirli bir anlayışı sağlarlar². Ancak insan onurunu açıkça kavrayacağımız bir bilgi ortaya koymazlar.

1 Dan E. Beauchamp-Bonnie Steinbock, “Introduction: Ethical Theory and Public Health”, New Ethics for the Public’s Health, Ed. D.E.Beauchamp-B. Steinbock, Oxford University Press, New York 1999, p.7.

2 Roberto Andorno, “Human Dignity and Human Rights as a Common Ground for a Global Ethics”, Journal of Medicine and Philosophy, 2009, pp.228-229.

2.Biyoetik ve Kamu Sağlığı

Kamu sağlığının birçok tanımı bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, kamu sağlığını fiziksel, zihinsel ve sosyal iyilikli olma durumu olarak tanımlamaktadır³. Bu bağlamda “kamu sağlığının rolü insanlara sağlıklı olacakları koşulları sağlamaktır. ... Bu koşullar, iyi sağlık için zorunlu olan eğitim, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörleri içerir”⁴.

Kamu sağlığı, bireylerden ziyade, halkın sağlığıyla ilgilidir. “Kamu sağlığı alanı toplum vasıtasıyla hastalığın önlenmesi ve sağlığın geliştirilmesiyle ilgilidir.Bu nedenle, kamu sağlığı sağlık uzmanları ve hastalar arasındaki ilişkiyle daha az ilgili olup, daha çok geniş stratejilerle hastalığın önlenmesiyle ilgilidir”⁵.

Biyoetikçiler genellikle kamu sağlığını ihmal ettikleri için eleştirilmektedir. Esasen bunda gerçeklik payı vardır. Zira, kamu sağlığı paternalizm çerçevesinde değerlendirilmektedir. Paternalizm, gerekleri bireysel özgürlüğü sınırlandırdığı için biyoetikte egemen olan birey-merkezli yaklaşımla çatışmaktadır. Diğer yandan birey-merkezli yaklaşım da kamu sağlığını açıklamak bakımından yeterli olarak değerlendirilmemektedir. “Zira bu tür yaklaşımın ilgisi bireysel düzeydedir. Oysa kamu sağlığı halk düzeyindedir ve bütün halkın veya halkın içindeki geniş alt toplulukların yaşamlarıyla ilgilidir”⁶. Bireyci yaklaşım hasta ve doktor arasındaki ilişkide yoğunlaşıp, özerklik kavramından hareket eder. Bireyci özerklik kavramı ise kamu sağlığının gerekleriyle bağdaşmayabilir. Örneğin kamu sağlığı nedeniyle birey-

3 Jonathan Mann, “Public Health and Human Rights”, Human Rights 1998, p.2.

4 Lawrence O. Gostin, “Public Health, Ethics, and Human Rights: A Tribute to the Late Jonathan Mann”, Journal of Law, Medicine&Ethics, 2001, p.122.

5 Gostin, p.122.

6 Fabrizio Turollo, “Responsibility as an Ethical Framework for Public Health Interventions”, American Journal of Public Health, 2009, p.1197.

sel özerkliğe müdahaleyi kabul etmeyebilir. Bu bağlamda kamu sağlığı nedeniyle müdahale ile bireyci özerklik ilkesi arasında çatışma çıkabilir. Diğer yandan paternalistik bir kamu sağlığı anlayışı da bireysel özerkliği gözetmeyebilir. Bu nedenle bazıları kamu sağlığı etiği görüşünü savunmaktadırlar. Bu görüşe göre biyoetiğin alanı daha çok tıpla ilgili olup onun gereklerini karşılayacak şekilde incelemeler yapılmakta, ancak aynı ilgi kamu sağlığına gösterilmemektedir. Bu nedenle de bireysel özerklik ve özgürlük kavramına öncelik verildiği, aydınlatılmış rıza (veya onam) gibi terimlerin önem kazandığı, sağlık ve güvenlikle ilgili konulara biyoetik de daha az yer verildiği belirtilmektedir⁷.

Bu görüşten farklı olarak, şayet insan hakları ve insan onurunu merkeze alan bir yaklaşımdan hareket edersek bu tür çıkmazlara düşmeyeceğimizi belirtebiliriz. Diğer bir ifadeyle, biyoetikle ilgili sorunları insan hakları temelinde değerlendirmemiz gerekmektedir. Kamu sağlığı sorunları biyoetikle ilgili sorunlar olup, diğer biyoetik sorunları gibi insan hakları temelinde değerlendirilmelidir. Kamu sağlığı bireye odaklanmadığından, diğer biyoetik sorunlarından farklı olabilir. “Kamu sağlığı halkın sağlığına yönelik tehditleri belirler, bunlara çözüm sağlayacak devlet politikalarını geliştirir ve sağlığı ve ilgili hizmetleri güvence altına almaya çalışır”⁸. Ancak bu husus kamu sağlığını insan hakları bağlamında değerlendirmek için bir engel oluşturmamaktadır. Bu hususu UNESCO Bildirgesinden hareket ederek açıklayabiliriz.

UNESCO Bildirgesi birkaç bakımdan önemlidir. Örneğin, insan hakları ve biyoetik sorunlarla ilgili bağlayıcı normların

7 Gostin, p.124.

8 Jonathan M. Mann, “Medicine and Public Health, Ethics and Human Rights”, New Ethics for the Public’s Health, Eds. D.E.Beauchamp-B.Steinbock, Oxford University Press, New York 1999, pp.83-84.

türetilmesinde önemli bir rol oynayabilir⁹. Konumuzla ilgili olarak, bu Bildirge iki nedenden dolayı önemlidir.

İlk olarak, kamu sağlığının biyoetik kapsamında olduğunu göstermektedir. Bildirgenin 14.maddesi sosyal sorumluluk ve sağlıkla ilgilidir:

1. Halklar için sağlık ve sosyal gelişmenin teşvik edilmesi yönetimlerin, toplumun tüm sektörlerince paylaşılan önemli bir amacdır.

2. Herhangi bir ırk, din, siyasi görüş, ekonomik veya sosyal durum bazında ayrımcılık olmaksızın elde edilebilecek en yüksek sağlık standardından faydalanmanın her insanın temel haklarından biri olduğu dikkate alınarak, bilim ve teknolojiye ilerlemeler aşağıdaki gelişmeleri sağlamalıdır:

(a) Sağlığın yaşamın kendisi açısından temel olması ve sosyal ve insani bir varlık olarak kabul edilmesi gerektiğinden, başta kadın ve çocukların sağlığı olmak üzere, kaliteli tıbbi bakım ve temel ilaçlara erişim;

(b) yeterli gıda ve suya erişim;

(c) yaşam şartlarının ve çevrenin iyileştirilmesi;

(d) herhangi bir gerekçe ile insanların marjinalleştirme ve hariç

tutulmasının ortadan kaldırılması;

(e) fakirlik ve cehaletin indirgenmesi.

Bildirgenin birinci maddesi de kapsamını belirtmektedir:

Bu Bildirge, ilgili sosyal, hukuk ve çevre boyutları da dikkate alınarak tıp, yaşam bilimleri ve insanlar üzerinde uygulanan diğer teknolojiler konusundaki etik hususları ele almaktadır.

9 Anderno, p.226.

Bu bağlamda Bildirge, sosyal sorumluluk kadar genelde kabul edilen özerklik ve rıza ilkelerine de yer vermektedir. Diğer bir ifadeyle, Bildirge sadece özerklik ilkesine değil, sosyal sorumluluk ilkesine ve sağlığa yer vermektedir¹⁰.

İkinci olarak bu Bildirge biyoetik problemlerini insan hakları ve insan onuru bağlamında değerlendirmek için de önemlidir. İnsan onuru Bu Bildirgenin odak noktasını oluşturmakta ve sadece biyoetik alanıyla ilgili Bildirgenin 3. maddesinde değil, 2. maddesinde belirtildiği gibi bütün düzenlemenin temel amacını da ortaya çıkarmaktadır. Bildirgenin 3. maddesi şu şekildedir:

İnsan onuru, insan hakları ve temel özgürlüklere mutlak saygı gösterilecektir.

Bildirgenin 2. maddesindeki amaçlardan biri şudur:

Uluslararası insan hakları hukuku ile tutarlı şekilde, insan yaşamına ve temel özgürlüklere saygı duyulmasının sağlanması suretiyle insan onuruna saygı ve insan haklarının korunmasının geliştirilmesi

Bildirgede belirtilen bu düzenlemelerden hareket ederek, kamu sağlığı sorunlarını insan hakları ve insan onuru bağlamında değerlendirebileceğimizi belirtebiliriz.

3.Kamu Sağlığı ve İnsan Onuru

Kamu sağlığının insan hakları ve insan onuru bakımından değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak bazıları buna karşı çıkıp, insan haklarıyla kamu sağlığının çatıştığını belirtirler. Bu iddia, kamu sağlığına hukuki belgelerde bireysel özgürlükleri sınırlandıran hukuki bir neden olarak yer verildiği için haklı görünebilir. Ancak kamu sağlığı ve insan hakları arasında yakın bir ilişki vardır. Kamu sağlığı bireyle-

10 Henk ten Have, "Toward Global Bioethics: The UNESCO Universal Declaration on Bioethics and Human Rights", p.35.

re onurla muamele etmeyi ve haklarını geliştirmeyi gerektirir. Örneğin, Gostin'in belirttiği gibi, Afrika gibi kaynakları bakımından yoksul ölkelerde kadınlardaki HIV virüsü engellenmesi düşünöldüğünde, birçok kadında, sadece eğitimle veya farkındalık yaratmakla, bunun yapılamayacağı görölecektir. Zira kadınların erkeklere ekonomik ve kültürel olarak bağımlı olması ve şiddete uğramaları HIV riskine karşı mücadelede engel oluşturacaktır¹¹.

Bu bağlamda kamu sağlığının bireysel özgürlükleri sınırlandırması, insan hakları ve insan onuru bağlamında düşünölmelidir. Öte yandan kamu sağlığı sadece bireysel özgürlükleri sınırlandıran bir neden olarak değil, insan hakkının gereği olarak da hukuki belgelerde yer almaktadır. Bu bağlamda kamu sağlığının iki yanı olduğu belirtilebilir. Esasen kamu sağlığının iki yanını da insan onuruyla ilişkilendirmek mümkündür. Aslında insan onurunun da, insanın asli değere sahip olmasından hareket edildiğinde, iki yanından söz edilebilir Bunlardan ilki insan onurunun insan hakları ve özgürlüklerini gerektirmesi iken, ikincisi insan onurunu tehdit eden şeylere karşı insanları korumakla ilgili sınırlandırma getirmesiyle ilgilidir¹². İnsan onurunun bu iki yanı birbirini tamamlayıcıdır. Bunun nedeni, "birçok hakkın mutlak olmayıp, demokratik ve özgür bir toplumda genel olarak kabul gören makul sınırlamalarının olmasıdır"¹³. Bu bağlamda insanların asli değeri olarak insan onurunun iki rol oynadığı belirtilebilir. İlk olarak "insan haklarının en derin haklı gösterilmesini sağlar. Ayrıca genellikle, işkence, insani olmayan muamele ve cezalandırma ve insanı araçsallaştıran (kölelik, organ satışı gibi) çeşitli şeylere karşı bir

11 Gostin, p.126.

12 Anderno, p.232.

13 Anderno, p.232.

argüman olduğu kadar, ayrımcı uygulamaların yasaklamasındaki en üst düzeydeki neden olarak belirtilmektedir”¹⁴.

Benzer şekilde insan onuru ve kamu sağlığı arasındaki ilişkiyi açıklayabiliriz. Yukarıda belirtildiği gibi kamu sağlığının iki yanı vardır. Bunlardan ilki kamu sağlığının müdahale etme rolüyle ilgilidir. Kamu sağlığı müdahalelerinin çeşitli türleri vardır. Bunlardan bazıları bireyi bilgilendirme amaçlı güden zorlayıcılık içermeyen müdahalelerdir. Buradaki amaç bireylerin seçimlerini sınırlandırmaktansa, bilgilendirilmiş bir şekilde karar almalarına yardımcı olmaktır. Bunun tipik örneği sigara içmeyi önlemekle ilgili müdahalelerdir: sigara içmenin etkilerini sigara üreticileri sigara paketlerinin üstünde belirtmektedir”¹⁵. Diğer müdahaleler zorlayıcılık içermekte ve sigaradan vergiler alma veya sigara içmeye karşı reklam yapma şeklinde olabilmektedir. “Müdahaleler, yiyeceklerin sağlıklı olmayan şeyleri içermelerine veya restoranlarda ve marketlerde sağlıklı olmayan yiyeceğe yer vermemek şeklinde sağlığı korumayı amaçlamaktadır”¹⁶.

Kamu sağlığının bu yanı ile insan onurunun en üst düzey neden sağlama yanı arasında bağlantı kurabiliriz. Diğer bir ifadeyle, kamu sağlığı nedeniyle müdahalenin arkasında insan onurunun bulunduğunu belirtebiliriz. Aynı şekilde, hukuk metnlerindeki kamu sağlığının sınırlandırma rolünü de değerlendirebiliriz. Yani, kamu sağlığının hak ve özgürlükleri sınırlandırma getirmesi, insan onuru bakımından değerlendirilebilir. Bu konuyu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nden söz ederek açıklayabiliriz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8. Maddesi şu şekildedir:

14 Anderno, p.234.

15 Turolto, p.1199.

16 Turolto, pp.1200-1201.

1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu otoritesinin müdahalesi, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda, zorunlu olan ölçüde ve yasayla öngörülmüş olmak koşuluyla söz konusu olabilir.

Benzer şekilde aynı Sözleşmenin 9. maddesi şu şekildedir:

Din veya inancını açıklama özgürlüğü, ancak kamu güvenliğinin, kamu düzenin, genel sağlığın veya ahlakın, ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlandırılabilir.

Benzer ifadeleri Anayasamızda görmek mümkündür. 20. madde şu şekildedir:

Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. (Mülga cümle: 3/10/2001-4709/5 md.)

(Değişik: 3/10/2001-4709/5 md.) Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmi-dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim,

kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.

Burada belirtilen hükümlerden hareket edilince kamu sağlığının özgürlükleri sınırlandıran bir neden olduğu açıkça görülmektedir. Ancak bu neden, insan onuru ve insan hakları ışığında değerlendirilmelidir. Yani bu nedenin insan onuruna bağlanıp bağlanmayacağı ortaya konmalıdır. Bu şekilde değerlendirme ise kamu sağlığının sınırlandırıcı rolü ile insan onurunun en yüksek neden sağlama rolü arasında bağlantı kurar. Bu tür bağlantı da kamu sağlığının insan haklarıyla çatıştığı iddiasını engeller.

Kamu sağlığının ikinci yanı, daha çok halka ilişkin sağlık hakkının gereklerini belirtir. Uluslar arası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 12. maddesine göre:

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma hakkını tanır.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek amacıyla alacakları tedbirler, aşağıdakiler için de alınması gerekli tedbirleri içerir:

a) Varolan doğum oranının ve bebek ölümlerinin düşürülmesi ile çocukların sağlıklı gelişmelerinin sağlanması;

b) Çevre sağlığını ve sanayi temizliğini her yönüyle ileriye götürme;

c) Salgın hastalıkların, yöresel hastalıkların, mesleki hastalıkların ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü;

d) Hastalık halinde her türlü sağlık hizmetinin ve bakımının sağlanması için gerekli şartların yaratılması.

Kamu sağlığının bu yanını insan onurunun insan haklarının haklı gösterilmesiyle ilgili yanıyla bağlantılandırmak mümkündür. Yani, insanların sağlıklı olması şartlarını sağ-

layan kamu sağlığının gereklerini, insan onuruna başvurarak haklı gösterebiliriz. Bu da bizi, kamu sağlığının gerekleriyle insan onuru arasındaki bağlantıya götürür.

SONUÇ

Kamu sağlığı problemleri gelişen teknolojinin etkisi ve global sağlık probleminin etkisiyle günümüzde giderek artan problemleri oluşturmaktadır. Kamu sağlığı problemleri, insan onuru ve insan haklarıyla, diğer biyoetik problemleri gibi, yakından ilişkilidir. Bu nedenle insan hakları ve insan onuru bağlamında değerlendirilmelidir. Esasen bu yaklaşım bir perspektif sağlamaktadır. Biyoetikle ilgili her sorun da bu perspektiften değerlendirilmelidir.

Bu perspektif hukukta egemen olursa, hukuk ve etik arasında ilişki olduğundan söz ederiz. Ardından da kamu sağlığı bağlamında hukuk ve etik arasındaki ilişkinin en iyi bu perspektif bakımından anlaşılabileceğini belirtebiliriz.

M. Murat ERDOĞAN

Van'ın Erciş ilçesinde doğan ve A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitiren Erdoğan, yüksek lisansta "Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Toplu Oy veren Köyler", doktora ise "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri: 1990-2005" konularında çalışmıştır. 1994-1998 yılları arasında Konrad Adenauer Vakfı bursiyeri olarak Almanya'da çalışmalar yapan bulunan Erdoğan, halen H.Ü. Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO) Müdürü, H.Ü. Avrupa Birliği Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi (HÜAB) Müdür Yardımcılığı ve uluslararası ilişkilerden sorumlu Rektör Danışmanlığı görevlerini yürütmektedir. Türkiye-AB ilişkileri, yurtdışında yaşayan Türkler, göç, Türk dış politikası, medya, siyasi karikatürler, Alman iç ve dış politikası gibi konularda çalışan; pek çok uluslararası projede görev alan Erdoğan'ın, editör olduğu "Yurtdışındaki Türkler: 50. Yılında Göç ve Uyum" (Orion Yayınları, 2010) ve "50 Yıl 50 Karikatür: Alman Medyasındaki Karikatürlerde Türkler" (2012) kitapları dışında üç kitabı ve çok sayıda makalesi bulunuyor. 2000-2002 yılları arasında T.C. Berlin Büyükelçiliği Basın Müşavirliğinde, 2004 yılında TBMM AB Uyum Komisyonu'nda görev yapmış, 2008'de Duisburg-Essen, 2010 yılında ise Berlin Humboldt Üniversitelerinde Misafir Araştırmacı olarak post-doc çalışmaları için bulunmuştur. British Council tarafından yürütülen "Paylaştığımız Avrupa" ve "Hayalimdeki Yolculuk" projelerinin de danışmanlığını yapan Erdoğan, Liberal Düşünce Topluluğu Avrupa Araştırmaları Merkezi Direktörüdür. Erdoğan aralarında Avrupa Kültür Vakfı'nın "Avrupa Bilim Teşvik Ödülü"nün (2004) de yer aldığı pek çok ulusal ve uluslararası ödüle sahiptir.

Avrupa’da Göçmen Olmak: Almanya’daki Türk Göçmenler

Doç. Dr. M. Murat ERDOĞAN

*Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları
Merkezi (HUGO) Müdürü*

Dünya kurulduğundan bu yana, daha iyi bir yaşam arayışının ilk önemli adımı olan göç, teknoloji ve ulaşım araçlarındaki büyük gelişme ile artık bütün dünyanın vazgeçilmez bir gerçeği haline geldi. Göçün asıl niteliksel değişimi ise ulus-ötesi niteliğe bürünmesi oldu. Halen dünya nüfusunun % 2-3’ü kadarı kendi doğdukları ülke sınırları dışındaki yerlerde yaşıyor olsalar da, süreç hızlanarak devam ediyor. Küresel ölçekte gelir dengesizlikleri ve yaşam standartlarındaki uçurum, ne yazık ki her geçen gün daha da artıyor ve bu da gelişmiş ülkelere yönelik göç baskısını canlı tutuyor.

Aslında hayata karşı bir itirazı, beklentisi ve mücadelesi olan insanların ortaya koyduğu göç dinamiği, saygıya değer bir meydan okumadır. Ancak göç hareketlerinin, göçün hedefi olan yerleşik toplumlarda yarattığı tedirginlik de bir başka gerçekliktir. Bunun için de “göç”ün yöneldiği pek çok gelişmiş ülke için göç en başta çok yönlü bir “güvenlik” konusu olarak ele alınmaktadır. Önümüzdeki yıllarda, yüzyıllarda daha da artacak, yoğunlaşacak olan göç hareketliliğinin zenginleştirici, çoğulcılaştırıcı, dinamizm katıcı yönleri çoğunlukla göz ardı edilebiliyor. Daha da vahimi, gelişmiş Batılı toplumların uzunca bir süre sahibi olmakla övündükleri pek çok evrensel değer, göç politikaları ile bariz çelişkiler taşıyor. Batı dünyasında artık sıradanlaşan göçmenlere yönelik ayrımcı politikalar, popülist politika-

cıların elinde ciddi bir kültürel ırkçılığa doğru evriliyor. Bu anlamda özellikle farklı din ve kültürden göçmenler, başta insan hakları ve demokrasi olmak üzere pek çok evrensel değer için bir “turnusol kağıdı” işlevi görüyor.

Türkiye kökenli göçmenlerin başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa'daki varlığı yarım yüzyıllık bir geçmişe sahip. Türkiye kökenliler artık Avrupa'nın kalıcı unsurları haline geldiler. Toplumun, siyasetin, sanatın, sporun her alanında bir “Türk” izi doğallaştı. Özellikle iletişim alanında bilgisayar kullanımı, internet, sosyal medya araçları başta olmak üzere yaşanan teknolojik gelişmelerin de etkisi ile 50 yıl önceki dinamikler değişti, hem Türkiye, hem Batı Avrupa hem de göçmenler değişti. Ancak kalıcılıkla birlikte sorunlar da netleşmeye başladı. Bunda Berlin Duvarı ile simgelenen Soğuk Savaşın sona ermesinin de etkisi büyük oldu. Fukuyama'nın “tarihin sonu”, Huntington'un “medeniyetler çatışması” gibi tezleri, itirazlara rağmen gündemi belirleyebiliyor.

1990 sonrasında “yabancı”lara yönelik artan tepkiler şiddete dönüşürken, temel yaklaşımın bir tür “kültürel ırkçılık” olduğu da gözlemlendi. 11 Eylül 2001 ise bu konuda adeta milad oldu ve Batılı toplumlarda “İslam” ile birlikte yaşamak konusu popülist politikacılar için sonuna kadar sömürülen bir konuya, hatta toplumsal histeriye dönüştü. İslam artık Avrupa'nın göz ardı edilemeyecek bir gerçeği olmasına ve her geçen gün Müslüman nüfus artıyor olmasına rağmen, islamafobik yaklaşımlar için “İslam” sadece bir mücadele alanı olarak gösterilmek istendi. Daha da vahimi, bu konudaki nefret dalgaları hem insanları öldürecek kadar aşırı bir uca taşınırken, taşıyıcıların merkezine “kravatlı elitler” yerleşmeye başladı.

Türkiye kökenlilerin göç serüveni bugün 3 milyonu Almanya'da olmak üzere Avrupa'da 5 milyonluk “farklı” bir

kitlenin varlığı anlamına geliyor. Bu kitle bütün sorunlara rağmen son derece başarılı bir uyum ve aynı zamanda Türkiye ile yaşadıkları toplum arasında çok yönlü “zihniyet transferleri” gerçekleştiriyorlar. Türkiye kökenlilerin varlığı, Avrupa’da başta “çokkültürlülük”, “islamafobi”, “ayrımcılık”, “entegrasyon-asimilasyon” olmak üzere pek çok kavramın tartışılmasında oldukça önemli rol oynamaktadır. Bu tartışmaların yoğunlaşmasında Türklerin Türkiye ile olan yakın ve yoğun bağlantılarının da payı büyüktür. Ancak Türkiye kökenliler, yarım asrı bulan uzun süre içinde yaşadıkları topluma pek çok katkı sağlamalarına ve sorun yaratmalarına rağmen, popülist politikacıların malzemesi olmaktan kurtulamamaktadırlar. Türkler sadece tartışmaların malzemesi olmakla kalmıyor, aynı zamanda fiziki saldırıların da hedefi haline gelebiliyorlar. Sadece Almanya’da 1990 sonrasında aşırı sağcı-neo nazi gruplarca öldürülen yabancıların sayısı 180’in, bunun içindeki Türklerin sayısının 100’ün üzerinde olduğu bizzat Alman Amadeu-Antonio Vakfı tarafından açıklanmıştır (16 Kasım 2011-Die Welt). Bunların içinde “Zwickau Çetesi” olarak da adlandırılan “National-sozialistischer Untergrund” (NSU) (Nasyonal-Sosyalist Yeraltı Örgütü) isimli Neonazi örgütünün 2000 ile 2007 arasında 8 Türk ve Türk sanılan bir Yunanlı’yı öldürdüğünün ortaya çıkması, mevcut tehdidin boyutlarını bir kez daha ortaya koymuştur. Bu olay, tehdidin niteliğini de değiştirmiş ve bu örgütlerin Alman devleti ile bağlantıları konusunda ciddi soru işaretleri yaratmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HÜGO) tarafından SEK-POL/Data4U işbirliğinde “Almanya’da Irkçı Neo-Nazi Cinayetler: Türklerin Görüş ve Duyguları Araştırması”¹ başlıklı çalışma ile Almanya’da

1 Araştırmanın ayrıntılarına www.hugo.hacettepe.edu.tr den ulaşılabilir.

yaşanan cinayetler sonrasında bu saldırıların muhatabı olan Türklerin neler düşündükleri, hissettikleri ve geleceğe nasıl baktıkları konusu tespit edilmeye çalışıldı. Bütün Almanya'daki Türkiye kökenlileri temsil eden 14 yaşından büyük 1058 kişilik bir örneklem ile 5-15 Aralık 2011 tarihleri arasında bilgisayarlı telefon yöntemi (CATI) ile 36 soru ile gerçekleştirilen araştırma neticesinde son derece çarpıcı bulgulara ulaşıldı. Türkler cinayet ve benzeri saldırıların devam edeceğine ve bunun Alman devleti tarafından kısmen desteklendiğine ya da korunduğuna dair algılarına rağmen Almanya'da kalıcı olduklarını da açık bir biçimde ortaya koymaktadırlar.

Araştırmada ortaya çıkan belki de en önemli bulgu, Türklerin kendilerine yönelik bu sistemli eylemleri özenle Alman toplumuna mal etmemeleriydi. Türklerin çok önemli bir bölümüne (%78) göre cinayetler çok küçük / radikal grupların işi olarak görülüyor. "Cinayetleri işleyen bütün Alman toplumdur." önermesine katılanların oranı sadece % 2.30. Bu Almanyalı Türklerin son derece soğukkanlı, "akıl" ve sorumluluk taşıyan bir tavır içinde olayları değerlendirdiklerini ortaya koyuyor. Ama aynı Türkler, Alman devletine yönelik güven sarsılmasını da net biçimde ortaya koyuyorlar. "Size göre bu cinayetleri işleyenler Alman Devleti tarafından desteklendi mi ya da hiç korundu mu?" sorusuna "Evet" diyenlerin oranı % 55. Böyle bir bağlantı olmadığına inanan ve "Hayır" yanıtı verenlerin oranı sadece % 20,66. Bu sorunun % 24,37 oranında yanıtsız bırakılması da ayrıca dikkat çekicidir. Daha da vahim olanı Türkler'in % 77'yi aşan bir oranının Neo-Nazi cinayetlerin devam edeceğine dair görüşleridir. Türklerin endişeli ve güvensiz oldukları açıktır. Neo-Nazi cinayetlerinin devam edeceğine dair yaygın inanca rağmen, olup bitenlerle ilgili Türkler'in hakim duygusunun korku-öfke-üzüntü seçenekleri arasından %

73,88 ile “üzüntü” olması da dikkat çekicidir.

Alman Parlamentosu’ndaki özür açıklamasına rağmen Türklerin Alman politikacılara yönelik güvensizliği, bu konuda sorulan bütün sorularda net biçimde ortaya çıkıyor. Türkler’in % 60’a yakın bölümü Alman siyasetçilerin bu özür açıklaması ile konuyu kapatmaya/ saptırmaya çalıştıkları, dünyayı ve Türkler’i kandırmaya çalıştıkları ya da konuyu örtbas etmek istedikleri görüşündeler. Alman politikacıların bu olaylardan ders çıkardıklarını ve pişman olduklarını düşünenlerin oranı da oldukça düşük bir seviyede kalıyor.

Ancak bütün bu olumsuz tabloya ve güvensizliğe rağmen, araştırmanın belki de en dikkat çeken yönlerinden birisi Türklerin Almanya’nın ayrılmaz bir parçası haline geldiklerini ve Almanya’da kalıcı olduklarını ortaya koymasıydı. “Bu cinayet serisi sebebiyle Almanya’yı terk etmeyi ve Türkiye’ye geri dönmeyi düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplarda % 9,62’lik kararsız (belki) yanıtı dışarıda bırakıldığında Türklerin % 77,38 gibi çok önemli bir bölümünün Almanya’da yaşamaya devam etme iradesi içinde oldukları görülmektedir. “Kesinlikle Türkiye’ye döneceğim” ya da “Türkiye’ye döneceğim” diyenlerin oranı sadece % 9,5 olarak tespit edilmiştir. Yani cinayetleri işleyenlerin önemli hedefleri arasında yer alan Türkler’i korkutma, yıldırma ve evlerine dönmeye razı etme stratejisi, Türkler tarafından neredeyse hiçbir şekilde ciddiye alınmamıştır. Dahası, en son T.Sarrazin’in de iddia ettiği gibi sürekli olarak “uyumsuzluk” ile eleştirilen Türkler, Almanya’ya ve Alman toplumuna % 75’in üzerinde uyum sağladıkları inancındadırlar. Yani Türkler adeta “daha ne yapalım” dercesine çatışmayı, nefreti ya da korkuyu değil, olanlara rağmen birlikte yaşamayı ön plana çıkarmayı tercih etmektedirler. Ortaya çıkan bu bulgu, uyum sorununun, Türkler’in yeteneklerinin,

isteklilikleri kadar ve hatta daha çok, Alman toplumundaki ve devletindeki kabulle ilişkili olduğuna dair tezlerin ciddiye alınması gerekmektedir.

“Almanya’da Irkçı Neo-Nazi Cinayetler: Türklerin Görüş ve Duyguları Araştırması” sonuçları, aslında içinde Türklerin de yer aldığı barış, huzur ve uyum içinde bir Almanya için önemli bir kapı da aralamış oluyor. Türklerin en ciddi sorunu güvenliklerinin sağlanması ve Alman devletine yönelik güvensizliklerinin ortadan kaldırılması gibi görünmektedir. Almanya eğer bu ve benzeri çeteler konusunda hızlı, şeffaf ve sonuca ulaşan bir politikayı ortaya koyabilirse, hem Türkler’e ve diğer yabancılara yönelik saldırılar azalacak, hem de Türkler kendilerini yaşadıkları ülkeye ait hissedeceklerdir. Almanya’daki Türkler’in iyi niyeti, olgunluğu ve kalıcılığı bu cinayetlerle bir kez sınanmış oldu. Makul politik akıl, artık Türkler’in sömürülmesi üzerinden oy kazanma basitliği yerine, Türkleri kazanmayı ve dünyaya daha fazla rezil olmadan huzurlu bir Almanya toplumu yaratmayı gerektirir.

Bu araştırmanın ortaya koyduğu veriler çerçevesinde son olarak da önemli bir husus olan çokkültürlülük konusuna değinmek gerekmektedir. Avrupa’nın Soğuk Savaş sonrasındaki ruh hali, şaşırtıcı bir biçimde içe kapanık, endişeli ve dışlayıcı bir durum arz ediyor. Bu çerçevede belki de en önemli sorun alanı olarak da, Avrupa kıtasındaki adeta 1945-1989 arasındaki ideolojik düşmanlar yerine idame edilen, yeni “ötekiler” olan Müslüman göçmenler ön plana çıktı. Avrupalı popülist politikacılar Soğuk Savaş sonrası kimliğini Müslüman göçmenleri ötekileştirerek geliştirme gibi bir tercihe yöneldi. Üstelik toplumsal yaşamda Müslüman göçmelerden kaynaklanan neredeyse hiçbir sorun olmamasına rağmen.

11 Eylül 2001’de El Kaide’nin ABD’ye gerçekleştirdiği

saldırıları, Batı demokrasilerinin özgürlük ve çokkültürlülük alanının ne kadar kırılğan olduğunu ortaya koymuş oldu. Popülist politikacıların “korku” üzerine bina ettikleri siyasi söylem, toplumda paranoyaya yol açtı. Ve bunun en büyük kaybı da demokratik ilkeler, temel insan hakları, ifade hürriyeti, çok kültürlülük üzerinde gerçekleşti. Bariz ayrımcılıklar, hep “terör tehdidi” ile gerekçelendirildi. Ancak ortak yaşamı zorlaştıran bu yaklaşım çok kısa zamanda kendi sınırlarına erişti. Oysa İslam, Avrupa’nın bir gerçeği haline çoktan gelmiştir, bunu reddetmenin ne rasyonel bir temeli olabilir, ne de bu çözüm sağlayabilir. Ancak buna rağmen Batı toplumlarının yarattığı en önemli değerlerden birisi olan çokkültürlülüğün “iflas ettiği” bile en önemli ağızlardan ısrarla dile getirildi. Örneğin Almanya’da Thilo Sarrazin’in “Türkler ve yabancılar Alman toplumunu aptallaştırıyor” tezinden sonra koalisyon ortağı Hristiyan Sosyal Birlik Partisi (CSU) Genel Başkanı Horst Seehofer, “Almanya’da çok kültürlülük öldü” demiş, Almanya Başbakanı Angela Merkel de 17 Ekim 2010’da yaptığı konuşmada ülkede çok kültürlülüğün başarısız kaldığına inandığını söylemişti. Bu konu özellikle Almanya’da tartışılmakla birlikte başka ülkelerde de benzer çıkışlar gözleniyor. Örneğin Hollanda Göç ve Mülteciler Bakanı Leers, Çokkültürlü toplumla ilgili soru işareti olduğuna vurgu yapıyor ve “Herkesin özgürlük içinde kendi kültürel kimliğini koruyabileceği bir toplumun barış ve huzur içinde inşa edilebileceği şeklindeki beklenti başarısızlıkla sonuçlanmıştır” ifadesini kullanıyor (Lahey 24 Mart 2012).

Oysa herkes, çokkültürlülüğün Avrupa’da yoğun bir biçimde yaşandığının farkında. Burada söylenmek istenen, Müslüman göçmenlerden kaynaklanan kültürel çeşitliliğe kapalıdır. Oysa aynı dönemde bambaşka çokkültürlülük örneklerinin yaşanmasına itiraz edilmedi, hatta teşvik edil-

di. Bu konuda çarpıcı ve provakatif bir örnek vermek konuyu irdelemek bakımından ilginç olacaktır.

Bilindiği üzere Avrupa'da eşcinsel hakları konusunda son elli yılda çok büyük ilerlemeler sağlandı. Oysa eşcinsellik örneğin 1994'te Almanya'da 1 yıldan 5 yıla kadar cezalandırılan bir suçtu ve yasaktı. Eşcinsellik konusunda hem idari hem de yasal düzenlemeler, tam da çok kültürlü bir yaşama saygı gereği gerçekleştirildi. Artık eşcinseller için hayat çok daha normalleşti. Daha da önemlisi toplumsal kabul de gerçekleşti. Bunlar son derece önemli ve doğru gelişmelerdi, devlet eliyle cinsel tercihler konusunda baskı yapmak zaten kabul edilemez. Ancak tam da burada şu soruyu sormak isterim: Eşcinsellik, örneğin Almanya'daki göçmenlerin uyması için bir model olarak ortaya konulan "Alman öncü kültürü" ("Leitkultur") içinde var mıdır? Buradan hareketle, eğer Müslüman göçmenler konusunda, eşcinseller için yapılan idari-yasal düzenlemeler gerçekleşir ve toplumsal kabul sağlanırsa, sorun kalmaz ve çok kültürlü yaşam Müslüman göçmenleri de kapsayacak şekilde gelişebilir denilebilir. Müslüman göçmenlerin uyumu için "eşcinsel model" sözü oldukça provakatif ve tam gerçeğe de uymuyor olabilir, ama bu konuyu yeniden düşünmeyi sağlayabilir.

Bu yıl 3 milyonu Almanya'da olmak üzere Avrupa'da 5 milyona ulaşan Türkiye kökenlilerin 50. yılının muhasebesini yapabiliyoruz. Bütün samimiyetimle ben bu 50 yılın, birbirinden çok farklı mentaliyete sahip Türk ve Alman toplumları arasında büyük başarı ile geçirildiğine inanmaktayım. Bu sürecin hem Türkler, hem Türkiye hem de başta Almanya olmak üzere bütün göç alan ülkeler için önemli bir "zihniyet transferine" yol açtığını ve toplumları zenginleştirdiğini, çoğulcuştırdığını söylemek abartılı olmayacaktır. Türkler, Almanlar'dan örneğin disiplini, zamana uymayı, cezaya ita-

at etmeyi öğrenirken, Almanlar'a aileyi, dostluğu, fedakarlığı, risk almayı, pratik olmayı taşıdılar. Özellikle Türkiye'deki insanların Batı dünyasına açılmasında da bu insanların büyük katkıları oldu. Sorun alanları tabii ki var, ama hem Türkiye hem de muhatap ülkelerin vahim hatalarına, ihmallerine ve eksik politikalarına rağmen, ortaya konulan sonuç son derece büyük bir başarıyı temsil etmektedir.

Bu anlamda Batılı toplumların göç nedeniyle her geçen gün daha fazla Müslümanla birlikte yaşayacakları ve Türkiye ile de bağları koparamayacaklarını bilmeleri gerekiyor. Bütün veriler de bunu gösteriyor. Halen Avrupa'da nüfustaki dramatik azalış ve yaşlanma, göç trafiğini zorunlu da kılmaktadır. Halen AB içinde % 9'u göçmen kaynaklı 227 milyon işgücü bulunuyor. Göçün durması halinde bu sayı 2025'te 201, 2050'de 160 milyona düşüyor. Bu çerçevede AB'nin iş gücü açığıı karşılamak için yıllık göç ihtiyacı 2005-2025 arasında 1,3 milyon, 2025-2050 arasında ise 1,6 milyondur. Bu sayı sadece aktif işgücünü ifade etmektedir. Aileler buna eklendiğinde göç kökenlilerin sayısı yıllık 2,3 milyona çıkmaktadır. Yani AB ülkelerine 2050 yılına kadar 90 milyon civarında bir göçmen kitlesi beklenmektedir. Bu Avrupa'da refah seviyesinin korunması için bir gerçekliktir. Bu süreçte Avrupa demokrasisi, insan hakları, hukuk devleti, hoşgörü ve ayrımcılık karşıtlığı gibi kendi ilkelerine ne kadar sadık kalacağı konusu son derece önemlidir. Bu sayı içinde Müslümanların oranı değişebilir ancak göçmenlerin oldukça önemli bir bölümünün Müslüman olacağı da bilinketedir. Halen Avrupa'da 20-25 milyon olarak tahmin edilen Müslüman nüfusun 50 milyonu aşması için çok fazla bir zaman gerekmeyecek gibi görünmektedir. Avrupalı demokrasiler için Müslüman göçmenler medeniyetin turnusol kağıdına dönüşmüştür. Avrupa'nın paranoyaya değil, huzurlu, barış içinde, karşılıklı saygıya dayanan ortak bir

gelecek inşa etmesi gerekiyor. Bütün kimlikler gibi bu da inşa edilebilir. Bu anlamda Türkiye ve Türklerin katkılarının büyük olacağını söylenebilir. Geleceğin Avrupa'sı daha paylaşımcı bir Avrupa olmak zorunda. Bunun için çokkültürlülüğün öldüğünü ilan etmek yerine, bunu İslamı da içine alacak şekilde nasıl gerçekleştireceğimizi düşünmemiz, bu konuda aktif çaba sarf etmemiz gerekiyor. Bu en başta Avrupa'nın huzurlu ve barış içindeki geleceği için geçerli. Ötekine karşı düşmanlık besleyen, endişeli, nefrete yol açacak içine kapalı toplum projeleri sadece tehlikeli değil, aynı zamanda günümüz dünyasının göç hareketliliği içinde anlamsız kalmaktadır. Birlikte yaşam artık bir gerçekliktir, gelecek de bu gerçek dikkate alınarak inşa edilebilir.

Stefano SEMPLICI

Sosyal Etik alanında Roma Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Stefano Semplici UNESCO Uluslararası Biyoetik Komitesi Başkanlık görevini yürütmektedir. "Archives of Philosophy" dergisinin editörlüğünü ve "Medicine, Health Care and Philosophy" dergisinin yardımcı editörlüğünü yapmaktadır. Kendisi ayrıca Roma Lamaro-Pozzani Üniversite'sinin Bilimsel Direktörüdür.

"Internationale Hegel-Vereinigung" gibi çeşitli bilimsel ve editoryal kurulların üyesidir. Başlıca araştırma konuları biyoetik, iş etiği ve dinler felsefesidir. Kendisinin çeşitli kitap yazarlığı arasından "Subject of Irony", Cedam 2002 , " Bioethics, Questions , Conflicts and Laws" Morceliana , 2007 başlıklı kitaplarını örnek verebiliriz. Biyoetik konusunda danışmanlığını yaptığı onbir adet tez bulunmaktadır.

Kamunun Politika Belirlenmesine Katkısı

Prof. Dr. Stefano SEMPLICI

UNESCO Uluslararası Biyoetik Komitesi Başkanı

“Halk” neden biyomedikal bilimlere ilişkin kararlara dahil edilmelidir? Sonuç olarak – ki bu tartışılabilir – sadece içerik ve kapsamalarını anlamak için bile yüksek uzmanlık gerektiren çok karmaşık konular içeren kavramlardır. Bu nedenle bu konuları işleme, öncelikleri belirleme ve sonuçlarını değerlendirmede sadece uzmanlara güvenilmesi gerekir. Kamuoyu, kendi alanına girmeyen bu bilgi ve uzmanlık karşısında saygıyla eğilmelidir. Çoğu gelişmiş toplumlarda, siyasi kurumların “işlerin nasıl yapıldığını bilenler”in yetkisi için yol açılması gerektiği düşüncesi anlamına gelen Teknokrazi tek çözüm olmasa da, etkinlik ve verimlilik açısından oldukça makul bir çözüm gibi görünmektedir. Ancak bu iddia yeterince ikna edici değildir. Neden-sonuç zincirleri bilimsel açıdan dikkatle incelenmemiş olan hiçbir ciddi kararın bu bulgulara dayandırılmasının basitçe devre dışı bırakılarak alınamayacağını söylemeye gerek yoktur. Bununla birlikte, alınan etik kara ve politika formülasyonu için yeri doldurulamaz bir temel sunmasına rağmen, bilimsel bilgi, onlara çözüm anahtarını sunamaz. Bunun farkında olmak, bilim etiğini, bilim ve siyaset arasındaki ilişkiyi ve vatandaşların hayatlarını önemli ölçüde etkileyecek kararlara neden müdahil olmalarını sürekli tartıştığımızın gereğini açıklamaktadır.

Bu sonucu güçlendirmenin en çok üstünde durulan yönü, bir yandan etik ve siyaset ,diğer yandan ise bilim ve bilim topluluğunun farklılıklarını incelemeyi gerektirir. Sü-

rekli olarak, güvenilir ve toplum tarafından desteklenen bilim insanlarının ve araştırmacıların bilgi ve buluşlarının uygulanması ile ilgili ortaya çıkan görev ve yükümlülükleri ile ilgili kabul edilecek olan sınırlar çerçevesinde etik dayanaklardaki anlaşmazlıkları ile karşılaşırız.

Bilim gerçekten de bir hipotezin kabul edilip edilmemesi üzerine uzlaşma sağlanmasına olanak sağlayan ve hipotezi doğrulayan/yalanlayan tekrarlanabilir bir sürece dayalı yöntem geliştirmiştir. Ünlü Alman filozof, Hegel, “iyi” ve “doğru” kavramlarının modern bilimin dayandığı evrensellik kavramından ayrıştırılması gerektiğine işaret etmiştir; ancak birçoğu gibi, bu asimetrisinin üstesinden gelmekte başarısız olmuştur. Dünya milletleri, 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ni imzalamayı kabul etmişlerdir. Ancak, üzerinde anlaşmaya varılmış olan genel ilkeler sadece ihlal edilebilir olmaktan öteye (ki, elbette, doğa ve ahlaki “yasalar” arasındaki ana ve aşılmaz fark) aynı zamanda uygulanması ve yorumlanmasına ilişkin tartışma ve anlaşmazlıkların hemen ortaya çıktığı da gözlemlenmiştir. Bu aynı zamanda, bu son yıllarda başarısını hem, bir kaç yıl öncesine kadar olumsuz olan bilimsel gelişmenin görülmemiş hızına hem de değerlerin ve yaşam tarzlarının çeşitliliğine dayandıran biyoetik alanı için de geçerlidir. Biyoetiğin ana görevlerinden biri bu çatışmaları ciddiye alıp mümkün olduğunca onları uzlaştırmaktır. Ben öncelikle bazı konuların “kamu”nun bir tarafa bırakılarak neden ele alınamadığına ve daha sonra kamuyu politika formülasyonuna etkili bir şekilde dahil etmenin yöntemleri üzerine odaklanacağım.

Toplumsal sözleşmenin özünde

Biyoetik sadece insanlara uygulanış biçimiyle biyomedikal bilim ve teknolojiler ile ilgili olan etik konularının ele alındığı bir alan değildir. Van Rensselaer Potter’ın «geleceğe bir köprü»¹ düşüncesi olarak tanımladığı biyoetik ,

hayvan “hakları” ve kelimenin daha geniş anlamıyla çevre hakları ve biyosfere bir bütün olarak saygı duymanın ve onu korumanın daha geniş bir sorumluluğunun içerdiği. Ancak, insan için olan uygulamalarla kısıtlarsak “mahremiyet/privacy” a bazı sorular göze çarpıyor. Bunlardan üçünün altını çiziceğim.

Birincisi tanınma(recognition) ile alakalı bir sorudur, yani karşılıklı saygı ve eşitliğe bağlı aynı haklar sahip bireyler topluluğuna dahil olma kısıtları. «Tıp Etiği Dergisi» yakın bir geçmişte iki genç İtalyan düşünürün, Tooley ve Singer gibi birçok yazar tarafından zaten ortaya atılmış olan bazı bilinen argümanlara dayanan makalesini yayınlamıştır. Kürtaja müsaade eden yasal düzenlemelerin dayandığı sebeplerin aynısından yola çıkarak yenidoğanların öldürülmesine izin verilmelidir: “insan” tanımını özbilince, ilgi alanlarına, amaç ve yaşamı sürdürme ilgisi ve amacı da dahil olmak üzere çeşitli özelliklere sahip ve bunları ifade eden birisi olarak kabul edersek, cenin ve yenidoğan arasında önemli bir farklılık olmadığını kabul etmemiz gerekir. Bu durumda, erken evrelerde kürtajın «hem psikolojik hem de fiziksel nedenlerden dolayı en iyi seçenek» olarak kabul görmesine ve yaşanacak herhangi bir ızdırabın önüne geçilebilecek olmasına rağmen yeni doğanı öldürmek daha çok «doğum sonrası kürtaj» olarak nitelendirilmelidir ve aynı şartlar altında müsaade edilmelidir. Evlat edinmenin yenidoğan kürtajına bir alternatif tercih olarak kabul edilmemesi gerektiğini açıklamak için bir argüman daha ekleniyor: Anne «çocuğunu evlatlık vermiş olmasından dolayı psikolojik sıkıntı çekebilir» ve “böyle bir kayıp ile başetmesi konusunda çok yetersiz kalabilir”².

1 Cf. V.R. Potter, Bioethics. Bridge to the future, Prentice Hall, Englewood Cliffs (NJ) 1971.

2 A. Giubilini and F. Minerva, After-birth abortion: why should the baby live?, in «Journal of Medical Ethics» (2012). Doi: 10.1136/medethics-2011-100411.

Bu tür söylemlerin her zaman sert tepkilere sebebiyet verdiğini ve kürtaj ile ilgili aynı fikirleri paylaşmayan kişilerin görüşlerini uzlaştırdığını söylemeye gerek yoktur. Ancak, önemli olan nokta farklıdır. Bu durum, yeni doğandan çok cenininin durumuyla ilgili olan kararın, insan hayatının nasıl başladığını tanımlayan, rahim içinde nasıl geliştiğini, doğumu ve insan önuru fikrini desteklemek için kullandığımız özellikler adım adım nasıl edindiğini bize tanımlayan bilimin ötesinde olmasıdır. Bunun dışında, altını çizmeyi gerektiren ise hiçkimsenin mahremiyetin korunması adına yaşam ve ölüm ile ilgili karar verme gücünü bireysel iradeye bırakmayı kabul etmeyeceği gereçeğidir. Bu yüzden hayatın başlangıcındaki biyoetik kararlar tartışmalı bir konudur: insan hayatının kendisi tehlikede ve alınan kararlar Hobbesian ya da liberal bir politik çerçevede olsun direkt olarak toplanması sözleşmeyi rencide . Bu yüzden “ben” değil “biz insanlar” özerklik ve hür irade sınırlarını hassas bir şekilde belirleyip oluşturmamızdır. Benzer bir argüman yaşamın sonu kararları ile de ilişkilidir.: doktorların hastalarının ölmelerine izin vermesi toplum tarafından kabul edilebilen mahremiyet ilkesine dayalı bir konu olamaz.

Temel insan hakkı olarak sağlık açısından ikinci bir kamusal soru ve sorumluluklar kümesi doğar. 2005 yılında UNESCO Genel Konferansı tarafından yürürlüğe konan Biyoetik ve İnsan HaklarıEvrensel Bildirgesi’nin 14. Maddesi açıkça belirtmektedir ki «insanlar için sağlık ve sosyal gelişimin tesis edilmesi toplumun tüm paydaşları ile paylaşılan hükümetlerin temel amacıdır». Bu sosyal sorumluluk ilkesi zorunlu olarak çeşitli ilişkili görüşle birleştirilir: sağlık hizmeti ve eğitim başta olmak üzere sosyal hakları sivil ve politik haklardan daha az “asal” olarak algılama imkansızlığı; sağlık ve uygun olumlu adım atılmasının gerekliliğinden dolayı devletin yükümlülüklerinin yanı sıra kuruluşlar

ve bireyler tarafından varolan birçok sosyal belirleyiciye saygı duymak, korumak ve onları yerine getirmek için daha geniş bir taahhüdün gerekliliği; ekonomik durumlar dahil her türlü ayrımcılığın yasaklanması. Kendimi ulaşılabilirlik kavramı ile sınırlandıracağım. Ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardı zaten WHO Anayasa'sında her insanın temel hakkı olarak ilan edilmiştir. Uzun zamandır bunu eşitsizliğin en bariz ve zalim kusuru olarak algılamaya ve onu erişilebilirlik(accessibility) ve karşılanabilirlik (affordability) gibi farklı kavramlar ile dengelemeye alıştık. Peki, sürdürülebilirliği bir kıstas olarak ileri sürersek ne olur?

Daniel Callahan'e göre, «ekonomik olarak sürdürülebilir bir sağlık uygulaması» üç özelliğe sahip olmalıdır: birincisi, «Kişilerin hayat döngüsü içinde ilerleyebilecekleri ve makul bir fiziksel ve zihinsel rekabet seviyesinde yaşlanmaya fırsat veren kişisel ve kamu sağlığı seviyesi sağlayabilecektir». İkincisi, «adaletli dağıtılan» ve «toplum tarafından karşılanabilen» bir sağlık sistemi olacaktır. Üçüncüsü, «ölçülebilir sağlık hedefleri» benimseyen ve «teknolojik yenilik ve ilerlemelere»³ için sınırlar kabul eden bir sağlık sistemi olmalıdır. Biyomedikal bilimlerinin hastalık ile mücadele için daha güçlü araçları geliştirdiği açıktır. Aynı zamanda, bu çabanın artan kaynaklara ihtiyaç duyduğu oysa ki faydalarının çoğu zaman sadece çok yüksek fiyatlarla paylaşılabileceği de açıktır. Hem kaynak bulma anlamında hem de sağlık hizmetine erişim konusunda kim gündem belirleme ve öncelikleri saptamaya yetkilidir? Bu kararlar herkesin yaşam süreci ve kalitesi üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Bu yüzden, siyasi kurumların, en azından demokratik sistemlerde, kararlar için tartışma ortamı yaratmalarını

3 D. Callahan, False Hopes. Overcoming the obstacles to a sustainable, affordable medicine, Rutgers University Press, New Brunswick (NJ) 1999, pp. 35-6.

beklemenmelidir. Bu argümanlar mümkün olduğunca tüm paydaşlarla paylaşılmalıdır ki «önyargı, kişisel çıkar, ya da sadece fazla acelecilik»⁴ etkin olarak dizginlenebilsin.

Altını çizmeye değer üçüncü bir husus da biyomedikal bilimlerin geniş ve yaygın etkisidir. Bunun , Alzheimer karıştı bir ilacın tüm insanları öldürdüğü ve maymunların insan zekası ve mantığı edindikleri Maymunlar Gezegeninin Doğuşu ve benzeri büyük başarı elde etmiş fimlerdeki gibi aşırı sorumsuz bir biçimde yapılan bazı araştırmaların küresel boyutta olabilecek ölümcül etkisi ile ilgili olması kadar çarpıcı olamayabilir. Bilimsel araştırmanın ve uygulamalarının sürekli gelişmesi karşısında temel paradigma yetersizliği ile ilgili olup ; bilgilendirilmiş onay kavramının temel olarak bireysel bir kavramı olarak yeniden şekillendirilmesine gerksinim duyulması ile ilgilidir.

İyi bilindiği üzere bazı kültürlerde aile ve toplum bağları halen karar alma sürecinde belirleyici bir rol oynamaktadır ki bu durumda onamın özerkliğin kişisel eylemi olarak varsayımı yersiz olur. Ancak, ben şu anda bu tanımın keskinliğini azaltacak başka bir yola işaret ediyorum. Genetik araştırmaları bir düşünelim. Onamın ne ile ilgili olduğu ve özellikle kimin vermeye ve reddetmeye yetkili olduğunu tanımlamak zor olabilir. Elde edilen bilimsel “Bulgular”, katılımcının onayladığı hedeflerin ötesine kolayca geçebilir. Hasta ile ilgili bazı bilgiler, aynı zamanda onun akrabaları ile de ilgili olabilir bu açıdan potansiyel olarak ilgili olan herkesle uygun bir danışmanlık sistemi geliştirilmelidir. Herşeyden önce, insan genomu üzerine yapılan araştırmalar 1997 İnsan Genomu ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi-

4 N. Daniels and J. Sabin, Limits to health care: fair procedures, democratic deliberation, and the legitimacy problem for insurers, in «Philosophy and Public Affairs» 26(1997), n. 4, p. 326, n. 24.

nin nin 1. Maddesinde «insanlık mirası» olarak tanımlanan kavram ile ilgili yapılan araştırmalardır. Böyle bir sorumluluğu yalnızca bireylerin mahremiyet özerkliğine saygı duyma çerçevesinde ele almak tamamen imkansızdır. Bu durumda, tartışmalar ve alınan kararlarsadece toplumsal değil, küresel olmalıdır.

Eğitim, bilgi, karar verme yöntemleri

Karar verme yöntemleri, politika formülasyonunda sadece uzmanların görüşünü değil aynı zamanda etkin bir şekilde kamu görüşünü de dahil etmeyi amaçlayan bir stratejinin temel taşı gibi görünür. Öte yandan, hiç bir yöntem sağlam bir eğitimin ve doğru bilginin yerini alamaz.

Eğitim uzun süredir sağlığın ana sosyal belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. WHO tarafından bu konu için kurulan Komisyon tarafından 2008'de yayınlanan rapor düşük eğitim seviyesi ve hastalık riski arasındaki bağlantının altını çize. Aynı zamanda kültürel altyapıların (gelenekler, din, aile adetleri ve inançları) sağlık ve çevresel risklerden korunma kapasitesinin kişisel davranışlar üzerindeki etkisine işaret eder⁵. Bu sonuç, bilimsel araştırmalar yardımı ile sağlam bir şekilde desteklenir. Örneğin, Amartya Sen, eşitsizlik sorununu bazı Hindistan eyaletleri arasında karşılaştırma yaparak ele almayı önemmiştir ve Kerala eyaletinin -ki diğer yüksek gelirli eyaletlere nazaran daha yüksek bir eğitim seviyesine sahip olmasından dolayı- mali kaynaklardaki gözle görülür olumsuzluklara rağmen vatandaşlarına daha uzun ortalama ömür sunduğu bulgusuna ulaşmıştır⁶.

Biyomedikal bilim ve uygulamalarının hızla ilerlemesiyle ortaya çıkan etik sorunlar ve sorumluluklar karşısında

5 Cf. Who, Closing the gap in a generation. Health equity through action on the social determinants of health, Geneva 2008.

6 Cf. A. Sen, Inequality reexamined, Oxford University Press, Oxford 1992, chap. VIII.

biyoetiği geniş kapsamlı bir kültürel bilince çevirmek için bilimsel okuryazarlığa özellikle ihtiyaç duyulur. İtalyan Ulusal Komitesi, Biyoetik ve Okullarda Eğitim üzerine 2010 yılında bu bağlamda bir “biyoetik vatandaşlık” programı teklif etmiştir. Bilimsel bilginin “yeni etik sorularına cevap bulmak için tüm vatandaşlar tarafından edinilmesi ve paylaşılması gereklidir” (1). Olgun karar mekanizmaları ve özgürce yapılan seçimler yalnızca tüm müdahil olanlar arasında gerçekleşen kamusal tartışmalardaki etkin katılım ile belirlenebilir.

Bu yüzdendir ki sağlıklı bilgi hem güçlü bir olanak hem de ağır bir sorumluluktur. Bu gözlemin hitap ettiği iki ana bağlam vardır. Bir yanda, uzmanlar arasında bilginin dağıtımı ve serbest dolaşımı bilimsel araştırmanın hızınıartır. Ancak bu tarz bir paylaşımın riskleri de olabilir. Laboratuvarda modifiye edilmiş olan H5N1 grip virüsü araştırma sonuçlarının sansürsüz olarak açıklanması ile alakalı alınan karardan dolayı yakın geçmişdeki tartışmaları hatırlamak yeterli olacaktır. Bu virüsler memeliler arasında daha çok yayılabilme özelliğine sahiptir; bu yüzden terror ya da solumsuz bir totaliter hükümet adına çok güçlü bir biyolojik silah olabilirler; bunun yanı sıra bu aşırı tehlikeli virüslerin depolandığı tesislerde oluşabilecek olan bir sızıntı olasılığı da mevcuttur. Bu durumda biyoetik ödünleşim (compromise) dediğimiz durumla karşılaşyoruz: ya bilginin dolaşmasının ortaya çıkaracağı riskleri kabul edip izin vereceğiz, ya da riskleri almama kararı alır ve dünya çapında araştırmacılara bilgiye erişimi engeleyeceğiz. Şubat 2012’de OMS tarafından bir uzmanlar toplantısı düzenlenmiştir. Sonuç olarak şeffaflığın tercih edilmesi ve yayınlamadan önce biyogüvenlik kavramlarının gözden geçirilmesi şeklinde görüş belirtilmiştir. Bu görüş yeniden daha hararetli tartışmalar yaratmıştır. Vazgeçmek daha akılcıl olmaz mı? Ve

yeniden: böyle ölümcül bir tehdidi yaratmamak daha mantıklı olmaz mıydı? Sürekli olarak bu tarz sorumluluklar ile ilgili zor kararlar ile karşı karşıyayız.

Öte yandan, uzman olmayan halk arasında bilimsel araştırmanın sonuç ve bakış açılarını yaymak konusunda zorluk vardır. Bilimsel araştırmanın uygulamaları herkesin hayatını derinden etkiler ve bu bağlılık bireylerin özerkliğine saygı duyan ve toplum içinde tartışılabilen argümanlar ile ilgili en uygun politikalarla gündem yaratmaya kararlı ve bunu “teknokratik” bir kulp içinde dayatmayan demokratik bir toplumun gerekli bir özelliğidir. Önemli olan konu uzmanların her şeyi söylemesi gerekip gerekmediği değildir. Önemli olan konu, toplumun bilim ve sağlıkla ilgili sorunlarla ilgili nasıl bilgilendirildikleridir. UNESCO Uluslararası Biyoetik Komitesi tarafından 2009 yılında tamamlanan ve 2010 yılında basılan Sosyal Sorumluluk ve Sağlık Raporu’nun «eylem planı» bölümü karar alma yöntemleri üzerine odaklanarak başlıyor ve medya üzerine odaklanıp bilgi dağıtımındaki rollerinin altını çizerek tamamlanıyor. Medya profesyonelleri bu sorumluluğu bilim adamları ile birlikte paylaşıyorlar. Medya «toplumu sağlık konusunda duyarlılaştırmada çok yardımcı bir konumdur», aynı zamanda, «sorumlu kamu yetkilisi ve bilimsel kuruluş ve kurumlar medyaya bilimsel geçerliliği olan anlaşılabilir bilgi sağlamalıdır». Bu bilgi «belirsizlik ve karmaşa ya da hatta panik» tetikleyebilecek «sansasyonellik » gibi manasızlıklardan kaçınarak yayılmalıdır⁷.

Karar alma yöntemleri için ise, aynı Rapor, en yüksek elde edilebilir sağlık standardının , onam ve kaliteli sağlık bakımına etkin erişebilirliğe tutarlı bir şekilde bağlanması

7 Cf. International Bioethics Committee of Unesco, Report on social responsibility and health, Unesco, Paris 2010, §§ 97-98.

amacı ile, öncelik belirleme sorununa ve az sayıda toplum herkes için «ideal standart» sağlayacak kaynaklara sahip olduğuna işaret eder ve dört ilke tanımlar: «insanlara eşitlikçi davranmak, örselenebilir kişileri desteklemek; toplum için toplam faydayı azamileştirmek ve sosyal yararlılığı geliştirmek ve ödüllendirmek». Eşit onur ilkesi ve çıkarıcılık ilkesi arasında bir çelişki olması durumunda, eşit onur ilkesinin öncelliği öngörülür: "kıt kaynakları ısraf etmekten kaçınmak için verimliliği geliştirmek doğru iken, kaynakların farklı kullanımı ile başkalarına daha fazla toplam fayda sağlanabilmesi için muhtaç olanlara sağlık bakımını reddetmek haksızlık olur". Bu gibi durumlarda en muhtaç olan kişiler, örneğin kronik hastalara ve engelli kişilere, umut edebilecekleri fayda derecesinde sınırlar olmasından dolayı onlara bakım verilmesi reddedilebilir⁸. Yaşamlarını etkileyen politikaları oluşturmak ve kontrol etmek için bütün paydaşların dahil edileceği kural ve yöntemler seviyesinin ele alınmasına gelindiğinde ise, en umut verici şekil büyük olasılıkla katılımcı demokrasi olarak adlandırılan yöntemde bulunmaktadır.

1997 yılında yayınlanan ve çok iyi bilinen bir makalede, Amy Gutmann ve Dennis Thompson bu metodolojik çerçeveyi biyoetik sorunlara uygulamayakalkıştılar . Bu yazarlar toplu eylemler için farklı ve bazen çelişen talepler ve biyomedikal bilimlerin gelişmesi ile alakalı kamu ve bilim politikalarını doğrulama kavramı sunmayı amaçlayarak, katılımcıların kararlarına ait yöntem ve fikirler ortaya koyabileceği tartışma forumları kurmayı önerdiler. Bu yöntem hem gerektirdiği prosedürün epistemolojik avantajını hem de üretmesi olası etik tavrı desteklemelidir. Gelişim hızı ayak uydurulması çok ama çok zor bir olaydır. Faydanın

8 Ibi, §§ 74 and 77.

paylaşımı ve değerlerin farklılığı Engelhardt gibi bir yazarın işaret ettiği toplumun «ahlaklı yabancılar» görünümünü artıran etkenler olabilir. Ancak, ahlaklı yabancılar dahi sadece yüksek maliyette kaynak ihtiyacı olan politika formülasyonuna değil aynı zamanda kaynak temelinde basit olan kararlı da paylaşmalıdır. Bu perspektifte ilgili toplumsal sorunlarda diğer kültürel altyapıları ve bakış açılarını biraraya getirmek ve tartışırma fikri ikili bir amaç niteliği de taşıyabilir. Bir yandan, bilginin yayılması ve sonuçların karşılaştırması bilginin kendisini geliştirmek için kullandığı en güçlü araçtır. Öte yandan, böyle bir karşılaştırma aracılığı ile ortak bir anlayış daha kolay elde edilir; böylece şeffaf, etkin ve her daim gözden geçirilebilir kararlar üstünde rıza ve yasallaşma sağlanabilir. Bu eşitlik ve saygı ilkelerine uygun olarak insanlar müzakere ettikten sonra bile anlaşmazlıklar var olabilir. Bunun uyuşmazlığın sadece oy vermekle uygulanan demokratik haktan çok karşı görüşün de yasallığının kabul edilmesi durumu olduğu söylenebilir⁹.

İki öngörünün eklenmesi gerekir. Bu tartışırma yönteminin ve tavrının sadece uzmanların değil toplumsal görüşün de daha çok dahil olması çerçevesinde etkilerini yaratabilmesi için bilim adamları ve medya arasında bir ağ kurulması gerekmektedir. Daha önce altını çizdiğim gibi, yeni bilimsel buluşlarda bilgi kalitesi, ve aynı zamanda bu bilginin özellikle daha “demokratik” ve serbest bir internet aracılığı ile tetikleylebileceği korkular veya umutlar, hem toplumsal olarak desteklenen hem de sağlıklı temellere dayalı bir karar için önkoşuldur. İkinci metodolojik araç ise başkaları-

9 Cf. A. Gutmann and D. Thompson, *Deliberating about bioethics*, in «Hastings Center Report», 1997 (3), pp. 38-41, and *Democracy and disagreement. Why moral conflict cannot be avoided in politics and what should be done about it*, Harvard University Press, Cambridge (Ma) 1996.

na zarar vermekten ve damgalamadan kaçınma olarak tanımladığımız dahil etme (inclusion) ilkesini ifade eder. Kamu barışı, tüm vatandaşların ülkedeki diğer kişilerin değerleri ile bir çatışma olması durumunda kendi değerlerinin ertelenebileceği olasılığını kabul etmeleri gerektiğine işaret eder; fakat aynı zamanda mümkün olduğu kadar onların da görüşünün dahil edilip saygı duyulması için çaba sarfedileceği konusunda güvence verildiği takdirde daha garantili olur. Çoğunluk, tartışmaya açık ve dolayısıyla değişime açık bir anlaşmazlık bağlamında, “kazanan hepsini alır” ilkesinin uygulanmasını talep etmeyecektir. Bu öneri sadece herkesin özgürlüğüne saygı duyulmasının ahlaki sebeplerine dayanmaz. Üstünde durduğumuz dayanışma konusu ile ilgili güzel ifade: Dayanışma «dostluk ve saygınlık» ile oluşturulursa «toplum yeşerir ve mutludur»¹⁰ sözünün sahibi modern siyasi ekonominin kurucusu saygın bilim adamı Adam Smith’e aittir.

10 A. Smith, The theory of moral sentiments, Millar, London 1759, part II, sect. II, chap. III.

Berna ARDA

Berna Arda Gaziantep'te doğdu ve ilk ve orta öğrenimini orada tamamladı. 1981 ve 1987 yılları arasında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinde tıp eğitimi aldı. 1987 yılında Tıp Uzmanlık Sınavı ile Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı bölümüne girmeye hak kazandı. 1990 yılında tıp uzmanı derecesini tamamlayarak "bilim doktoru" sıfatını edindi ve 1993 yılında aynı alanda Doktora programını tamamladı. 1993 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı bölümünde doçent doktor oldu ve 1999 yılında profesör olarak atandı.

Dr. Berna Arda 1994-1998 yılları arasında Türkiye Tıbbi Etik Dergisinde yardımcı editör olarak görev yaptı ve 2007 ve 2008 yıllarında Yüksek Sağlık Şurası üyeliği görevinde bulundu. Bunun yanı sıra 2003-2009 yılları arasında Türkiye Üniversiteler Yüksek Kurulu ve Etik Komisyonu, ve Kasım 2003-Mart 2013 arasında UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Biyoetik İhtisas Komitesi üyeliği görevlerinde bulundu. 2008-2012 dönemi için Türk Tabipler Birliği Yüksek Onur Kurulu.

Ağustos 2010'da WAML (World Association for Medical Law) başkan yardımcılığına (vice president) seçildi ve 2006 yılından bu yana WAML'nin Governor'lerinden biridir. 2011 yılında kurulan IAEE (International Association of Ethics Education) kurucular kurulu üyeleri arasında yer alır.

Dr. Berna Arda Ocak-Haziran 2008 döneminde UCL'de (University College of London) misafir profesör olarak bulundu. GEOBS Database4'te Türkiye için veri toplama uzmanı olarak görev yaptı; Etikle alakalı mevzuat ve ilkeler (aşama 1 ve aşama 2, Eylül 2010- Kasım 2011).

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinde ve üniversitenin diğer fakültelerinde eğitmen olarak verdiği etik ve mesleki etik ehliyeti derslerinin yanı sıra, kendi bölümünde "Tıp Tarihi ve Etik Tarihi", Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü doktora programı içinde yer alan "Bilim Etiği ve Bili Tarihi", Ankara Üniversitesi Bioteknoloji Enstitüsü doktora programında "Etik, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Bölümünün yüksek lisans programında "Biyoetik ve Kadın" dersleri 2003-2004 akademik yılından bu yana düzenli olarak verdiği derslerin bazılarıdır. Eğitmen olarak farklı ülkelerde "etik eğitmenleri" derslerine de katılmıştır (Manheim 2006, Riyad 2007(UNESCO) ve Bakü 2008).

British Medical Journal, Journal of Medical Ethics, Journal of Medicine and Law, Journal of Science and Engineering Ethics, Health Medicine and Philosophy dergileri hakem olarak görev aldığı ana dergiler arasında. World Journal of Stem Cell 2009-2013 dönemi Editörler Kurulu üyesidir.

Etik, tıp ve insan hakları, gen-etik, biyoetik, etik eğitimi, hastalık kavramının tarihsel boyutu, araştırma ve yayın etiği ana ilgi alanları arasında yer almaktadır. 25'i İngilizce olmak üzere yüzden fazla yayını vardır (Mart 2012).

Etik Kurullar ve Demokratik Kültürdeki Yerleri

Prof. Dr. Berna ARDA

*Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı  ğretim  yesi
UTMK Biyoetik İhtisas Komitesi  yesi*

 zet

Bu sunumda etik kurullar ve demokrasi kavramı arasındaki ilişki vurgulanacaktır. Etik kurullar ve demokrasi arasında yeşeren ilişkinin yersiz olmadığı göz ardı etmemek gerekir. Nedensellik çizgisi çok kolay bir şekilde geri çevrilebilir, çünkü daha yüksek bir demokrasi seviyesinin farklı toplum seviyelerinde bu çeşit kurullarda bir atılıma yol açması olasıdır. Daha şeffaf ve demokratik toplumlarda daha büyük sayılarda ortaya çıkmaları tesadüf değildir. Bu bağlamda, varoluşları şeffaflık ve demokrasi için daha yüksek bir bilinç seviyesinin işareti olarak algılanabilir.

Etik kurulların bazı görevleri olduğu görülür:

Toplumdaki yolsuzluğun yok edilmesine katkıda bulunmak,

Nüfusun farklı kesimlerinde sorumluluk duygusunu geliştirmek,

Haklar ve sorumluluklarla ilgili bilinci arttırmak,

Toplum içinde disiplinli davranışı yaymaya katkıda bulunmak,

Vurgulanacak olan son bir nokta, etik kurulların yukarıda bahsi geçen görevleri yerine getirmesi için çok açık kuralları, kuralları uygulama gücü ve aksi davranışları engellemek için etkin caydırıcılıkları olması gerekir.

Anahtar sözcükler: etik, demokrasi, etik kurullar, EK'nin görevleri, Türkiye, gelişmekte olan ölkeler.

Giriş

Bu metinde, etik ve demokrasi arasındaki ilişki kısaca ele alınacaktır. şüphesiz konunun teorik kavramının yanın-da kişisel gözlemleri ve deneyimler içerecektir.

Demokrasi bir şekilde “yönetim yöntemleri tasarımı” olsa gerektir. Bu çerçevede, demokrasinin ilkeleri ve kural-ları tasarımı belirleyecektir. Bunun yanı sıra, demokrasinin gerçek olabilmesi için belli durumların tanımlanması gere-kir. Demokrasiye uygun kişiliklerin gelişmesinde “eğitim”in büyük ve öncelikli görevini vurgulamak istiyorum. Hoş-görü, başkalarının farklı düşüncelere ve duygulara sahip olabileceği gerçeğini takdir etmek ve bunlara saygı duy-mak, kişisel hakları incelemek ve onları korumak için emek sarf etmek gibi öğelerin demokrasi kültürünün temellerini oluşturduğuna inanıyorum. Buna ek olarak, sekülerizm de-mokrasi kavramı içerisinde gerekli bir başlıktır. Sekülerizm ve demokrasi bakımından, sekülerizmin dayandığı temel tüm ana sosyal ve siyasi kurallar olarak belirtilmiştir. Bu hu-susta, sekülerizm farklı inançların aynı zamanda varlığını temin eder. Bu iki kavramın benzer olduğu ve birbirini zen-ginleştirdiği söylenebilir. Demokrasi bir düzen kavramıdır, bir yaşam tarzıdır ve aynı zamanda etik bir değerdir. De-mokrasi yalnızca bir çok belirgin düşüncenin aynı zaman-da varlığına hoşgörölü davranmaz aynı zamanda böyle bir ortamın oluşmasını sağlayan araçları da korur. Sekülerizm ise, farklı inançlara sahip ya da inançları bulunmayan ki-şilerin aynı zamanda varolmasını sağlar. Zamanla, sekü-lerizm herhangi bir ideolojiye bağlı kalmaksızın insanların değerlerini geliştirmesine olanak sağlamıştır ve bir dünya görüşünü ortaya çıkarmıştır. Sekülerizm kavramı açısın-dan Türkiye' nin önemi nedir? Türkiye yönetim biçimini ve

işleyişini inançların dışında tutma esasına dayalı “ulus devlet model”inin başarılı bir örneğidir. Ülkenin 1800’lü yıllarda başlayan bir çağdaşlaşma süreci içinde olduğu ve bağımsızlık, hümanizm ve demokrasi gibi evrensel değerler uğruna bir istiklal savaşı başlatıp kazandığı dikkate alınmalıdır. Siyaset profesörü ve gazeteci Mumtaz Soysal, Türkiye’yi benim de katıldığım şu şekilde tanımlamaktadır: “Türkiye Cumhuriyeti hem Asyalı ve Avrupalı bir devlettir; hem bir Balkan hem de bir Ortadoğu ülkesidir; hem Karadeniz hem de Akdeniz kökenlidir. Kültürü hem doğulu, hem batılı düşünceye dayanır. Hem antik, hem Müslüman medeniyetlerinin mirasçısıdır. Böyle bir coğrafya ve böyle harmanlanmış ve çok boyutlu bir kimlik fiilen başka hiçbir ülke ya da toplumda yoktur”¹.

Eğer ki günlük tıp hayatında hasta haklarından ve araştırma deneği hakkından bahsedemiyorsak ve bunlar yerine getiremiyorsa, tıp uygulamamız ve araştırmamız geri kalmıştır ve insan haklarının hayatın tüm kavramlarında çağdaş – demokratik bir ortamın “sine qua non”u olduğunun farkına varmalıyız. Bunlar uzun yıllar önce başlatılan bir mücadelenin meyveleridir. Tüm bunlar “monarşi”den “demokrasi”ye, “kul” kavramından “birey”e, “teba”dan “vatandaş”a geçişin etik olarak önemli tarihi ipuçlarıdır. Özerkliğe saygı kavramı insanın özgürce karar verme hakkı olarak tanımlanabilir. Özerkliğin toplumsal, kültürel ve yaşantısal kimi durumlarda kısıtlandığı açıktır. Günlük tıp hayatında ya da araştırmada özerklik ilkesinin idrak edilmesi ancak “aydınlatılmış onam” (bilgilendirilmiş onay) aracılığı ile mümkündür. Bu noktada, bireysel özerkliğin ancak çağdaş ve demokratik toplumlarda edinilebileceği ve etik için hayati önem taşıdığıının vurgulanması gerekir.

1 Soysal M (2007): Türkiye üzerine, Cumhuriyet, s.2, 17 Mart.

Bu ilkelerin yaklaşımının hümanizm ve sekülerizmi tıp etiği için önkoşul olarak kabul ettiğini iddia edebilir miyiz? Bu ilkelerin arasında “özerkliğe saygı”nın varlığı, toplumların çağdaş ve demokratik konumu ile alakalı olan, insanların etik düşünce için de facto özerk kararlar verebilecek varlıklar oldukları anlamına gelir. Tıp etiği özerkliğe saygı duyup uygulandığı sürece, bireyin seçimi göz önünde bulundurulacak ve seçimlerine saygı gösterilecektir. Özerkliğe saygı duyma çerçevesinde etik bir karar verirken birey bazen sosyal, bazen dini ve bazen kültürel tercihler belirtebilir. Önemli olan toplumdaki her bir kişiyi ayrı ayrı birey olarak algılayan bir yapının kurulmasıdır. Sekülerizm bu kavramda bunu mümkün kılma önceliğine sahiptir. Tıp uygulamasının ayrımcılığa karşı geleneksel bir tavrı vardır. Seküler yaklaşımın tüm inançlara eşit mesafede olma ve tarafsız durum almayı sağlama görevi olabilir mi? Demokratik sosyal düzen, kamu düzeni yani tüm vatandaşların eşit olarak katılma hakkı olan yaşam alanı, herhangi bir dinsel dogmaya dayandırılmaz anlamına gelir, bunun anlamı dinsel düzenin toplumu yönetme iddiasından feragat etmesidir. Daha önce belirtilmiş olan bulguları göz önünde bulundurursak, sosyal kurumların oluşumundaki esas nokta “insan hakları” olmalıdır. Cinsiyet, yaş, ırk, inanç, etnik köken ve kültürel tercihler bizi biz yapan bileşenlerdir. Biz bu bileşenlerin ve aslında daha çoğunun toplamıyız. Ancak, eşitlikçi sosyal yapıların kurulmasında ve tüm kaynakların eşit dağıtılmasında çıkış noktası inançlar ya da kültürel tercihler değil, insan hakları olmalıdır².

Özetle, “etik” demokrasinin gizli kuralları ve izlenen yoludur. Çoğu zaman yazılı olmamalarına rağmen varlıkları

2 Arda B (2007): Tıp etiğinde sekülerizmin önemi: Türkiye örneği, Online Reproductive Medicine, Vol 14, Suppl.1: 24-28, Feb.

hissedilir; sosyal düzene katkıda bulunurlar. Sosyalleşmeye ve sosyal dayanışmaya olanak sağlarlar. Ortak bir sosyal saygı oluşturlar. “Öteki” bireyin farkına varmayı sağlar, başkasını önemsemeye, korumaya ve adaletin farkına varılmasına yardımcı olurlar.

Etik Kurulların (EK) demokratik temelde görevleri

Etik kurullar konusuna ve görevlerine adanmış çok sayıda yayınlanmış çalışma vardır. Dar anlamıyla, EK’lerin görevleri ile ilgili ortak fikir birliğini görmekteyiz, yani şahısların hakları, etik eğitimi ve araştırma sürecini denetleme.^{3, 4} Buna rağmen, esas soru etik kurullar ve açık bir toplum olmanın karşılıklı bir ilişkisi olup olmadığı ve genel anlamda işlevlerinin ne olduğudur.

Etik komitesi üyesi ve iktisat profesörü olarak, Prof. Şenses’e göre, EK’ların yeşermesi ve demokrasi arasındaki ilişkinin asla tek yönlü olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Nedensellik çizgisi çok kolay bir şekilde geri çevirilebilir çünkü daha yüksek bir demokrasi seviyesinin farklı toplum seviyelerinde bu çeşit kurullarda bir atılıma yol açması olasıdır. Daha şeffaf ve demokratik toplumlarda daha büyük sayılarda ortaya çıkmaları tesadüf değildir. Bu bağlamda, varoluşları şeffaflık ve demokrasi için daha yüksek bir bilinç düzeyinin işareti olarak algılanabilir..⁵

EK’lar, farklı yapılarıdaki yolsuzluğu yok etmeye yapacakları katkılar yanısıra dürüstlük, toplum üyeleri arasındaki ilişkilerde daha yüksek ahlak yapıları gibi özelliklerin

-
- 3 Garrard E, Dawson A (2005): What is the role of the research ethics committee? Paternalism, inducements, and harm in research ethics. *Journal of Medical Ethics* 31: 419-423.
 - 4 Sayers M (2007): Should research ethics committees be told how to think? *Journal of Medical Ethics* 33: 39-42.
 - 5 Şenses F (2007): Etik kurullarının görevleri üzerine, özel görüşme, Ankara, 23 Mart.

yayılmasına da katkı sağlayacaklar ve daha şeffaf ve demokratik bir toplumun yükselmesinde etkili olacaklardır.

Demokrasinin önemli ilkelerinden biri toplumdaki bireylerin ve grupların sorumluluğudur. Günlük hayatın çoğu örneğinde, bireylerin ve/veya kuruluşların yaptıkları yanlışların hukuk alanına girmediği durumlar ile karşılaşırız. Hukuk tarafından sıkı sıkıya ele alınmayan bu gri alanda, EK'lar bu kurulların nüfusun farklı bölümlerinde sorumluluğu artırması yönünde önemli role sahiptirler ve demokrasinin gelişimine dolaylı olarak katkıda bulunurlar.

EK'lar demokrasinin gelişimine farklı bir yolla da katkıda bulunabilirler. Bireylerin ve grupların toplumdaki hakları ve görevleri ile ilgili bilincin artırılması konusunda önemli yere sahiptirler. Akademik çevreden sadece bir örnekleme olması için; akademisyenler arasında işbirliği ve uyum faal bir akademik hayatın ortaya çıkması için bir önkoşuldur. Buna rağmen, bireysel üyelerin haklarının korunması, eser hırsızlığının önlenmesi ve bu sonuca bu tarz tek bir önlem ile atıfta bulunmak için etik davranış koduna sahip EK'lara ihtiyaç vardır.

EK'ların demokrasiye başka bir katkısı da toplumda disiplinli davranışın yayılması ile ilgilidir. EK'lar ve ana hatları tepeden aşağıya bir şekilde dış bir kuruluştan dayatılmakta ve gönüllü olarak bunu yaptıkları için bu tarz kurulların kitle medyası ve üniversitelerde yayılması dış etkenler tarafından dikte edilmek yerine, bu kurumlar tarafından benimsenen öz disiplin araçlarıdır.

Yukarıda bahsi geçen görevleri yerine getirmesi için EK'ların açık kuralları, kuralları uygulama gücü ve aksi davranışları engellemek için etkin caydırıcılıkları olması gerekir

Esasen Nasıl İşler?

Bütün bunlar demokrasi ve etik kavramı arasındaki bağlantının kuramsal bakış boyutudur. Bu bölümde, Türkiye’de esasen nasıl işlediğinin bir görüntüsünü sunmaya çalışacağım. Demokrasinin bazı belirleyicilerinden bahsetmemiz gerekir; sosyal maliyet endeksi, yozlaşma algıları endeksi, iktisadi gelişim seviyesi ve kültürel algılar ve beklentiler.

İslam dünyasında bilim ve teknolojiyi değerlendiren güncel bir çalışma⁶ Türkiye ile ilgili çarpıcı bulgular sunmaktadır:

Türkiye Dünya Bankası tarafından tanımlanan gelir sınıflandırmasında üst - orta gelir sınıfında yer almaktadır. Bilimsel harcamalar çerçevesinde, Türkiye dünyanın diğer orta gelir grubu üyesi ülkeleri ile karşılaştırılabilir olan iki Müslüman ülkeden birisidir. Burada vurgulanan bir diğer nokta ise ICO (İslam Konferansı Orgütü) üyesi ülkelerin son yirmi yılda bilim üretme konusunda yerinde saydığı ya da gerilediği durumda Türkiye 1988’de 500 olan bilimsel yayın sayısını, 16,000’nin üzerine yükselmiştir. Zengin petrol kaynaklarına sahip olmamasına rağmen, Türkiye’nin en başarılı ICO ülkesi olduğu vurgulanmaktadır ve bu 1923’te bir humaniteryen bir hukuk devletinin kurulduğu devrime atfedilmektedir. Yayında vurgulanan başka bir önemli nokta da, Türk üniversitelerinde %30 oranında kadın akademisyenin varlığıdır.^{7,8}

Günlük hayatta gelişmişliğin ölçütleri nelerdir? Çok basittir: dürüstlük, bireysel sorumluluk, kanun ve yönetmeliklere saygı, başkalarına saygı, dakiklik vs. Tüm bunlar

6 Nature (2006): Islam and Science: Ambition and neglect: Special 444:19

7 Giles J (2006): Islam and Science: Oil rich science poor, Nature 444: 20-21.

8 Butler D (2006): Islam and Science, Nature 444: 28.

bireyselliğin tamamlanması ve kentselleşmenin yaygınlığı gibi etkenler ile bağlantılıdır. Bu noktada, sosyal maliyet endeksi, yozlaşma algıları endeksi gibi endeksler demokrasi kavramının nüfusta ne kadar yaygın olduğunu belirler. Öte yandan, inançlar böyle bir endekste belirleyici değildir. Sosyal maliyet endeksi sosyal katılım ve toplum üyelerinin birbirlerine ve sisteme olan güvenlerinin toplamıdır. Bu yüzden, sosyal maliyet olarak tanımlanan olgu bir toplumun insan zenginliğinin göstergesidir. Bu kavram biyoetiğin nerdeyse tüm alt başlıkları tarafından beslenmektedir. Bu açıdan, Türkiye’ nin demokratikleşmesi değerlendirildiği zaman kasvetli bir görüntü vardır. Yozlaşma-rüşvet algıları endeksine bağlı olarak 2005 yılında Türkiye çok alt sıralarda yer almıştır. Benzer bir görüntü gayri safi yurt içi hasıla ve yaşam memnuniyeti seviyesi arasındaki ilişkinin değerlendirildiği Dünya Kalkınma Raporu’nda da görülmektedir. Bu görüntünün devamlı iyileştirilmesi yalnızca bir yandan gayri safi yurt içi hasılanın arttırılması ve daha üretken bir toplum haline gelmek ve diğer yandan kültürü değiştirebilecek olan eğitim gibi değişkenler üzerinde çalışılması ile mümkündür.^{9,10}

Kültürel unsurların etik ve demokrasi kavramlarının algılanması ve uygulanmasında çok önemli oldukları görülmür. Kültürel bir tabanda, toplumlar arasında etiğin öncelik olmasını belirlemede ciddi farklılıklar olabilir. “Sizin için özerklik mi adalet mi daha önemlidir?” sorusuna batı dünyasında “özerklik”, doğu kültürlerinde ise “adalet” cevabı daha yaygın verilmektedir. Oysa, bu tercihi göz önünde

9 Krishna A (2002): Active Social Capital: Tracing the Roots of Development and Democracy Columbia University Press, pp.1-13.

10 Svendsen GT (2003): the Political Economy of European Union: Institutions, Policy and Economic Growth. Edward Elgar Publishing, Cheltenham / Northampton, pp. 71- 76, 78- 83.

bulundurursak, bu toplumlarda bireysel özerkliğe ihtiyaç yoktur demek mümkün müdür? Ben öyle düşünmüyorum. Acımasız “rekabet” yerine (tezat olmasına rağmen) “dayanışma” hissine sahip olmak kültürel bir faydadır. Günlük tıp hayatında, “Doktor, benim yerime siz karar verin” diyen ve doktorları aslında olduklarından daha otoriter bir konumda algıladıklarını vurgulayan hastaları çok sık görürüz; böylece doktorları onların adına karar vermeye zorlarlar. Bir başka gerçek de, doktorun sadece “hasta/bireyin kendisi” ile değil “tüm aile ile” muhatap olması, ve kendisi ile ilgili karar alınması konusunda hastanın önceliği bir çok kez ailenin fikirlerine vermesidir ki, bu da kültüre bağlı başka bir tercih olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir tıp etikçisinin günlük hayatındaki ana sorunlar şöyledir:^{11,12,13,14,15}

Aydınlatılmış onam ile ilgili sorunlar, (doktoru bir otorite figürü olarak kabul etmek, “teslim olma”, rasgele yapılan bilgilendirmeler, sözlü açıklamalarda bulunmak yerine yazılı formları tercih etmek, hastaların onay formlarını algılamada sorunlar, imza istenmesine karşı hastanın endişeliliği vs.)

-
- 11 Gillet GR (1989): Informed consent and moral integrity. *Journal of Medical Ethics* 15(3): 117- 123.
 - 12 Sprung CL, Winick BJ (1989): Informed consent in theory and practice: legal and medical perspectives on the informed consent doctrine and a proposed reconceptualization. *Critical Care Medicine* 17(2): 1346-1354.
 - 13 Kaufman CL(1983): Informed consent and patient decision making: two decades of research: *Social Sciences Medicine* 17, 1657-1664
 - 14 Hammerschmidt D, Keane M (1992): IRB review lacks impact on the readability of consent forms for research. *The American Journal of the Medical sciences* 304(6): 348-351.
 - 15 Hedgcocke A, Carvalho F, Lobmayer P, Raka F (2006): Research ethics committees in Europe: implementing the directive, respecting diversity. *Journal of Medical Ethics*: 32: 483-486.

Bu yapıdaki bürokratik özellik (araştırmaya başlamadan önce araştırmacılar tarafından hazırlanması gereken çok sayıdaki ve yoğun dosyalar, ve bunları hazırlarken araştırmacıların bitkinliği ve tükenmeleri)

EK üyelerinin ataerkil yaklaşımı (tıp eğitiminin ve kültürel yapının beslediği tavır)

Çok disiplinli yaklaşıma mesafeli olmak (sadece doktorlardan oluşan yapılar)

Tartışma alışkanlığına mesafeli olmak (“su küçüğün, söz büyüğün” yaklaşımı; kendi fikrini beyan etmektense dinlemeye alışkın olmak)

Bir EK üyesi olmayı algılamak (EK’larda mesleki deneyim etik bilgisinden daha önemlidir),

Bu noktalar çoğu demokrasi için devlete güvenen ve düşük seviyeli sivil toplum gelişimi olan ülkelerde yaygındır.^{16,17,18} Bu yorumların ışığında, Türkiye’deki EK’larda ataerkil ve korumacı eğilimler çok bariz görülür. Ancak, bu durumu belirlemek sürpriz değil. Sadece deneysel gözlemimizin somut bir sonucu olduğunu varsayalım. Tıp alanında deneyime sahip olmak EK üyeliğinin ölçütlerinden birisi olarak kabul edilmiştir; halbuki kıdemli doktor olmak tıpta etik konularda rekabetçi olmayla eşit olarak algılanmıştır. Bunun gibi örnekler gelişmekte olan ülkelerde günlük tıp yaşamında her zaman gözlenmektedir ve ataerkillik ve korumacılık gibi bazı özellikler kısa dönem eğitim faaliyet-

16 Edwards S J L, Kirchin S, Huxtable R (2004): Research ethics committees and paternalism. *Journal of Medical Ethics* 30: 88-91.

17 Hyder AA, Wali SA, Khan AN, Teoh NB, Kass NE, Dawson L (2004); Ethical Review of Health Research: A Perspective from Developing Country Researchers. *Journal of Medical Ethics* 30: 68-72.

18 Borovecki A, Oreskovic S, ten Have H (2005): Ethics and the structures of health care in the European countries in transition: hospital ethics committees in Croatia. *British Medical Journal*, 331: 227-229.

leri sonucu değişmeye dirençli bir görünüm vermektedirler.^{19,20,21,22}

Sonuç olarak, Türkiye demokratikleşme için ciddi ölçüde çaba gösteren ve yüzünü aydınlıktan karanlığa çevirmek istemeyen bir bir ülkedir. Unutulmamalıdır ki çağdaşlaşma ve insan haklarını geliştirme girişimleri bu ülkede 19. yüzyılda başlamıştır ve bundan dolayı uzun bir geçmişe sahiptir. Tarihte, demokrasi ve insan haklarının sorularla dolu olduğu yer ve dönemlerde, sağlığın “hak”tan başka bişey olduğunu ve “devlet”in tanımının “sosyal devlet”ten çok uzakta olduğunu görürüz. Türkiyede, etik alanında çalışan bir akademisyen olmak, insane sık sık “akıntıya kürek çekme” hissini yaşatmaktadır, fakat aynı zamanda, bu hissin üstesinden gelip umudunu yitirmemek anlamına da gelir. Hiçbir görüntü bir gecede değişmez ve değişemez. Süphe-siz, bu Türkiye ve başka toplumlar için de doğrudur. Ancak, her seferinde, olanaklarımız, potansiyelimiz ve sosyal deneyimlerimiz bana umudumu kaybetme hakkımın olmadığını hatırlatmaktadır.

-
- 19 Wainwright P, Saunders J (2004): What are local issues? The problem of the local review of research Journal of Medical Ethics; 30: 313-317.
 - 20 Garrard E, Dawson A(2005): What is the role of the research ethics committee? Paternalism, inducements, and harm in research ethics Journal of Medical Ethics; 31: 419- 423.
 - 21 Borovecki A, ten Have H, Oreskovic S(2006): Education of ethics committee members: experiences from Croatia. Journal of Medical Ethics;32:138-142.
 - 22 Hunter D(2007): Proportional ethical review and the identification of ethical issues Journal of Medical Ethics. 33:241-245.

*Bu sunum Berna Arda'nın Berlin' de 2007 yılında yapılan 9. COMETH Konferansında davet üzerine yapılan konuşması ile “Etik kurullar: Demokratik sistemlerde mümkünler mi? Türkiye örneği. Journal of Medicine and Law 28(3): 531-539, Eylül 2009 (in English), adıyla yayınlanan makalesine dayanmaktadır. (ve Editör izniyle yayınlanmaktadır.)

Kumru ARAPGİRLİÖĞLU

1983 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun olmuş; 1987 yılında ABD Florida Eyalet Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde “kaynak yönetimi” ve “çevre planlaması” alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. 1983-1984 ve 1986-1999 yıllarında, serbest şehir plancısı olarak çalışmış; 1999'dan bugüne, 1995'te yarı zamanlı olarak başladığı Bilkent Üniversitesi Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarisi Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. 2004 yılında Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kent ve Çevre Ana Bilim Dalından doktor unvanını almıştır. 2004'ten bugüne, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Biyoetik İhtisas Komitesi üyesidir. İlgi ve çalışma alanları, kent ve çevre bilimleri bağlamında, insan davranışlarının ve doğanın değerinin birçok boyutta sorgulandığı ekoloji, çevre yönetimi, çevre psikolojisi, çevre etiği, çevre politikaları gibi konuları içerir. 2000 yılında oluşturulan Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi'nin kurucu üyelerindendir; halen yürütücü kurul üyeliğini sürdürmektedir.

Kent Mekanlarının Kullanımında Katılımcı Kamu Politikaları: Gençler ve Engelliler¹

Kumru ARAPGİRLİOĞLU, Dr.

*Bilkent Üniv. Kentsel Tasarım ve
Peyzaj Mimarisi Bölümü Öğr. Üyesi
UTMK Biyoetik İhtisas Komitesi Üyesi*

UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Biyoetik Komitesi üyesi olarak bu bildiride sizlere toplumun iki farklı (uç) tarafı gibi görünen ancak toplum ve kamu politikalarına katılımda çoğunlukla dışarıda bırakılan gençler, engelliler ve bu her iki grubun kesişiminde yer alan engelli gençlerden söz edeceğim. Konuşmamın odağında ise onların özellikle kent mekanlarını özgürce kullanımında belirleyici olan kamu politika süreçleri ve bu süreçlerde daha etkin yer almalarını hedefleyen ulusal ve uluslararası girişimler olacak.

Konuşmamda kısaca üzerinde duracağım konular: Türkiye'deki gençler ve engelliler üzerine birkaç önemli istatistik; ilgili grupların kent mekanlarını kullanırken karşılaştıkları sorunlar, kamu alanlarının özgürce kullanımı ve psikolojik oluşum arasındaki ilişki; özellikle gençlerin toplumsal kararlara etkin katılımının önemi ve nedenleri; kamu politikalarının geliştirilmesi aşamasında gençlerin ve engellilerin kararlara katılımının nasıl sağlanacağına yönelik ulusal ve uluslararası örnekler; son olarak ise ne yapmalı? ve nasıl yapmalı? sorularına yanıtlar ve birkaç öneri.

Konuşmanın ana temasına değinmeden önce UNESCO'nun Sosyal ve Beşeri Bilimler alanında belirlemiş

¹ Bu bildiride “özürlü” yerine “engelli” kullanmamın nedeni, bu grup arasında yapılmış anketlerde bu sözcüğün kullanımının çoğunluk tarafından (%70) isteniyor olmasıdır.

olduğu beş temel yeni temadan söz etmek gerekir. Bunlar: Sosyal dönüşüm (MOST-Sosyal Dönüşüm Yönetimi Programı: temel hedefi sosyal bilimler alanında gerçekleşmiş ilgili çalışmaları toplumun belli başlı kesimlerine aktarmak); sosyal içirme ve gençlik (gençlerle birlikte ve gençler için gerçekleştirmek); etik, bilim ve toplum; insan hakları ve felsefe üst temaları; küresel öncelikler olarak toplumsal cinsiyet eşitliği ve Afrika Kıtası. Biyoetik, Felsefe ve İnsan Hakları, MOST Milli Komiteleri işbirliğinde UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'nun desteğiyle gerçekleşen bu toplantıda izleyeceğiniz gibi yukarıda belirtilen konulara özel bir yer verilmiştir.

Bu bağlamda, bu konuşma da bir yönüyle kamu politikalarına katılımı ve kent mekanlarının kullanımında gençler ve engellilere odaklanırken, bir başka açıdan özellikle sosyal dönüşümde gençlerin dinamizminin ve onların topluma kattığı enerjinin önemine de dikkat çekilecektir.

Gençler ve Engelliler İstatistikleri

Dünya nüfusunun %18'ini oluşturan gençler (1.2 milyar), toplumlarının gelişimine katkıda bulunabilecek önemli bir potansiyele sahiptirler. (UNESCO-Youth Forum 2011) Buna bağlı olarak da toplumların geleceğini kurgularken özellikle gençler önemli yapı taşları olarak düşünülmelidir. Bu nedenlerle gençlerin tümü, toplumsal sorun alanları ya da dikkat edilmesi gereken gruplar olarak ele alınmak yerine, potansiyel katkılarıyla toplumun önemli bireyleri olarak ele alınmayı hak etmektedirler.

Genç tanımı ya da gençlik yaş aralığı kültürden kültüre toplumdan topluma değişmekle birlikte, Birleşmiş Milletler örgütü gençleri 15-24 yaş aralığında yer alan bireyler olarak tanımlamaktadır. 2011 Adrese Dayalı Nüfus Sayımlarına-ADNS göre Türkiye'de 15-24 yaş aralığında 12.9 milyon genç yaşamakta, bu da Türkiye nüfusunun (74.724.269)

%17,3'ünü oluşturmaktadır. 2009 Türkiye İstatistik Kurumu -TUIK verilerine göre nüfusun %43'ü (32 milyona yakın) 25 yaş sınırının altında iken, 2011 ADNS göre ise nüfusun %50'si 29 yaşından gençtir. (TUIK,2009, 2011) Tüm bu veriler ülkemizin gelecek potansiyelini oluşturan gençlerin toplumsal ve kamusal kararlara katılımında, önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

“Dünya üzerinde 650 milyondan fazla engelli insan bulunmakta, bunların neredeyse üçte biri genç ve ortalama %80'i gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Bu nedenle UNESCO'nun önderliğinde yürüyen Gençler için Eylem 2000 ve Ötesi Dünya Programı özellikle engelleri olan gençlerin olanaklarını geliştirmek üzere ülkeleri gerekli önlemleri almaları için teşvik etmektedir” (unesco.org)

Ülkemiz istatistiklerine göre nüfusun % 12,3'ü engelli nüfusu oluştururken (TUIK, 2002), bu engelli nüfusun %16,1'i ise 29 yaşın altındadır (TUIK 2009). Bu istatistikler güncel ülke nüfusuna oranlandığında 9.2 milyon engelli, 29 yaş altında ise 1.5 milyon engelli genç bulunmaktadır. TÜBİTAK'ın gerçekleştirdiği bir başka çalışmada ise bu rakamların daha yüksek olduğu görülür. Bu çalışmaya göre, 0-24 ya aralığında %34,5, 15-24 yaş aralığında ise %15,6 engelli nüfus bulunmaktadır. (TÜBİTAK, 2006)

Kentsel Açık Alan Kullanımları ve Engelli Katılımcı Kamu Politikaları

TUIK, “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010” sonuçlarına göre “kayıtlı olan özürlü bireylerin yaşadıkları yerdeki fiziksel çevre düzenlemelerinin, özürlü bireyin kullanımına uygun olup olmadığı hakkındaki düşünceleri” tablosunda engellilerin belirttikleri temel kaygıların başında, onların hareket özgürlüğünü bir kere daha kısıtlayan, dış mekan düzenlemelerinin yetersizliği gelmektedir. Ankete katılanların % 66,9'u kaldırım, yaya yolu ve yaya

geçitleri düzenlemelerinin hareketlerine uygun olmadığı-
nı belirtmektedir. Bu oran ortopedik ve görme engellilerde
%71'e kadar çıkmaktadır. Kent içinde sorun yaşadıkları ve
yetersiz buldukları öteki kamu kullanımlarına yönelik gö-
rüşleri ise şöyledir: Kamu binaları (%58,4), postane ve
bankalar (%55,4), spor tesisleri (%38,4), sinema ve tiyatro-
lar (%33,4), parklar ve yeşil alanlar (%43,3) kullanımlarına
uygun düzenlenmemiştir. Yüzdesi düşük olan bazı kulla-
nımlarda (spor tesisleri, sinema ve tiyatro gibi) ise neredey-
se %50'sinin bunlarla ilgili hiçbir fikri yoktur. (TUIK, 2011)

Bu veriler doğrultusunda engelli nüfusun %50'sinin
kamu kullanımlarının düzenlemeleri ile ilgili ciddi bir sorun
yaşadığını, %70'inin ise özellikle kent içi hareketliliklerinde
önemli bir yer tutan sokaklar, kaldırımlar, hatta yaya yolla-
rını dahi rahatlıkla kullanamadıkları ve ciddi sorunlar yaşa-
dıklarını söyleyebiliriz. Burada ortaya çıkan en temel sorun,
toplumun, kamu politikalarını belirleyen, kamu alanlarını
denetleyen ve düzenleyen organlarının, zaten yaşamları-
nı sürdürmekte sağlıklı insanlardan farklı olarak zorluklar
yaşayan bu grubun üzerine bir de neredeyse %70'e yakın
bir engel daha ekleyerek yaşamlarını daha da zorlaştırı-
yor olmalarıdır. Bütün bu veriler, özellikle kamu yapıları
ve açık alan kullanımları ve düzenlemelerine yönelik olarak
özel gereksinimleri olan bu grupların, kamu politikalarının
oluşumuna etkin katılımının sağlanmasının önemini ortaya
koymaktadır.

Konuşmanın öteki ana grubu olan gençlerin kent açık
alanları kullanımları ve kamu politikalarına katılımı konusu
ise günümüzde ve gelecekte ulaşılması hedeflenen toplum
refahını yakından ilgilendirmektedir. Yapılan kaynak araş-
tırmasında görülmektedir ki gençlerin kent açık alanlarını
kullanımlarına yönelik istekleri çok az bilinmekte, kentlerin
geleceği ile ilgili konularda ya onlara çok az danışılmakta

ya da danışılrsa bile istek ve dilekleri kararlara yansıma-
makta ve etkin olmamaktadır.

Kent açık alanlarının, gençlerin, yetişkinlerin gözetimi ve denetimi olmadan, rahatlıkla “takılabilecekleri” nadir alanlardan olması ve toplumsal kimliklerini oluşturmada ayrıca önemli rol oynaması, gençlerin bu alanları özgürce kullanabilmeleri ya da onlarla ilgili alınacak kararlara katılabilmelerini daha da önemli kılmaktadır. Hâlbuki tam aksine gençlerin açık alanları kullanması iki temel nedenle kısıtlanmaya çalışıldığı görülür. Birincisi kent açık alanlarının yeterince güvenli olmadığı korkusu, ikincisi ise onların yüksek ses ve garip davranışları ile “öteki” kentlileri rahatsız edebileceği korkusu. Bir başka deyişle, toplumda, gençlerin korunması gereken ya da sakınılması gereken bir toplum kesiti olduğu görüşü egemendir. Kaldı ki, daha önce de sözü edildiği gibi, “geleceğin kentlileri” olarak gençlerin kent açık alanlarını büyüklerin denetiminden uzakta özgürce yaşayabilmeleri, potansiyel kent kullanıcıları olarak özgürce kent mekânlarını deneyimleyebilmeleri ve bu alanlara ilişkin tüm kararlara etkin olarak katılabilmeleri, yalnızca kendi gelecekleri açısından değil, kentlerin geleceği için de önem taşımaktadır. Çünkü sonuçta bugün yetişkin olanlar kent yaşamından çekilmeye başladığında esas bu mekânları kullanacak ve denetleyecek olanlar bugünün gençleri olacaktır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı –UNDP tarafından hazırlanmış olan Türkiye’deki Gençler isimli rapor, 15-24 yaş grubunun Türkiye bağlamında İnsan Gelişimi odaklı önemli bir kalkınma değeri taşıdığını belirterek gençlerin toplumun en canlı, değişimin asal oyuncular olduğunu eklemektedir. (UNDP, 2008, s.1-2) Yine bu rapor verilerine göre, bu yaş aralığında çalışan gençlerin sayısına (% 19) karşın sendikalar gibi oluşumlara katılımlarındaki düşük

oran (%35), gençlere sağlanan kısıtlı koşulları göz önüne sermektedir. (UNDP, 2008, s.14) Bunların yanı sıra genç kızlar ve kadınlar, aile içi, toplumsal ve hatta –internet kafe-gibi daha güncel kamu kullanımlarından dahi mahrum bırakılmakta, normalde gençlerin yaşadığı sorunları misliyle yaşamaktadırlar. (UNDP, 2008, s.15) Bireyler hem genç hem kadın hem de engelliyseler toplumsal yaşama ve kararlara katılım konusundaki istatistiksel veriler ve oranlar gittikçe dramatik boyutlara erişmektedir.

Gençlerin ve engellilerin kamu politikalarına katılabilmelerinin çeşitli yolları vardır. Bu grupların kent mekânlarını özgürce kullanabilmeleri, deneyimleyebilmeleri ve hareket kabiliyetlerini artırabilmeleri için, kendilerini toplumda görünür kılmaları, politika ve kamu kararlarına katılımda kabul ettirmeleri gerekmektedir. Bunu yapabilmenin birinci yolu doğrudan parlamentoda ve yerel yönetimlerde yer almaktır, bir başka yolu ise kamu politikalarına ve kararlara katılımda dolaylı olarak etkin olabilecek STK’lar gibi kurum ve kuruluşlarda gönüllü görev almak. Oysaki istatistikler gençlerin ve engellilerin aday olarak politikaya katılımda istekli olmalarına karşın (25-29 yaş aday %8,7) 25-29 yaş aralığında ancak % 0,5’inin, yani 3 kişinin (erkek) parlamentoya girebildiği görülür. Yerel seçimlerde de istatistiksel veriler benzer doğrultudadır. Yerel yönetime aday genç sayısı (kadın-erkek toplam) %5,9 iken, 25-29 yaş aralığında seçilmiş olanların (16-erkek), oranının yine %0,5’te kaldığı görülür. Bu veriler bize Türkiye parlamentosunun ve yerel yönetimlerinin (35-64 yaş seçilmiş –erkek- %94,2- bu aralığın yalnızca %0,9’u kadındır) “yetişkin” “sağlıklı” erkekler tarafından yönetildiğini göstermektedir. Ünlü bir şairimize göre “Yaş otuz beş yolun yarısı eder”; ve bu yaş neredeyse insanın gücünün de azalmaya başladığı yıllardır.

Gençlerin ve engellilerin kamu politika kararlarının doğ-

rudan verildiği parlamento ve yerel yönetimlerde yer almayışının en temel bir sonucu olarak, kentsel açık alan düzenlemeleri, toplu taşıma politikaları ve kent yaşamına ilişkin alınan birçok karar sağlıklı yetişkin “erkek” kentliler tarafından denetlenmekte ve örgütlenmektedir. Bunun en önemli yansıması ise nüfusun neredeyse % 75’ini oluşturan, engellilerin, çocukların, kadınların, gençlerin ve yaşlıların kamu politikalarının dışında tutulmasına, etkin katılımlarının kısıtlanmasına yol açmaktadır. Bunun doğal bir uzantısı olarak da karar süreçlerinde “ötekileşen” bu grupların kent içi yaşamlarını kolaylaştıracak politikaların oluşumu üzerine de herhangi bir gelişme kaydedilmemesine neden olmaktadır.

Gençleri ve Engellileri Güçlü Kılmanın Yolları

Değinildiği gibi toplumu denetleyen ve yönetenlere ses duyurabilmenin, ulaşabilmenin farklı yolları vardır. Şu anda katıldığınız toplantı gibi, çeşitli örgütler, ulusal ya da uluslararası kuruluşlar, üniversiteler, gerçekleştirdikleri toplantılar, çalıştaylar, sürekli kıldıkları konferans dizileri aracılığıyla benzer kaygıları toplumla, toplumun duyarlı ve güçsüz kesimleriyle paylaşarak ilgili konulara dikkat çekmeye çalışmaktadırlar. Gençleri ve engellileri güçlü kılma çabasının karşılıklı her iki grup tarafından da anlaşılması, benimsenmesi bu gibi girişimlerin en önemli parçalarından biridir. Böylelikle bir grup karşı gruba sesini nasıl duyuracağını öğrenirken, yönetici grup ise öteki grupları dinlemeyi öğrenmektedir.

Gençlerin ve engellilerin özellikle politikadaki yetersiz temsiliyetinden yola çıkarak birkaç soru yöneltebiliriz. Öncelikle gerçek sorumluluğun merkezi, yerel ve parti yönetimlerinde olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle sorular da onlara yönelik olacak. Toplumu ve kamu politikalarını yöneten ve yönlendirenler “öteki” grupların seslerini du-

yurabilecek güce erişmelerini mi beklemektedirler? Ya da kamu vicdanına – içseslerine yönelerek, onların seslerini yükseltmelerine gerek kalmadan, gereksinimleri ve istekleri doğrultusunda, onların da temsiliyetini artıracak yeni düzenlemelere yer verecekler midir?

Genç insanlar başkaları tarafından yüreklendirilmeyi beklerken, toplum da onların bazı toplumsal konularda daha duyarlı olmasını isteyebilir. Bu sürecin çok erken yaşlarda ailede, okulda, gönüllü toplum hizmetleri aracılığıyla başlayarak geliştirilmesi gerekir, çünkü bu, deneyimleme ve öğrenme süreçlerini de içerir. Gençlerin ve engellilerin bu süreci sağlıklı yaşayabilmeleri için fırsatların yaratılması ve yolların açılması önemlidir. Bu aşamada merkezi ve yerel yönetimlere ve parti örgütlerine önemli görevler düşer. Bu kurumlar, gençlerin ve engellilerin yalnızca kent yaşamına aktif katılımının sağlanmasında değil kamu politikalarının oluşumuna doğrudan katılabilmelerinin de yollarını bulmalıdırlar. Sonuçta kazanan taraf gençler ve engelliler değil toplumun ve toplum yaşamının tümü olacaktır. Kent çevrelerini ve yaşamı bambaşka algılayabilen gençler ve engelliler, yaratıcı öngörülerıyla toplumun ve yöneticilerin birçoğunun ayırdında olmadığı konularda ve açılardan toplum yaşamına katkıda bulunabilecek önemli bir potansiyele sahiptir.

Kamu Politikalarında Gençlerin ve Engellilerin İçerilmesi, Katılımı ve Güçlü Kılınması için Uygulamalar ve Örnekler

Gençlerin ve engellilerin istek, dilek ve görüşlerini duyurabilecekleri çeşitli ulusal ve uluslararası platform bulunmaktadır. Bu bölümde, genel yazında ve politikalarda daha az yer verilen gençlere odaklanmak istiyorum. Burada değineceklerim, gençlerin özellikle bazı toplumsal ve çevreyle ilgili konularda yetişkinlerden daha duyarlı olması

nedeniyle, dolaylı da olsa engellileri ve engelli gençleri de kapsayacaktır.

Gençlerin kendilerini en etkin biçimde ifade edebildikleri uluslararası platformlardan biri Birleşmiş Milletler Gençlik Forumlarıdır. “1999’dan bugüne gerçekleştirilen Gençlik Forumları, Birleşmiş Milletler örgütünde en üst düzeyde genç katılımının kesintisiz gerçekleştiği ve kurumsallaşmış nadir düzeneklerdendir.” Dünya Gençlik Konferansları serisinin beşincisi olan Gençlik ve Kalkınma 2010’da 1000 gencin katılımıyla İstanbul’da gerçekleşmiştir. İstanbul Eylem Planı verilen sonuç belgesinde beş ana konuda eylem kararı alınmış, bu doğrultuda hükümetler, uluslararası örgütler ve genç sivil toplum örgütleri birlikte çalışması önerilmiştir. Beş eylem alanı şunlardır: Eğitim politikaları gençlerin katılımı ile belirlenmelidir; gençlerin bağımlılığının azaltılarak, genç girişimcilik yüreklendirilmelidir; sürdürülebilir yeşil politikaların yaşama geçirilmesinde gençler önemli bir itici güçtür; hükümetlerin de desteğiyle uluslararası karar süreçlerine gençlerin de katılımı sağlanmalıdır; son olarak ise Birleşmiş Milletler çatısı altında Gençlik Meclisleri oluşturmak ve bunları tüm ülkelere yaymak. (UNESCO -Youth Forum, 2012)

2011’de gerçekleşen Birleşmiş Milletler Gençlik Forumu’nun Sosyal ve Beşeri Bilimler oturumunda öne çıkan konular arasında ise: Gençlerin, ulusal düzeyde, karar verme süreçlerine etkin katılımı, temsiliyetinin artırılması, gençlik meclislerinin oluşturulması ve tüm bunların karşılıklı iletişim kanallarının sürekli açık tutularak güvence altına alınması; konu paydaşlarının gençlikle ilgili veri toplama ve bilgi edinme sürecini başlatarak bu bilgileri geniş toplum kesimleriyle paylaşması ve verilere kolay ulaşımın sağlanması, vardır. (UNESCO, 2012, s.16)

Gençlerin ön planda olduğu bir başka uluslararası plat-

form ise Avrupa Konseyi'nin öncülüğünde örgütlenen Avrupa Gençlik Forum'larıdır. 1992'de "Gençliğin Belediye ve Bölgesel Yaşama Katılımına İlişkin Avrupa Şartı"nın Avrupa Konseyi Avrupa Yerel ve Bölgesel İdareler Meclisi'nce kabulünden" sonra etkin olarak gençlerin yerel ve bölgesel yönetimlere katılımı ve temsili konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. (Oktay, 2004) "SESİNİ DUYUR!" adlı Gençliğin Belediye ve Bölgesel Yaşama Katılımına İlişkin Avrupa Şartı'na yardımcı ek olarak hazırlanan el kitabı içinde gençler ve katılımı ilgili yol gösterici birçok yöntem bulunmaktadır. (Avrupa Konseyi, 2008)

Ülkemizdeki gençlik çalışmaları ise birkaç farklı alanda ilerlemektedir. Bunlardan birincisi parti gençlik kolları aracılığıyla, ki burada hem yazının amacını aşacağından hem de temsiliyete yansımıyor olması nedeniyle değinilmeyecektir. Gençlerin ülkemizde seslerini duyurabildikleri, partilerden bağımsız olarak, katılımı ilgili önemli deneyimler elde ettikleri iki önemli platform daha bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Toplum Gönüllüleri Vakfı- TOG, ikincisi ise Gençlik Kent konseyleridir.

2002'de kurulmuş olan TOG, düzenli olarak hem ülke düzeyinde hem de üniversitelerin yoğun olduğu kentlerde, "her sene, 101'i aşkın üniversite kulübü bünyesinde yaklaşık 35.812 gencin 844'ü aşkın proje ve etkinliğini hayata geçirmesini destekliyor." Gençlerin gönüllü olarak sosyal sorumluluk çalışmalarına katılmasını sağlayarak kişisel gelişimlerine katkıda bulunuyor. Gençlerin seslerini duyurabileceği önemli platformlardan biri olan TOG üniversiteye giden gençleri odağına alıyor. (tog.org.tr)

1992 Birleşmiş Milletler Rio Zirvesi'nin bir uzantısı olarak başlatılan Yerel Gündem 21 kapsamında ülkemizde de oluşturulan ve gerçekleşen Ulusal Gençlik Parlamentosu "Mayıs 2004 yılında 75 ilden 297 delegenin katıldığı bir zir-

vede kurulmuştur. Gençliğin, gençlik politikalarının hazırlık ve uygulama aşamasında söz sahibi olamaması, planlama, karar alma ve uygulama süreçlerinden uzak kalması, gençlerin bir araya gelerek yerel yönetimlerde söz sahibi olmalarını sağlamak için” bir araya gelen platform “Her Meclise bir Gençlik Temsilcisi” sloganıyla çalışmalarını yürütmektedir. (undp.org.tr)

Ulusal Gençlik parlamentosuna temel oluşturan Gençlik Meclislerinin, “temel işlevleri arasında, gençliğin kent yönetimlerinde söz sahibi olması, planlama, karar alma ve uygulama süreçlerinde aktif olarak yer alması, ... örgütlenme bilincinin geliştirilmesi, ... ulusal düzeyde bütüncül gençlik politikalarının oluşturulmasına katkıda bulunulması yer almaktadır.” (Kent Konseyleri, 2010, s.37-39) 29 Mart 2009 Mahalli İdareler Genel Seçimleri öncesi yürütülen kampanyayla parlamento ve belediye başkanlığı seçimlerinin aksine, birçok ilde 25-30 yaş arası adaylar, belediye (% 3,34) ve il genel (% 1,74) meclislerine seçilmişlerdir. (Kent Konseyleri, 2010, s.41) (TUIK, 2011)

Katılımcı Kamu Politikalarına Doğru

Tüm bu özetlenenler doğrultusunda ülkemizde gençler ve engellilerin kamu politikalarına katılımında eskisine göre önemli ilerlemeler kaydedildiği, ancak bu çabaların henüz uygulamalara yansımadağı görülmektedir. Yazılanların ortaya koyduğu temel sorun, var olan sistemin bu grupların doğrudan karar verme noktalarında yer almasına izin vermiyor olmasıdır. Ancak Yerel Gündem 21, TOG gibi örgütlenmeler yanı sıra gençlerin belli başlı uluslararası platformlarda da kendilerini ifade etmeye başlamış olmaları, hem onları cesaretlendirmekte, hem deneyimlerini artırmakta hem de toplumu bu doğrultuda hazırlamaktadır. Ayrıca 29 Mart 2009 Mahalli İdareler Seçimlerinde başvuru süreçleri ve seçim sonuçları gençlerin temsiliyetinin özellik-

le meclislerde çok belirgin olarak arttığını göstermektedir. Bir sonraki hedef en alt toplumsal birim olan aileden başlayarak daha üst örgütlenmelere kadar gençler ve engelliler gibi grupların kentsel çevre düzenlemelerinde söz sahibi olmalarını ve bu bağlamdaki katılımlarını arttırmak olmalıdır. Daha önce de söz edildiği gibi bu gelişim karşılıklı sağlanacak anlayışla güçlenecektir. Bir yandan güçsüz olan grupların kendine güvenlerini sağlamlaştırarak haklarını savunmayı öğrenmelerini sağlamak, öte yandan yönetimi ve karar süreçlerini ellerinde tutan gruplara diğer grupları dinleme, anlama ve söz hakkı tanıma becerileri kazandırmak. Hepsi iyi bir gelecek, sağlıklı kent mekanları oluşturmak için.

Kaynaklar

“HAVE YOUR SAY!” manual on the revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life (2008) Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Human Development Report (2008) Youth in Turkey, UNDP, Ankara, Turkey.

Kent Konseyleri: Türkiye'nin Katılımcı-demokratik yönetim modeli olarak dünyaya armağanı (2010) Emrealp, Sadun (Hazırlayan), UCLG-MEWA, İstanbul.

Oktay, Fatoş, (2004) Ulusal Gençlik Konseyi ve Avrupa Gençlik Forumu, Ankara Üniversitesi, Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 26. Dönem Uluslararası İlişkiler Uzmanlık Programı, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Ankara.

Survey on Problems and Expectations of Disabled People 2010 (2011) No: 71, TUIK, Ankara.

<<[<http://tog.org.tr/hakkimizda_125>>](http://tog.org.tr/hakkimizda_125)>>

Tufan, İ., Ö. Arun, (2006), Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 İkinci Analizi, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu TÜBİTAK- The Scientific and Technical Research Council of Turkey's (Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu) - Social Sciences and Humanities Research Grant Group, Ankara.

Turkey's Statistical Year Book 2009 -Türkiye İstatistik Yıllığı (2010) Turkish Statistical Institute TUIK, Turkish Statistical Institute Printing Division, Ankara.

<<<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=1402>>>

The UNESCO Youth Forum: Celebrating a Decade of Youth Participation 2011 (2012) Golda El-Khoury, Marc Feustel, Maria Kypriotou (eds.), UNESCO- Paris.

<<<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-with-disabilities>>>

Yentürk, N., Y. Kurtaran, G. Nemutlu (Derleyenler-eds), (2008) Türkiye'de Gençlik Çalışması ve Politikaları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 205, Gençlik Çalışmaları 9, İstanbul.

Youth Participation Guide: Assessment, Planning and Implementation, (2008), Maxwell Marx, William Finger, and Hally Mahler (eds.), published by Family Health International (FHI), Supported by United Nations Population Fund-UNFPA.

Orio IKEBE

UNESCO Arap Ülkelerinde Bilim için Kahire Bölgesel Sosyal ve İnsan Bilimleri Uzmanı. Orio Ikebe Tokyoda doğdu. Orio Ikebe Gakushuin Üniversitesi ve Tokyo Üniversitesinde insan kanser hücrelerinin glico-phingolipid'i ve Belçika Leuven Üniversitesinde Bioetik, Tıbbi Antropoloji ve Tıbbi ve Sosyal Bilimler üzerine okudu ve araştırmalar gerçekleştirdi. UNESCO'ya 2000 yılında Pariste Sosyal ve İnsan Bilimleri Bölümü Bioetik dairesinde katıldı ve 2007 yılında UNESCO Kahire ofisine tayin edildi. O zamandan bu yana, UNESCO'nun Arap bölgesinde bioetik ve etik bilimi ve teknolojisi projeleri için odak noktası olarak çalışmaktadır.

Bölgede Kamu Biyoetik Politikalarının Oluşturulmasında UNESCO Çalışmaları

Orio IKEBE

Bioetik, Bilim ve Teknoloji Etiği Birimi

UNESCO Bölge Ofisi, Kahire

Etik kuralların kanunlara yansımaları sağlayabilmek amacıyla karar vericiler, uzmanlar ve genel olarak halk arasında biyoetik ilkelerinin teşvik edilmesi gerekmektedir. UNESCO'nun biyoetik alanında benimsediği üç bildirge bulunmaktadır, bunlar sırasıyla: “İnsan Genomu ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”(1997), “İnsan Genetik Verileri Uluslararası Bildirgesi” (2003) ve “Biyoetik ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” (2005). Söz konusu bildirgeler, Türkiye de dâhil, UNESCO'ya üye tüm devletler tarafından oy çokluğu kabul edilmiştir. Biyoetik ve özellikle genetik alanında evrensel olarak kabul edilmiş olan ilkeler, anılan bildirgelerde madde madde belirtilmiştir. Bildirgeler hukuken bağlayıcı belgeler değildir ancak ulusalyasa ve çerçeve kuralların geliştirilmesi için iyi bir kılavuz görevi görmektedirler.

Çalıştığım Arap bölgesinde biyoetik, bilim ve teknoloji etiğinin odak noktası olarak çalıştığım projeler çerçevesinde 2007 ve 2009 yılları arasında 17 Arap ülkesinde araştırma gerçekleştirdik ve bazı biyoetik soruların hukuکی durumunu inceledik. İnceleme kapsamına alınan ülkeler: Cezayir, Bahreyn, Mısır, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Fas, Umman, Filistin, Katar, Saudi Arabistan, Sudan, Suriye, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen'dir. Araştırma konularımız: “Üreme ve Tedavi Edici Klonlama”, “Embriyo Kök Hücre Araştırması”, “Genetik Testler”, “İnsan Genomu ve Gen Analizleri”, “İnsan üzerinde girişimsel Araştırma-

lar”, “Organ Nakli”, “Yardımcı Üreme Teknolojileri”, “Yasal Tahliye” “Farmasötik Araştırmalar”. Bölgedeki uzmanlarla sağlanan koordinasyon ile ulusal yasalar, taslak yasalar , ulusal yönetmelikler ve resmi görüşler araştırılmıştır. Rapor ve araştırma sonuçları 2011 de yayımlanmış olup, şu anda sadece İngilizce olarak mevcuttur.

Araştırma sonuçları insan klonlaması, kök hücre araştırması, genom analizi gibi yeni teknolojilerin sadece çok sınırlı sayıda ülke tarafından ele alındığını göstermiştir. Bazı ülkeler yardımcı üreme teknolojileri hakkında ayrıntılı yasal düzenlemeleri olmaksızın çeşitli araştırmalar ve uygulamalar gerçekleştirmişlerdir. Organ bağışları ve tahliye pek çok ülkede genellikle çok iyi düzenlenmiş olmakla birlikte, teknolojiadaki gelişmelerin karşılanabilmesi için bazı kanunlarda ve mevzuatlarda revizyon yapılması gerekmektedir. Kısacası, Arap bölgesinde biyoetik ve etik alanında, ulusal yasa ve düzenlemeleir ivedilikle oluşturulması gerekmektedir.

Biyoetik alanında kılavuz oluşturması açısından, UNESCO Ürdün’de Ekim 2011 tarihinde kök hücre araştırmaları hakkında taslak yasa ve mevzuatın tartışılacağı bir çalıştayın organize edilmesini desteklemiştir; hâlihazırda bu konu Parlamento’ya sunulmadan önce istişare sürecindedir. Mısır’da klinik deneyler hakkındaki ulusal rehberler kaleme alınmakta ve UNESCO ile Dünya Sağlık Örgütü bu alanda destek vermektedir.

UNESCO’nun ikinci faaliyet alanı, üye ülkelerin biyoetik kapasitelerini geliştirmelerinde katkı sağlamak ve Ulusal Biyoetik Kurulların çalışmalarını desteklemektir. Bize göre Ulusal Biyoetik Kurulları hükümetin danışma mercileridir ve hükümete gelişen teknolojilere ilişkin görüş ve raporlar hazırlamakla görevli olmalı ve çıkarılacak olan yasa ve kılavuzların oluşturulmasında öncülük etmelidirler. Arap böl-

gesinde, Ulusal Biyoetik Kurulu oluşturmuş olan ülke sayısı çok değildir ve bazıları Komitelerinin görev ve işlevlerini canlandırmak için teknik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. UNESCO devletlere Ulusal Biyoetik Kurulları kurmaları için destek vermekte, çalışmalarında yer almakta ve komite üyelerinin eğitimine UNESCO'nun Biyoetik Komite Yayınları ile katkı sağlamaktadır.

Yakın geçmişte, UNESCO ile Umman arasında Ulusal Biyoetik Kurulunun oluşturulmasına yönelik bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır.

Kamu biyoetik politikalarının başarılı olabilmesi ve kapasitenin yaratılması sadece hükümet düzeyinde değil uzman, öğrenci ve genel halk nezdinde de gerçekleştirilmelidir. Ancak Arap bölgesinde sadece çok sınırlı sayıda ülke biyoetik eğitim programına sahiptir. UNESCO'nun önemli projelerinden bir tanesi üniversitelerde biyoetik eğitiminin teşvik edilmesine yöneliktir ve bunun için UNESCO tıp fakültelerinde, hukuk fakültelerinde ve diğer fakültelerinde rahatça uygulanabilecek temel bir biyoetik ders programı oluşturmuştur. Şu anda bölgede müfredatında bu ders programını kullanmak ve bize geri bildirim yapmak isteyen bir üniversite arıyoruz, öyle ki bu programın gelecekteki içeriği zenginleştirilebilsin ve kültürel ve bölgesel farklılıkları yansıtacak içeriğe sahip olabilsin.

Bugün sizlere tanıtmak istediğim UNESCO'nun bir diğer çalışması Arap bölgesinde Kadın konularına yönelik biyoetik ağıdır. Bu ağ bölgede kadın sağlığı ve araştırmaları konuları üzerinde çalışan bireyleri ve kurumları bir araya getirmektedir. Ağın amacı bilgi alış veriş yapılarak, uzmanlar ve kurumlar arasında güçlerin birleştirilmesi, araştırmaların ve çalıştayların yapılması ve hükümete politika konusunda danışmanlık vererek kadınların konumunu iyileştirmeye katkı sağlamaktır.

Bu ağ UNESCO Kahire Ofisi, Mısır Bilim Akademisi ve bölgedeki çeşitli uzmanlar tarafından 2010 yılında kurulmuş olup, ağın ilk konferansı 2011 yılının Aralık ayında Kahire’de düzenlenmiştir. Söz konusu Konferansa Mısır ve bölge ülkelerden gelen uzmanlar ve farklı kuruluşların temsilcileri katılmışlardır. Şu anda bölgedeki ağ tarafından aşılması gereken acil sorunlar uzmanlar tarafından rapor edilmiştir. (Örneğin; Mısır ve Sudan’da Kadınların “Sünnet” edilmeleri, Bahreyn’de evlilik öncesi genetik test sonrasında stigmatizasyon , Tunus’ta üreme teknolojileri ve eşitlikli kullanım , Yemen’de yetersiz sağlık hizmetlerine erişim zorluğu, Filistin’de ileri sağlık hizmetlerine sınırlı erişim ve insan gücü eksikliği, vb.)

Ağ içerisindeki üyeler arasındaki iletişimi kolaylaştırmak amacıyla UNESCO tarafından, hâlihazırda bölgeden ve bölge dışından 100 kişinin katıldığı ağ ile ilgili bir Blog oluşturulmuştur (<http://bioethicsnetwork.wordpress.com/>). Ayrıca, bir Facebook Grubu da bulunmaktadır ve üyelere ilgi duydukları konuları serbest bir şekilde paylaşımlarına olanak sunmaktadır.

Değerlendirilen Biyoetik konular:

- Kadın sağlığına ilişkin konular (Örnek: üreme teknolojileri ve sağlık, sağlık hizmetlerine erişim ve cinsiyet, kadınların sünnet edilmesi, tahliye ve doğum kontrolü)
- Kadına ve sağlığına yönelik kültürel ve ekonomik etkiler (Örnek: Okuryazarlık ve sağlık, yoksulluk , evlilik öncesi genetik test, kadınlara karşı şiddet)
- Kadınların araştırmalara katılımını artırma (Örnek: araştırma etiği, kök hücre araştırması)
- Bilim ve kadın
- Sağlık çalışanları ve sağlık sistemleri (Örnek: doktor-hasta ilişkisi, hemşirelik etiği, sosyal hizmet uzmanları)

- Bölgede biyoetik ilkelerinin uygulanması (Örnek: aydınlatılmış onam, gizlilik, danışmanlık, kadın hakları, bilme ve bilmeme hakkı)

Şu anda ağın özel bir birimi stratejik bir düzenleme üzerinde çalışmaktadır. Buna göre ağın misyonu, amacı, yapısı ve görevleri ve üyelik şartları belirlenmektedir. Ağın sürdürülebilirliğini sağlamak için fon temin etmeye çalışıyoruz, böylece düzenli konferanslar düzenleyebiliriz ve üye olan kişi ve kurumların faaliyetlerini destekleyebiliriz.

Ümit ediyorum ki Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde (MENA) biyoetik konusunda deneyim ve bilgi konularında işbirliğini sağlayabilir ve kadın sorunlarının üstesinden gelebilmek ve kadının statüsünü güçlendirebilmek adına güçlerimizi birleştirebiliriz.

Sosyal ve Beşeri Bilimler Komiteleri Adına Son Söz

Meral ÖZGÜÇ

Konferans Koordinatörü

“The key to *Keys to the 21st Century* is the ethic of the future not an ethic *in* the future, perpetually postponed, but an ethic of the present *for* the future”

*Jerome Binde**

UNESCO, 21. Yüzyıl için vizyonunu “barış kültürü” olarak benimsemiştir. UNESCO başkanı Irina Bokova’nın sözlerine göre “UNESCO anlamlı bir barış için donanım-hardware değil ancak yazılım-software temin eder.” **

Evrensel bir barışı oluşturmak ve adil bir toplum yaratmak için elimizdeki araçlar ve yazılımlar nelerdir?

Bu sorunun çok farklı ortamlarda sorulmasına rağmen kolay bir cevabı yoktur. Ancak bu soruya cevap arayışımız sürekli bir dialog ve etik sorgulama ile canlı tutulmalıdır. Bu dialog sadece tek bir toplumun fertleri arasında değil çok daha geniş bir çerçevede, farklı kültür ve geleneklere sahip değişik toplumlar arasında da açık tutulmalıdır.

Birleşmiş Milletler Milenyum Hedefleri aslında öncelikleri ve yol haritasını çizmiş durumdadır: Yoksulluğun

* Editör, *Keys to the 21st Century*, 20012 UNESCO Publishing/Berghann Basımevi

** Irina Bokova, UNESCO Başkanı “Software for Peace” Turkish Policy Quarterly Vol 10, No 4, 2012.

ve açlığın sonlandırılması, herkes için eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, ana ve çocuk sağlığı, AIDS ile mücadele, sürdürülebilir çevre ve evrensel işbirliği.

Bu hedeflerin ana omurgasında ise insan onurunun korunması ve insan hakları gibi etik değerler yatmaktadır.

Biyoetik ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi de (UNESCO, 2005) sosyal sorumluluk ve sağlık, çevrenin ve biyoçeşitliliğin korunması gibi benzer maddeleri içermektedir. Yoksulluğun azaltılması, kadınların toplum hayatının tüm safhalarına katılımı, sağlığın ve eğitimin temel bir insan hakkı olduğunun kabul edilmesi ve kalkınmada insani kalkınma değerlerinin öne çıkması gibi noktalar ciddiyle ele alınabilirse adil bir sistem ile yönetilen toplumlara doğru bir adım atılmış olacaktır. Sosyo-ekonomik ve eğitim seviyesindeki farklılıkların azaltılabilmesi, sağlığın sadece hasta olmamak değil gerekli besin, temiz su, temiz çevre ve temel ilaçlara erişim olduğunun bilinmesi toplumsal barış için araç olabilir. Buna ilaveten, ayrımcılıkla ve özellikle kadına karşı şiddetle mücadele, örselebilir kesimlerin toplum hayatına katılmasının sağlanması barış ortamlarının yaratılması için temel araçlardır.

Toplumun her kesimi: hükümetler, STK'lar, kamu politikalarından sorumludur ve en önemlisi kişiler toplumlarının gelişmesi ve coğrafi barışın sağlanması için "barış kültürünün" önemini benimsemelidir.

Komşu coğrafyamızda şu anda ciddi bir sosyal dönüşüm yaşanmaktadır. Herkesin beklentisi yurttaşı öne çıkaran, insan haklarına ve insan onuruna saygılı bir yönetim şeklinin benimsenmesidir.

Geleceğin şekillenmesi için oluşturulacak kamu politikalarında kişisel katkıların yeri önemlidir. Ancak bazı toplumlarda böyle bir gelenek yoktur, bazı toplumlarda ise yurttaşların kamu iradesine katılabilmeleri için donanım eksiklikleri vardır.

Ancak yüzyılımız kendi gündemi ile hızla ilerlemeye başlamıştır: İklim değişikliği ve buna bağlı olarak göç gibi sosyal dönüşüm sorunları, kendi sağlık problemlerini oluşturmuş olan yaşlanan bir nüfus, yeni gelişmekte olan nanoteknoloji ve genetik teknolojiler gibi biyomedikal alandaki hızlı ilerlemeler.

Toplumun bu konular hakkında doğru bilgiye erişmesi doğru soruları sorabilmesi ve kamu politikalarının oluşturulmasına katkı vermesi beklenmelidir. Bu sorunların tartışılması için aynı anda doğru bir etik çerçevenin de çizilmesi gerekmektedir. Örneğin toplumlar bilgi toplumu olmaya özendirilirken insan onurunu zedeleyebilecek teknolojilerin kullanımındaki etik sorunlara dikkat edebilmeli sorgulayıcı olabilmelidir..

Etik düşünce ve sorgulama, toplumlara kullanmaları için öğretilen bir araç haline nasıl gelebilir ?

Medya doğru ve güvenilir bilginin kaynağı nasıl olabilir? Medya'nın kendi nasıl eğitilir? Eğitimciler etik ve insan hakları gibi kavramları akademik düzeyden alıp halka hangi yöntemlerle aktarır benimsetebilir?

Barışın sürekli kılınması için etiğin bütünleştirici özelliğini ve özellikle J.Binde'in ifadesi ile "ertelenemez" olduğunu hatırlamamız gerekmektedir.

Umarım ki birlikte olduğumuz bu toplantı ve gelecek toplantılar bu konularda düşünme ve tartışma olanağı sağlamaya devam eder. Programdaki konular bağımsız ve farklı gibi dursa da aynı tema ve hedef üzerine yoğunlaşmıştır: insan onuru ve etik ilkelere saygılı, adil ve barışçı toplumların yaratılması için "yazılımın" geliştirilmesi.

